

MALE DRŽAVE U SAVREMENIM MEĐUNARODNIM ODNOSIMA

između želje, kapaciteta i mogućnosti

Mitko Arnaudov

Sadržaj monografije dostupan je u otvorenom pristupu u skladu sa licencom
CC BY-NC-ND 4.0:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Dr Mitko Arnaudov

**MALE DRŽAVE U SAVREMENIM
MEĐUNARODNIM ODNOSIMA
– između želja, kapaciteta i
mogućnosti**

Beograd, 2025.

MALE DRŽAVE U SAVREMENIM MEĐUNARODNIM ODNOSIMA
– između želja, kapaciteta i mogućnosti

<https://doi.org/10.46793/7067.360.1.MA>

Izdavač

Institut za međunarodnu politiku i privredu, Makedonska 25, Beograd

Za izdavača

Prof. dr Branislav Đorđević,
direktor Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Autor

Dr Mitko Arnaudov, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
<https://orcid.org/0000-0002-3274-347X>

Urednik

Dr Ivona Lađevac, viši naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Recenzenti

Prof. dr Dragan Simić, redovni profesor,
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
Prof. dr Milan Jovanović, redovni profesor,
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
Dr Sanja Jelisavac Trošić, naučni savetnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu

Prelom

Sanja Balović

Dizajn korice

Savo Katalina

Lektura

Nataša Nikolić

Tehnička obrada

MA Nikola Hadžić

Štampa: Donat Graf doo, Vučka Milićevića 52, Beograd

Tiraž: 100

ISBN 978-86-7067-360-1

Monografija je nastala u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2025. godine“, koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2025. godine (evidencioni broj: 200041).

Sadržaj

1. Uvod	7
2. Male države – definicija	10
2.1. Teorijski ugao	18
2.2. Geografski ugao	38
2.3. Ekonomski ugao	39
2.4. Politički ugao	43
2.5. Bezbednosni ugao	61
3. Političko-institucionalni aspekt malih država	65
3.1. Uređenje	69
3.2. Spoljnopolitički ciljevi	76
4. Ekonomski aspekt malih država	80
4.1. Resursna politika	87
4.2. Spoljnoekonomska politika	91
4.3. Investicijska politika	94
5. Bezbednosni aspekt malih država	97
5.1. Vojna infrastruktura	101
5.2. Bezbednosna politika	107
5.3. Izazovi, rizici i pretnje	110
6. Regionalni aspekt malih država	113
7. Zaključak	119
8. Preporuke	124
9. Literatura	127

1. Uvod

U 20. veku nauku o međunarodnim odnosima obeležile su takozvane velike sile. Međunarodni institucionalni poredak je u najvećoj meri, političko-praktično i akademsko-naučno, bio sveden na razumevanje mozaika međunarodnih odnosa kroz prizmu takozvanih velikih sila. Činilo se da je svetska politika, kako bi je inače nazivao Dragan Simić, svedena na interese, odluke i aktivnosti velikih sila kao „najisturenije” subjekte međunarodnog prava, dok su ostali subjekti, koje je nemoguće svrstati u grupu ovih prethodnih, u najvećoj meri protumačeni kao „posmatrači” u međunarodnim odnosima. Multipolarni momenat pre Prvog svetskog rata i između dva svetska rata istraživao je iz perspektive interesa tadašnjih velikih sila. Bipolarni poredak nakon Drugog svetskog rata istraživao je iz perspektive interesa tadašnjih supersila. Unipolarni momentum predvođen Vašingtonskom administracijom nastavio je trend istraživanja i ispitivanja iz ugla donosilaca odluka u Beloj kući. Danas se narastajući multipolarni mozaik, jer izostaje funkcionalna institucionalna infrastruktura da bismo ga nazvali poretком, ponovo isključivo tumači na osnovu „kretanja” takozvanih velikih sila.

Naime, duže od jednog veka razumevanje međunarodnih odnosa u najvećoj meri predstavljeno je iz perspektive takozvanih velikih sila, njihovih harizmatičnih, autoritarnih i demokratskih čelnika, njihove spoljnospolitičke, strateške, ali i vojne doktrine, a pre svega iz perspektive njihovih aktuelnih spoljnospolitičkih ciljeva, često i iz nedostatka razumevanja zašto su spoljnospolitički ciljevi baš tako određeni, te kako ustanoviti koordinaciju i korelaciju sa njihovim gotovo trajnim nacionalnim, odnosno državnim interesima. Velike sile su u nauci u međunarodnim odnosima, ali i u praktičnom delu međunarodnih odnosa, bile, kako navodi Dušan Pavlović, „glavna igra u gradu” u vremenskom razdoblju dužem od jednog veka, dok su istovremeno takozvane male i mikrodržave *de facto* marginalizovane u akademskom i naučno masivnom opusu istraživanja u kontekstu razumevanja međunarodnih odnosa, u pokušaju njegove subjektivizacije iz ugla postojećeg institucionalnog okvira i poretка, ali i u kontekstu

istraživanja spoljnopolitičkog delovanja kao jedna od nosećih determinanti koja određuje okolnosti u pomenutim međunarodnim odnosima.

Namerno ili ne, kreirano je takozvano centrirano tumačenje „velikih sila” samih međunarodnih odnosa, što je u značajnoj meri nanelo višestruku štetu, prvobitno u razumevanju samih međunarodnih odnosa, njihovoj funkcionalnosti, anomalijama, izazovima, a zatim teorije institucionalizma, kada je reč o međunarodnim odnosima, dugoročno su postavljene u podređenu poziciju u odnosu na velike sile i njihove spoljnopolitičke odluke, čime je *de facto* i međunarodni institucionalni okvir u praksi marginalizovan, a sa treće strane nauka o međunarodnim odnosima ostala je „uskraćena” za dobro razumevanje takozvanih malih i mikrodržava, te razumevanje njihove održivosti u različitim istorijskim poglavljima, pitanjima izazova, rizika i pretnji, ali i o potencijalima njihovog spoljnopolitičkog pozicioniranja, samostalnog delovanja i uslovne zavisnosti u domenu sprovodivosti određenih spoljnopolitičkih ciljeva.

Stoga će ova monografska studija u naučnom i akademskom korpusu pružiti skroman, ali istovremeno vredan pažnje doprinos, jer će se isključivo fokusirati na male države, na razumevanje malih država, šta su one, koje su im prednosti a koje su im mane, šta ih suštinski razlikuje od takozvanih velikih, kako funkcionišu na unutrašnjem planu, šta uslovljava njihovo spoljnopolitičko delovanje i koliko, kako i u kojoj meri one mogu osigurati održivost u savremenoj etapi međunarodnih odnosa prožetoj višestrukim prekograničnim izazovima, rizicima i pretnjama koje sadržajno menjaju oblik razumevanja suverenizma, a istovremeno „izazivaju” postojeće, klasične i tradicionalne teorije međunarodnih odnosa, kreirajući tako mozaik međudržavnih odnosa u kojem su principi, standardi i pravila varijabilna kategorija, instrumentalizovana brojnim tumačenjima.

Zapravo, cilj nije da problematizujemo ili opovrgnemo klasične i tradicionalne teorije o razumevanju međunarodnih odnosa, niti da umanjimo uticaj takozvanih velikih sila u međunarodnim odnosima, kao i njihovu ulogu u kreiranju okolnosti u tom mozaiku, već da pokušamo da razumemo koji je „manevarski prostor” malih država, koji na ravnopravnoj osnovi sa velikim silama uživaju status subjekata međunarodnog prava, ali je u praksi njihova „sudbina” određena različitim spoljnim i unutrašnjim determinantama, koje se mogu, ali i ne moraju generalizovati u smislu njihove autentičnosti. Precizno „dimenzioniranje” i postavljanje tih

determinanti pružice nam odgovor na ključno pitanje: koje su to države svrstane u grupu malih država i šta tim državama stoji na raspolaganju u procesima kreiranja održivosti u savremenim međunarodnim odnosima?

Međunarodni sistem pretrpeo je fundamentalne promene u proteklih petnaest godina, sa snažnim implikacijama na spoljnu politiku malih država. Male države danas uživaju veći međunarodni ugled i vidljivost nego u bilo kom drugom trenutku u istoriji (A. K. Hey, 2003, str. 1). Sveobuhvatna analiza malih država pružice višestruke odgovore koji neće biti naučno i akademski svrsishodni u produbljivanju razumevanja o pozicioniranosti malih država u međunarodnim odnosima, već će umnogome doprineti razumevanju funkcionalnosti međunarodnih odnosa kao takvih, savremenim oblicima međudržavnih odnosa, pitanjima održivosti iz perspektive odnosa malih i velikih sila, te razumevanju međunarodnih odnosa u kontekstu sveobuhvatne održivosti u okviru prekograničnih karakteristika savremenih izazova, rizika i pretnji u domenima politike, ekonomije i bezbednosti.

Neizostavan deo na tom putu svakako će biti retrospektiva odnosa između malih država i velikih sila, koju su klasični realisti čini se veoma jednostavno objasnili, ili možda „vešto“ zaobišli u datom istorijskom razdoblju, što nije slučaj u današnjim okolnostima, ponovo veoma „usko“ povezanim sa pitanjima održivosti, što u značajnoj meri determiniše i odnos velikih sila prema malim državama, a što, s druge strane, omogućava malim državama da „isprobaju“ nove modalitete i taktičko-strategijske pristupe u smeru delotvornosti spoljnopolitičkog delovanja i ostvarivanja ciljeva, kao uzročno-posledičnog akta u očuvanju nacionalnih interesa i osiguravanju održivosti.

Prožimanje klasične realističke teorije, institucionalizma i savremenih neoklasičnih realista pružice značajan doprinos u repozicioniranju malih država u međunarodnim odnosima, ali istovremeno doprineti jasnijem, preciznijem i sadržajnijem razumevanju toga šta su i ko su male države u datim vremenskim okvirima.

2. Male države – definicija

Teško je postići saglasnost oko jedne i jedinstvene definicije koja bi dala sveobuhvatno, a istovremeno precizno razumevanje toga šta su male države. To je potvrdila i Žan A. K. Hej (*Jeanne A. K. Hey*), koja tvrdi da veliki deo literature o malim državama dosta vremena posvećuje samom problemu definicije (A. K. Hey, 2003, str. 2).

Postoje brojni autori koji različito analiziraju, tumače, a zatim i donose zaključke o tome šta su male države, ali indikatori koji se najčešće koriste radi razvrstavanja malih i velikih država jesu geografska veličina, u smislu prostora koji teritorija jedne zemlje zauzima, a zatim broj stanovnika koji živi na toj državnoj teritoriji. Istovremeno, predstavnici klasičnog realizma najskloniji su da razvrstavanje velikih i malih država vrše na osnovama kapaciteta vojne moći, odnosno efektivne sile. Čak su i Vojin Dimitrijević i Radoslav Stojanović krajem sedamdesetih godina u svom delu *Međunarodni odnosi* naveli da ono što je karakteristično za državu i što je razlikuje od ostalih subjekata međunarodnih odnosa jeste teritorija, činjenica da ona zauzima određeni deo Zemlje, zatim ljudi koji je sačinjavaju nazivaju se njenim stanovnicima ili državljanima (stanovništvo), a središte odlučivanja kod države jeste vlada (Dimitrijević & Stojanović, 1979, str. 87). Pejs, s druge strane, kaže da uprkos decenijama proučavanja, nije pronađena zadovoljavajuća definicija (Pace, 2000, 107 citirano u A. K. Hey, 2003, str. 2). A s treće strane, Ber je čak zaključio da su problemi sa definicijom toliko veliki da koncept malenosti (*smallness*) kao analitičkog alata čine beskorisnim (Baehr, 1975, str. 459 citirano u A. K. Hey, 2003, str. 2).

Međutim, Dimitrijević i Stojanović su otišli korak dalje, pa su u poimanju države iskoristili merila kao što su teritorija, stanovništvo, državna vlast, nacionalna privreda i nacionalna kultura. Time su pružili doprinos ne samo činu poimanja države, kao jedinstvenog i autentičnog subjekta međunarodnih odnosa, već su *de facto* umnogome doprineli daljim procesima razvrstavanja država na velike i male, bogate i siromašne, stabilne i nestabilne, zavisne i nezavisne, nacionalne i multinacionalne. U teritorijalnom kontekstu Dimitrijević i Stojanović pozivaju se na veličinu jedne državne teritorije, zatim na njen kvalitet u ekonomskom smislu (vrednost zemljišta, podzemlja, vode i podmorja), kao i na geografski položaj, te navode geografsku pozicioniranost države kao determinantu

koja određuje susede, njeno učešće u svetskoj trgovini, ali i njenu izloženost oružanim napadima (Dimitrijević & Stojanović, 1979, str. 88).

Zapravo, teritorija jedne zemlje i danas ima ključnu ulogu u kontekstu njenih kvalitativnih pokazatelja koje smo naveli, a takođe veoma je važna i u kontekstu njene pozicioniranosti, što se u savremenim međunarodnim odnosima tumači kao geostrateški položaj jednog subjekta međunarodnog prava. Teritorijalno bogate zemlje u kvalitativnom smislu, što bi podrazumevalo vrednost zemljišta u resursnom smislu, ne svrstavaju se po automatizmu u grupu velikih, bogatih i razvijenih zemalja, jer svedoci smo postojanja velikog broja malih, siromašnih i veoma izazovno održivih zemalja koje poseduju izražene obime prirodnih resursa u odnosu na sveukupne svetske rezerve.

Kada je reč o stanovništvu, navode da je broj stanovnika kvantitativni pokazatelj, dok su kao kvalitativne pokazatelje izneli stopu nataliteta, prosečnu starost, stepen urbanizacije, pismenost, kao i stepen obrazovanja. Uz to, Dimitrijević i Stojanović navode nacionalni sastav stanovništva kao bitnu stavku u teorijama međunarodnih odnosa (Dimitrijević & Stojanović, 1979, str. 89–90). Zapravo stanovništvo u savremenim međunarodnim odnosima predstavlja jedan od najznačajnijih živih indikatora koji određuje budućnost jedne zemlje, njenu održivost i pozicioniranost u kontekstu razvijenosti, snage i veličine. Postoje bogate i razvijene zemlje koje se usled kvalitativnih nedostataka, kao što je stopa prirodnog priraštaja, već suočavaju sa određenim izazovima, rizicima i pretnjama koje savremeni i aktuelni parametri održivosti nameću. S druge strane, postoje velike zemlje u kontekstu broja stanovništva, pa i stope nataliteta, koje se suočavaju sa usporenim rastom i razvojem, koje se ne mogu pozicionirati kao velike sile upravo zbog nedostatka drugih kvalitativnih, a istovremeno neophodnih parametara za održiv rast i razvoj, kao što su stopa obrazovanja, razvoj tržišta rada, usmerenost ka digitalizaciji i novim savremenim tehnologijama, neprilagođen obrazovni sistem savremenim trendovima i zahtevima. Stanovništvo zapravo može odigrati ključnu ulogu na unutrašnjem planu, što će imati posledičan efekat na spoljnopolitičkom planu pozicioniranja zemlje, jer smo takođe svedoci malih država, poput Izraela ili Holandije, koje su u značajnoj meri veoma uspešno i efektivno pozicionirane u aktuelnim poglavljima međunarodnih odnosa.

U poimanju država značajnu ulogu odigrava i sama vlast, te Dimitrijević i Stojanović veoma jasno navode da se proučavalac međunarodnih odnosa često neće zadovoljiti poznavanjem ustavnih propisa neke zemlje i neće pod vladom podrazumevati samo one organe koji formalno donose obavezne odluke u odnosu na zemlju i inostranstvo, već će tragati za ustanovama koje to stvarno jesu, precizirajući tako da međunarodni odnosi ne ostaju ravnodušni prema političkom sistemu države u celini (Dimitrijević & Stojanović, 1979, str. 93). Zatim, oni navode, što je veoma važno u kontekstu razumevanja malih država, da iskustvo govori da na vršenje vlasti i donošenje spoljopolitičkih odluka mnogo više utiču neke druge osobine političkog sistema, odnosno da su za međunarodne odnose zanimljiva nastojanja da se vlada i politički sistem okvalifikuju prema stvarnim i bitnim osobinama, te stvarnim načinima vršenja vlasti, podsećajući na uporedno proučavanje političkih sistema koje polazi od Aristotelove trihotomne podele političkih režima u kojoj su važni nosilac vlasti i način vršenja vlasti (Dimitrijević & Stojanović, 1979, str. 94). U savremenim međunarodnim odnosima nosilac vlasti i način vršenja vlasti su od posebnog značaja za raspoznavanje karakteristika jedne države, jer se time može ustanoviti višestruko određivanje jedne zemlje, ne samo u kontekstu velike ili male, već i u kontekstu efektivnosti i efikasnosti njene institucionalne infrastrukture, što iz ugla malih država, koje pretpostavljamo imaju ograničene političke, ekonomske, bezbednosne, vojne, diplomatske i resursne kapacitete, umnogome određuje njihovu srednjoročnu pozicioniranost, a istovremeno određuje i njene perspektive u smislu razvojnosti i održivosti.

Naime, politički momentum u savremenim međunarodnim odnosima najčešće zamagljuje druge kvalitativne parametre, poput teritorije i stanovništva, pa se stoga moraju veoma obazrivo analizirati politički tokovi u jednoj zemlji, zatim metode u spoljopolitičkom donošenju odluka, kako bi se formirala sveobuhvatna i jasna percepcija o tome da li je reč samo o kvantitativno maloj državi čiji politički okviri zapravo garantuju njenu održivost i pozicioniranost u međunarodnim odnosima, ili je zapravo reč o generalno, i kvantitativno i kvalitativno maloj državi čija je egzistencijalna održivost ugrožena usled neefikasnog i neefektivnog političko-institucionalnog okvira bez strateško-taktičkih smernica koje bi postavile odnos između mogućnosti i kapaciteta, odnosno između očuvanja nacionalnih interesa i spoljopolitičkog odlučivanja. Značajan deo malih

država u savremenim međunarodnim odnosima upravo se svrstava u ovu grupu zemalja, u kojima su zamagljeni njihovi kvantitativni i kvalitativni parametri, već su svedene na pitanje održivosti upravo zbog nametnutog političko-institucionalnog momentuma.

Naposletku, ali nikako najmanje važan, već verovatno ključan u razumevanju razlika između velikih i malih država, jeste indikator nacionalne ekonomije jednog subjekta međunarodnih odnosa. Naime, kako objašnjavaju Dimitrijević i Stojanović, nacionalnu ekonomiju treba razumeti ne samo iz perspektive radne snage, prirodnih izvora i dostupnih tehnologija, već i iz ugla pravila koja regulišu odnose u proizvodnji, raspodeli i potrošnji. Stoga je bitno istaći da „kao što državno uređenje (vlada) zavisi od odnosa u proizvodnji, nosioci vlasti mogu odlučujuće da utiču na njih” (Dimitrijević & Stojanović, 1979, str. 97). Uz to Dimitrijević i Stojanović ukazali su na osnovnu podelu nacionalnih ekonomija, odnosno na ekonomije sa centralnim planiranjem i na ekonomije slobodnog tržišta, koje, kako ističu, omogućavaju izvođenje važnih zaključaka o društvu i državi, o tendencijama razvitka, o vrednostima kojima društvo teži, pravicima unutrašnje i spoljne politike (Dimitrijević & Stojanović, 1979, str. 97). Ova dva autora već tokom sedamdesetih godina ukazali su na determinirajući efekat nacionalne ekonomije koji se ostvaruje u političkim, odnosno spoljnopoličkim tokovima jedne zemlje. U tom pravu, oni dodaju, da su za međunarodne odnose veoma značajne one osobine nacionalnih ekonomija koje mogu da olakšaju zaključivanje o potencijalu, moći države, tj. o njenoj sposobnosti da ekonomskim sredstvima podrži svoje interese (Dimitrijević & Stojanović, 1979, str. 99). Preciznije, u međunarodnim odnosima veliku ulogu igra parametar diverzifikacije jedne nacionalne ekonomije, odnosno za međunarodni položaj države značajni su podaci o proizvodnji koji ukazuju na to u kolikoj je meri njena ekonomija diverzifikovana, odnosno da li je proizvodnja ravnomerno raspodeljena na sve grane ili je usredsređena na rudarstvo, poljoprivredu ili industriju. Tako Dimitrijević i Stojanović ističu da zemlje proizvođači sirovina, koje same ne prerađuju, u preteranoj meri zavise od fluktuacija cena na svetskom tržištu. Pretežno poljoprivredne zemlje zavise od uvoza industrijskih proizvoda, dok visoko industrijalizovane zemlje, koje nemaju sirovine i čija je poljoprivredna proizvodnja nedovoljna, u normalnim situacijama su u ekonomski povoljnijem položaju, ali u vreme kriza i sukoba bez pomoći sa strane nisu izdržljive (Dimitrijević & Stojanović, 1979, str. 100–101). Reč je

o tezi koja je u apsolutnom smislu proverljiva i primenjiva čak i u aktuelnim okolnostima međunarodnih odnosa, kao i razumevanju međunarodnih ekonomskih odnosa. I danas su resursima bogate zemlje izrazito zavisne od cena tih resursa na svetskim berzama, pa smo svedoci kako je aktuelni rat u Ukrajini u više navrata uticao na nagli rast ili umereni pad cena kritičnih sirovina. S druge strane, visoko industrijalizovane zemlje u današnjim okolnostima takođe zavise od spoljnih međunarodno-ekonomskih trendova, jer je upravo prethodno pomenuti primer, sa naglom i sve češćom fluktuacijom cena na globalnim tržištima, uzročnik brojnih finansijskih izazova za ovu grupu zemalja. Zatim, kada je reč o zemljama sa izraženom poljoprivredom, kao značajnim sektorom nacionalne ekonomije, one su suočene sa dvostrukim izazovom u takvim okolnostima jer su, s jedne strane, prinuđene da uvoze skupe industrijske i tehnološke potrepštine, što ih zatim, s druge strane, čini nekonkurentnim na globalnom tržištu usled visokih proizvodnih troškova.

Iz svega navedenog, konkretnije kada je reč o tome da li je reč o velikoj ili maloj državi sa stanovišta nacionalne ekonomije, bitno je istaći tezu Dimitrijevića i Stojanovića o tome da ekonomski položaj zavisi i od odnosa njene privrede prema inostranstvu, odnosno da „pozitivan spoljnotrgovinski bilans u dužem periodu teži ojačanju ekonomskog položaja države time što povećava zaduženost inostranstva prema njoj, dakle, i njene finansijske rezerve, te je time ta zemlja u stanju da slobodno koristi ekonomska sredstva i postupke u svojoj spoljnoj politici a njeni privrednici ili ona sama mogu da kreditiraju strane države ili da investiraju u stranim zemljama”. Stoga je, zaključuju Dimitrijević i Stojanović, poznavanje nacionalne privrede države neobično značajno za istraživače međunarodnih odnosa, jer će uz podatke o ekonomskom tipu i političkom sistemu moći da upotpune sliku o verovatnim tokovima spoljne politike, tj. kako o ciljevima koje će država kao subjekt međunarodnih odnosa postavljati, tako i o sredstvima koji joj u tom pogledu stoje na raspolaganju. Vredno je ovu tezu ojačati empirijskim primerom sveobuhvatnih ekonomskih sankcija koje je Grčka nametnula tadašnjoj Republici Makedoniji, sada Republici Severnoj Makedoniji, a koje su imale snažan efekat na spoljnopolitičko pozicioniranje Skoplja u kontekstu rešavanja bilateralnog spora sa Atinom (Arnaudov, 2021). Naime, tadašnje grčko rukovodstvo imalo je jasan uvid u nacionalne ekonomske kapacitete

makedonske države, pa je iskoristilo te anomalije u svom spoljnopolitičkom pozicioniranju i postavljanju ciljeva.

Zatim, u razumevanju subjekata međunarodnog prava, ali i njihovom razvrstavanju na velike i male, značajan indikator predstavljaju i nacionalne kulture, odnosno nacionalna kultura jedne države. Nacionalna kultura kao takva umnogome svedoči o veličini jedne zemlje i to se može ustanoviti upravo na, kako objašnjavaju Dimitrijević i Stojanović, objektiviziranim kulturnim tvorevinama kao što su jezik, religija i ideologija. Naime, jezik u ovom pogledu zauzima prvo i istaknuto mesto jer je on u srži same kulture, kao sredstvo koje omogućava i služi prenošenju sadržaja, poruka i iskustava (Dimitrijević & Stojanović, 1979, str. 106). I to su najbolje primetili Dimitrijević i Stojanović na empirijskom primeru sredstava za masovnu komunikaciju, te njihovoj tvrdnji da je tok informacija i uticaja u današnjem svetu jednosmeran i ide od razvijenih, bogatijih zemalja prema nerazvijenijima i siromašnijima, dok suprotnog uticaja takoreći i nema (Dimitrijević & Stojanović, 1979, str. 111). Savremeni kanali komunikacije, kao što su internet i sveprožimajuće društvene mreže, dodatno su osnažili ovaj proces, ali istovremeno u određenoj meri doprineli i razmeni, imajući u vidu jednostavnost i dostupnost interneta i društvenih kanala, što omogućava i nerazvijenijim i siromašnijim društvima i zemljama da „uživaju” određene benefite u eri digitalne i globalne sveprisutnosti. To ne znači da je uticaj kultura malih država, nacija i društava značajnije uvećan, ali je dobio određenu pozicioniranost u odnosu na period od pre 20–30 godina, a istovremeno se postavio kao jedan od indikatora za merenje veličine, kapaciteta i mogućnosti jedne zemlje.

U kontekstu međunarodnih odnosa religija takođe odigrava značajnu ulogu, kao jedan od integralnih elemenata objektivizirane kulturne tvorevine. Upravo zato Dimitrijević i Stojanović naglašavaju da religija može biti važna spona između država (Dimitrijević & Stojanović, 1979, str. 107), ali, mi bismo dodali, i tačka razmimoilaženja. U prilog tome govore i empirijski primeri ratova na postjugoslovenskom području, kada je religijska različitost takođe instrumentalizovana od tadašnjih političkih i vojnih čelnika u raspirivanju otvorenih neprijateljstava. Pored religija, kao indikator se nameće i ideologija. Naime ideološka „ustrojenost” jednog društva u značajnoj meri može predstavljati determinator pozicioniranja jednog subjekta međunarodnih odnosa. Zato su Dimitrijević i Stojanović

još pre 50 godina ustanovili da vladajuća ideologija u jednoj državi uslovljava njenu spoljnu politiku, bilo da ona teži postizanju partikularnih, bilo univerzalnih vrednosti (Dimitrijević & Stojanović, 1979, str. 107). Ali oni istovremeno upozoravaju da „ideologija predstavlja iskrivljenu društvenu svest o svetu, po definiciji nepotpunu i pogrešnu, jer je uslovljena nemogućnošću čoveka da se uzdigne iznad društvenih okolnosti i položaja u kojima se nalazi” (Dimitrijević & Stojanović, 1979, str. 107). „Nacionalna pripadnost uslovljava u međunarodnim odnosima manje ili veće ideološke iskrivljenosti. Pre svega, ako se međunarodni odnosi posmatraju, kao što se najčešće čini, s tačke gledišta jedne nacije ili države, ispoljava se etnocentrizam, koji već, sam po sebi, onemogućava objektivnu perspektivu. Ako se pođe dalje i smatra da su vrednosti vezane za sopstvenu naciju najviše i da od nacionalne države nema više zajednice, ulazi se u predele nacionalističke ideologije” (Dimitrijević & Stojanović, 1979, str. 108). Politička ideologija u datim poglavljima međunarodnih odnosa može odigrati ključnu ulogu u pozicioniranju subjekta međunarodnog prava. Ali razlika između malih država i takozvanih velikih sila u ovom kontekstu jeste što velike sile imaju manevarski prostor za sprovođenje političke ideologije trajnijeg karaktera, u smislu da su spremne da dugoročnije čekaju nameravane benefite ili, u suprotnom, da dugoročnije istraju u suočavanju sa eventualnim posledicama. Kod malih država političke ideologije najčešće imaju neposredan ili kratkoročan efekat. Na primer, politička ideologija u Severnoj Makedoniji koja je izraženo uticala na kreiranje političkih i spoljnopolitičkih smernica u periodu od 2006. do 2017. godine ostavila je dalekosežne posledice, jer je propušten momentum 2008. godine za ostvarivanje jednog od dva ključna i strateška spoljnopolitička cilja predmetne male zemlje, dok je u celokupnom vremenskom okviru doprinela faktičkom udaljavanju od ostvarivanja drugog, takođe definisanog kao ključan spoljnopolitički cilj zemlje. Stoga je politička ideologija važan, kvalitativni i nemerljiv indikator koji umnogome doprinosi razumevanju distinkcije između malih i velikih država iz perspektive međunarodnih odnosa.

Naime, sve navedene kvantitativne i kvalitativne indikatore o razvrstavanju velikih i malih država, razvijenijih i nerazvijenijih subjekata međunarodnih odnosa, bogatih i siromašnih političkih i društvenih entiteta predstavljaju svojevrsnu konstantu, jer smo na osnovu istraživanja Dimitrijevića i Stojanovića, sprovedenog i objavljenog pre gotovo pet

decenija, uspeći da prikažemo sličnosti u funkcionisanju međunarodnih odnosa, ali i sličnosti u odrednicama prilikom definisanja različitih subjekata međunarodnih odnosa. Danas, u poglavlju sveprožimajuće globalizacije i digitalizacije, kao i prekograničnih karakteristika savremenih izazova, rizika i pretnji i fenomena međuzavisnosti, razlike i dalje snažno opstaju, dok je manevarski prostor malim državama u značajnoj meri uslovno osnažen, ali ne i povećan, što nas usmerava ka institucionalno-političkim karakteristikama koje će u ovoj studiji pružiti detaljnije razumevanje o tome šta je „promenjeno“, a šta je ostalo „isto“ i da li je i kako moguće da male zemlje osnaže svoj manevarski prostor u savremenim međunarodnim odnosima a da ga istovremeno ne uvećaju.

Ali pre nego što započnemo detaljniju analizu o malim državama, ne smemo zanemariti ni podelu koju je navela Žan A. K. Hey u svojim pokušajima definisanja malih država: „Pregled istraživanja otkriva da naučnici imaju na umu najmanje tri različite zajednice kada govore o 'malim državama': mikrodržave sa populacijom manjom od milion, kao što su bivše britanske kolonije na Karibima; (Clarke and Payne 1987; Braveboy-Wagner 1989; Sanders 1989 citirano u A. K. Hey, 2003, str. 2) male države u razvijenom svetu, posebno Austrija, Belgija, Luksemburg, Holandija i Švajcarska (Goetschel 1998; Katzenstein 1985 citirano u A. K. Hey, 2003, str. 2); i male države u takozvanom trećem svetu, uključujući bivše kolonije u Africi, Aziji i Latinskoj Americi, od kojih su mnoge veće od država u prve dve kategorije“ (A. K. Hey, 2003, str. 2).

Za razliku od prethodno navedene trostruke kategorije razvrstavanja malih država, u ovoj studiji ćemo iskoristiti neformalnu studiju slučaja političkih entiteta sa regulisanim i upitnim državnim statusom na Zapadnom Balkanu, kao valjani empirijski primer, imajući u vidu da je reč o političkim celinama sa ograničenim fizičkim karakteristikama, a istovremeno sa izraženo ograničenim kvalitativnim i kvantitativnim kapacitetima razumevanja državne moći u kontekstu vojne sile, diplomatske i političke moći, ekonomske snage, nedovoljno razvijenom resursnom infrastrukturu i u kontekstu eventualnog posedovanja resursnih i prirodnih bogatstva i u kontekstu njihovog nedostatka.

2.1. Teorijski ugao

Realizam

Kada govorimo o malim državama u teorijskom kontekstu, prvo što svima „pada na pamet” jesu tumačenja klasičnih realista, prema čijim analizama, istraživanjima i zaključcima male države, ma koliko god to zvučalo smešno ili tragično, predstavljaju svojevrzne „patuljke” u međunarodnim odnosima. Zapravo, ništa suštinski, kvalitativno ili kvantitativno posmatrano, u istorijskom kontekstu značajno, ne karakteriše male države osim da predstavljaju neku vrstu „tereta” u „vagonima” velikih sila. „Vodeća literatura o malim državama u oblasti međunarodnih odnosa naglašava vojna i ekonomska ograničenja malih država. Ključni koncepti literature su koncepti ranjivosti i ograničenih kapaciteta, zasnovani na tradicionalnim varijablama koje se najčešće koriste za definisanje veličine država: broj stanovnika, veličina ekonomije, teritorijalna veličina i mala vojska. Teoretičari međunarodnih odnosa (u meri u kojoj su se uopšte trudili da se bave malim državama) i stručnjaci za male države bili su uglavnom zauzeti traženjem političkih odgovora koji bi omogućili malim državama da prežive u neprijateljskoj međunarodnoj atmosferi Hladnog rata” (Thorhallsson, 2018, str. 27).

U širem kontekstu klasični realisti insistiraju na opisivanju sveta onakvim kakav jeste, a ne kakav bi trebalo da bude prema međunarodnom pravu ili nekim formalnim konvencijama (Jović, 2013, str. 108). Bar takvo slikovito razumevanje o malim državama obezbedili su predstavnici klasičnog realizma i ono je dosta čvrsto i istrajno ostajalo veoma dominantno kroz istoriju međunarodnih odnosa. Vraćajući se u istoriju međunarodnih odnosa, verovatno su klasični realisti, imajući u vidu okvire međunarodnih odnosa tokom najvećeg dela 19. i gotovo cele prve polovine 20. veka, bili u pravu. Nisu postojali međunarodni organizacijski i institucionalni mehanizmi koji bi pružili smernice uređenju međunarodnih odnosa. Velike sile projektovale su svoje nacionalne i državne interese na svetskom nivou, a male, novonastajuće i slabe države nisu imale alternativnih mogućnosti, osim da se „raduju” zbog „osvojene” ili „poklonjene” samostalnosti i uz to istovremeno da se prilagode nacionalnim/državnim interesima i spoljnopoličkim ciljevima velikih sila. Zapravo, reč je o međunarodnom sistemu u kome nisu postojala pravila

„igre”, odnosno pravila ponašanja. Svaki subjekt u međunarodnim odnosima nastupao je iz svoje lične pozicije i percepcije. Međunarodno pravo, kao svojevrsni regulator međunarodnih odnosa, tek je bilo u začetku, dok su čelnici velikih sila u najvećoj meri sebe i svoju moć poistovećivali i projektovali sa snagom svojih država. U takvim okolnostima diplomatsko delovanje bilo je u najvećoj meri svedeno na odnos velikih sila, dok su male države na svojevrsan način „statirale” u tom celokupnom procesu razvoja međunarodnih odnosa. U jednom takvom okruženju sila i moć bili su jedini i jedinstveni parametri koji su određivali dinamiku, intenzitet i efektivnost sprovođenja i realizacije spoljnopolitičkih ciljeva, a time i očuvanje nacionalnih interesa. Stoga je logično ustanoviti da je strateško političko delovanje u okvirima međunarodnih odnosa isključivo bilo u rukama velikih sila. Velike sile određivale su dinamiku ratovanja i mira, definisale su trgovačke i ekonomske razvojne puteve, procenjivale su metode i načine razvoja međunarodnih odnosa, ako ih možemo tumačiti kao jednu celinu zajednice nezavisnih subjekata. U takvim okvirima male države prilagođavale su se u najvećoj meri postojećim spoljnopolitičkim kretanjima, te su „ljubomorno” čuvale svoju faktičku autonomiju na najvišem nivou i *de jure* nezavisnost, jer je pogrešno govoriti da su uživale „benefite” potpune faktičke nezavisnosti imajući u vidu višestruku zavisnost od velikih sila. Neki predstavnici naučno-akademske zajednice, kada je reč o zavisnosti, rekli bi da je odnos velikih sila i malih i mikrodržava i u savremenim međunarodnim odnosima sličan, međutim nivo razvoja i pogađanje međunarodnih odnosa kojima smo savremenici svedoči o jednim sasvim novim tendencijama. Koliko god bili kritički nastrojeni prema klasičnim realistima, oni su samo konstatovali ono što su mogli primetiti na terenu, a to je da su male države subjekt u međunarodnim odnosima koji pretenduje da bude na istoj ravni sa velikim silama, ali u tome ne uspeva iz dva razloga: prvo, zbog nedostatka unutrašnjih resursa, kapaciteta, elemenata i mehanizama za sticanje i posjedovanje moći; drugo, zbog nedostatka međunarodnih temelja, razumevanja i interesa za uspostavljanje platforme međunarodnih odnosa koja bi bila utemeljena na jednakosti, odnosno na jednakom pristupu. Ovo je zapravo suštinska razlika u razumevanju malih država i njihove spoljnopolitičke pozicioniranosti u 19. i prvoj polovini 20. veka, s jedne, i u aktuelnim međunarodnim odnosima, s druge strane.

Međunarodna institucionalna platforma, koliko god ona bila i dalje svojevrsan „mehanizam” u rukama velikih sila, postavila je mogućnosti malim državama u kojima umnogome njihov spoljnopolitički uspeh determinišu isključivo unutrašnji politički, društveni, institucionalni i ekonomski mehanizmi.

I tako zalazimo u poglavlje strukturalnih realista koji pružaju jedno potpuno novo i „osvežavajuće” poglavlje u razumevanju spoljnopolitičkog delovanja malih država, a time i o njihovoj spoljnopolitičkoj pozicioniranosti. Naime, ovde je fokus na samoj strukturi. Konkretnije, na institucionalnoj infrastrukturi i uticaju koji ona ostvaruje u kreiranju odluka – u ovom kontekstu spoljnopolitičkih. I za razliku od klasičnih realista koji veruju da je moć glavna valuta u međunarodnoj politici (Jović, 2013, str. 87), strukturalni realisti smatraju da su države prisiljene da se takmiče za moć jer, kako oni objašnjavaju, razlog jeste u strukturi ili arhitekturi međunarodnog sistema (Jović, 2013, str. 87). Preciznije, strukturalni realisti kažu da u sistemu u kojem nema višeg autoriteta koji bi sedeo iznad velikih sile, i gde nema garancije da jedna neće napasti drugu, sasvim je logično i razumljivo da svaka država mora postati dovoljno snažna da bi se zaštitila od napada druge države (Jović, 2013, str. 87).

Sušтина je u tome da strukturalni realisti ignorišu kulturne razlike među državama, razlike među vrstama režima, tvrdeći da je njeno spoljnopolitičko delovanje prema drugim državama relativno malo uslovljeno time da li je država demokratska ili autokratska (Jović, 2013, str. 88). Ovakva teza se delimično može usvojiti, možda i na primeru savremenih odnosa u kojima, bez obzira na unutrašnje političko uređenje, kao i na već definisana savezništva, u najvećoj meri politički odlučioци na vrhu definišu nivo odnosa svoje zemlje sa drugim i trećim državama. Ali ona se u značajnoj meri može i problematizovati u kontekstu spoljnopolitičkih ciljeva, a to možemo dokazati na empirijskom primeru evropskih integracija političkih entiteta na Zapadnom Balkanu, kao strateškog spoljnopolitičkog cilja, čije je ostvarivanje i realizacija u velikoj i značajnoj meri uslovljeno unutrašnjim političkim uređenjem. Time je spoljnopolitičko delovanje država iz ugla strukturalnih realista u značajnoj meri problematizovano, jer smo, pogotovu nakon okončanja Drugog svetskog rata, svedoci savezništava između država upravo na postulatima i vrednosnim okvirima demokratije.

U ovom kontekstu nikako ne smemo zanemariti i polazište neorealista, koji se uglavnom fokusiraju na objašnjenje funkcionisanja međunarodnog sistema slično kao i klasični realisti, u kontekstu da je prirodna ljudska karakteristika borba za moć, a zatim slično kao i strukturalni realisti, koji zanemaruju karakteristike aktera, konkretnije unutrašnje okolnosti, te iz ugla Keneta Volca postavljaju tri faktora koja doprinose objašnjenju ponašanja države: 1) anargija (sistem samopomoći; 2) funkcionalna diferencija jedinica i 3) promenljivost distribucije moći i sposobnosti (Jović, 2013, str. 110). Neorealisti, iako su pokušali poput klasičnih realista i strukturalnih realista da ponude objašnjenje funkcionisanja međunarodnih odnosa iz perspektive međunarodnog sistema, ne ulazeći u detaljniju analizu samih jedinica, odnosno subjekata međunarodnih odnosa, postavljenim objašnjavajućim faktorima, *de facto*, svedoče o tome da su u objašnjavanju ponašanja država i te kako važne i suštinske unutrašnje karakteristike i okolnosti, jer u drugom objašnjavajućem faktoru, funkcionalna diferencijacija jedinica, mogu se pronaći unutrašnje karakteristike subjekata koje determinišu spoljnopoličko ponašanje, dok u trećem objašnjavajućem faktoru, promenljivost distribucije moći i sposobnosti, takođe se mogu pronaći važne unutrašnje „prilike”, imajući u vidu činjenicu, pogotovo u resursnom kontekstu, da je promenljivost distribucije moći i sposobnosti u velikoj meri determinisana i pojavljivanjem resursnih kapaciteta ili novih ekonomsko-trgovačkih smernica koje određenoj jedinici nude potpuno novu pozicioniranost u međunarodnom sistemu, a time i mogućnost za sticanje moći i sposobnosti.

Vraćajući se na zadatu temu o malim državama, primenljivost teorijske pozicije strukturalnih realista o ponašanju država kroz prizmu takozvanih zatvorenih kutija gotovo je isključena u savremenim međunarodnim odnosima, imajući u vidu činjenicu da brojne male i mikrodržave svoje spoljnopoličko ponašanje i pozicioniranost temelje upravo na snažnoj unutrašnjoj institucionalnoj infrastrukturi ili suprotno – slaba unutrašnja institucionalna infrastruktura suštinski je determinator neuspeha na spoljnopoličkom planu, podsećajući se na empirijski primer Zapadnog Balkana.

S druge strane, kada je reč o neorealistima, upravo je njihov drugi eksplanatorski faktor *funkcionalna diferencija jedinica* u savremenim međunarodnim odnosima, *de facto* pomerio njihovo težište usmereno

isključivo na objašnjavanje funkcionisanja međunarodnog sistema, te je otvorilo mogućnost i za spoljnopoličko pozicioniranje malih država u kontekstu te funkcionalne diferencijacije, a istovremeno ne zanemarujući sveprožimajući karakter i prekogranične karakteristike savremenih i aktuelnih izazova, rizika i pretnji koji upravo zahtevaju funkcionalnu diferencijaciju, tako delujući i omogućavajući kreiranje sposobnosti malih i mikrojedinica, što je prethodno uslovljeno njihovim unutrašnjim kapacitetima.

Zapravo, čini se da su polazišta klasičnih realista, zajedno sa svojim kolegama neorealista i strukturalnim realista, u velikoj meri problematizovana kada je reč o spoljnopoličkom ponašanju malih država, te njihovom spoljnopoličkom pozicioniranju. Naime, iz date perspektive, oni se uopšte i ne bave konkretnije malim i mikrodržavama, postavljajući ih na pijedestal apsolutno marginalizovanih jedinica u međunarodnom sistemu. Kako smo objasnili na samom početku ovog poglavlja, takva polazišta, utemeljena na prirodnoj potrebi za moći, verovatno i jesu u najvećoj meri bila objašnjavajuća u anarhičnom sistemu međunarodnih odnosa svojstvenih za 19. i prvu polovinu 20. veka. Ali iz ugla poslednje decenije 20. i prve tri decenije 21. veka, svedoci smo jednog novog „šifrarnika” za razumevanje sistema međunarodnih odnosa koji silu i moć ne isključuje u determinisanju ključnih smernica razvoja međudržavnih odnosa, no koji postavlja brojne i suštinski primenjive alternativne mehanizme u spoljnopoličkom delovanju i spoljnopoličkom pozicioniranju koje upravo nudi mogućnosti malim i mikrodržavama da efektuiraju svoje spoljnopoličke ciljeve i time ostvare suštinsko i pravovremeno spoljnopoličko pozicioniranje.

Ipak, kako objašnjava Zafer Sağlam (Sağlam, 2024, str. 110), postoji konsenzus u realizmu kada je reč o preferencijama slabih država, te da polazeći od stava Morgentaua (Morgenthau, 1948, citirano u Sağlam, 2024, str. 110), one traže podršku moćnih država kako bi zaštitile svoja prava u okviru sistema ravnoteže moći. Zatim, polazeći od Volca (Waltz, 1979, citirano u Sağlam, 2024, str. 110), one će pokušati da uravnoteže svoje potencijalne rivale kroz osiguravanje zaštite od strane velikih sila, primoravajući tako sebe u okolnostima anarhije da izdvoje više resursa za odbranu ili da formiraju saveze. Naposljetku, ali ne i najmanje važno, ako kao male države naglasak stave na ekonomski prosperitet, prinuđene su

da „žrtvuju” bezbednosnu autonomiju, poveravajući tako nacionalnu bezbednost svojim saveznicima (Krause, V., & Singer, 2001, citirano u Sağlam, 2024, str. 110).

Suština jeste u tome da realisti u najvećoj meri maksimalno sužavaju „manevarski” prostor malim i mikrodržavama u njihovom spoljnopolitičkom delovanju, odnosno u mogućnostima pozicioniranja u malim državama. Time što je reč o subjektima međunarodnih odnosa sa ograničenim vojnim, ekonomskim, političkim, diplomatskim i resursnim sposobnostima, kapacitetima i mogućnostima one su, po nekoj automatizovanoj logici klasičnih realista, prinuđene da vode *de facto* zavisnu spoljnu politiku, određenu i usmerenu datim okolnostima i interesima velikih sila.

Međutim, savremeni međunarodni odnosi mogu nas voditi i u jednom povoljnijem smeru kada je reč o spoljnopolitičkom delovanju, a time i pozicioniranju malih i mikrodržava. Spoljnopolitička zavisnost i ne mora uvek da bude tako eksplicitna, imajući u vidu aktuelne okolnosti, dok spoljnobezbednosna zaštita i ne mora uvek da bude pravilo, imajući u vidu sveprožimajuće karakteristike savremenih izazova, rizika i pretnji, te funkcionalne diferencijacije o kojima smo prethodno govorili između jedinica međunarodnog sistema. Zapravo, suočeni sa poglavljem međunarodnih odnosa utemeljenim na višestrukoj međuzavisnosti, teško je analizirati odnos između velikih i malih kao jednosmeran, te na tim osnovama i definisati i određivati spoljnopolitičke karakteristike malih država. S jedne strane, ovaj odnos problematizuju višestruko međuzavisni odnosi, a zatim postojeći i nadolazeći izazovi, rizici i pretnje koji zamagljuju granice ekonomske, vojne i političke moći. Zatim, s druge strane, institucionalna uokvirenost savezništava na međunarodnom nivou menja percepciju isključivosti velikih sila u donošenju odluka, što je takođe usko povezano sa sveprožimajućim karakteristikama izazova, rizika i pretnji. Treće, mogućnost izgradnje unutrašnjih institucionalnih kapaciteta kod malih država, te njihovo efektivno i integrativno povezivanje u procesima globalizacije, digitalizacije i svetske ekonomije, utemeljeno na *know-how* i *start-up* fenomenima, a uz to i resursnih i geostrateških potencijala – čini odnos između velikih i malih izraženo promenjenim, što *de facto* otvara horizonte efikasnom i efektivnom spoljnopolitičkom uključivanju upravo malih i mikrodržava.

Posebno je važno u ovom poglavlju uzeti u obzir neoklasični realizam, koji, prema rečima Dragana Živojinovića, označava svojevrsno vraćanje fokusa istraživanja u međunarodnim odnosima na ona dva nivoa analize koja je strukturalni realizam u potpunosti zanemario: na individualni nivo analize i analizu na nivou države (Živojinović, 2008, str. 367). Praktično to znači da neoklasični realizam uzroke dešavanja u međunarodnim odnosima pronalazi u ljudskoj prirodi i unutrašnjim obeležjima država, koji su glavni akteri u jednom međunarodnom sistemu (Živojinović, 2008, str. 368). Zapravo, reč je o teorijskom pravcu koji umnogome doprinosi, *de facto*, povećavanju „manevarskog prostora” malih i mikrodržava u savremenim međunarodnim odnosima, jer na osnovu prethodno navedenih teorijskih pravaca u okvirima realističke teorije neoklasični realisti u značajnoj meri svoj fokus usmeravaju ka ponašanju jedinica međunarodnog sistema, a preciznije ka ponašanju predstavnika tih jedinica, što pruža još preciznije razumevanje o spoljnopoličkim karakteristikama država, u ovom slučaju, malih i mikrodržava. Kako Živojinović precizira (Živojinović, 2008, str. 369), „klasični realizam pokušava da objasni spoljne politike, odnosno ponašanje pojedinačnih država u sistemu” (Schweller, 2006, str. 6-7, citirano u Živojinović, 2008, str. 369), što umnogome doprinosi vidljivosti i spoljnopoličkog delovanja malih i mikrodržava, imajući u vidu njihov relevantan uticaj u savremenim međunarodnim odnosima iz perspektive izazova, rizika, i pretnji. Neoklasični realizam, za razliku od drugih i navedenih realističkih pristupa, bavi se i uticajem koji pojedinci (naročito državnici) imaju na dešavanja u međunarodnim odnosima (Živojinović, 2008, str. 371). Ljudska dimenzija je posebno važna u razumevanju spoljnopoličkog delovanja malih i mikrodržava, sa naglaskom na one sa slabim i tradicionalno ranjivim institucionalnim sistemom, jer je reč, u najvećoj meri, o jedinicama u okvirima sistema međunarodnih odnosa u kojima su političke odluke i postavljenost, kao i ponašanje pojedinca, ključni determinatori i kreatori unutrašnjih i spoljnopoličkih prilika u pomenutom modelu zemalja. A da bismo istovremeno ukazali na suštinsku razliku između neorealizma i neoklasičnog realizma, važno je napomenuti da predstavnici neorealizma uzroke dešavanja u međunarodnim odnosima pronalaze u anarhičnoj strukturi međunarodnog sistema, dok predstavnici neoklasičnog realizma uzroke i posledice pronalaze u prirodi čoveka i prirodi država (Živojinović, 2008, str. 371). Iako se zastupnici i jednog i drugog pristupa realističke

teorije pre svega pozivaju na prirodno stanje, jedni na međunarodnoj ravni, drugi na državnoj, odnosno individualnoj, njihova tumačenja su zapravo dijametralno suprotstavljena, te u kontekstu malih i mikrodržava neorealisti mogu da objasne spoljnopolitički i sveobuhvatni neuspeh malih, mikro i slabih država kao posledicu interakcija odnosa velikih sila u međunarodnom sistemu, dok neoklasični realisti mogu *de facto* da izoluju kretanja u međunarodnom sistemu, pripisujući tako uspehe i neuspehe malih, mikro i slabih država u spoljnopolitičkom domenu isključivo unutrašnjim političkim, individualnim i institucionalnim prilikama.

Međutim, da bismo bili još koncizniji o razumevanju neoklasičnih realista, te kako oni objašnjavaju dešavanja u međunarodnim odnosima, moramo se pozvati i na Taljaferov model države u neoklasičnom realizmu utemeljen na: A) zavisnoj varijabli „Moguće prilagođavanje strategije kojima se unapređuje opstanak država” (1. oponašanje, 2. inovacija, 3. istrajavanje ili pojačavanje postojećih strategija); B) posredujućoj varijabli „Moć države” (1. državnih ustanova, 2. nacionalizma, 3. ideologija); C) nezavisnoj varijabli „Nivo ranjivosti iz spoljašnjeg okruženja” (1. raspodela moći među državama, 2. ravnoteža između napada i odbrane, 3. geografije) (Taliaferro, str. 486, citirano u Živojinović, 2008, str. 373).

Naime, Taljafero je zapravo bio sveobuhvatniji čak i u odnosu na svoje kolege sa kojima je delio ista ili slična polazišta, jer je ponudio temeljnije objašnjenje, zasnovano na zavisnoj, posredujućoj i nezavisnoj varijabli, na čijim osnovama se kristalniije vidi trostruka uslovljenost spoljnopolitičkog delovanja jedinica u međunarodnom sistemu, na osnovu datosti (strateški okvir), na osnovu unutrašnjih prilika (političko-institucionalne karakteristike i kapacitete), te na osnovu spoljnih prilika (aktuelno stanje u regionalnim i međunarodnim odnosima koje determiniše i aktuelnu geostratešku pozicioniranost.

Taljaferovo objašnjenje umnogome može biti primenjivo i u kontekstu malih država, zapravo i neoklasični realizam kao celina, i Taljaferova podela, kao specifičnost, u značajnoj meri doprinosi razumevanju spoljnopolitičkog delovanja malih i mikrodržava, a time pruža doprinos i u svojevrsnoj zameni teze klasičnih realista koji gotovo i da ne predviđaju bilo kakvo spoljnopolitičko delovanje kada je reč o subjektima međunarodnih odnosa koji su predmet ove studije.

Neoklasični realizam i njihov pristup kroz „individualizacije” analize zapravo predstavlja pravo „osveženje” za male i mikrodržave, jer umnogome doprinosi njihovoj vidljivosti, kao integralnim jedinicama u okvirima međunarodnog sistema. Time nije samo povećana njihova vidljivost, kao relevantnim subjektima u međunarodnim odnosima, već su i „odškrinuta vrata” u domenu produbljivanja razumevanja njihovog spoljnopolitičkog delovanja, čime se u određenoj meri menja klasično postavljen odnos između velikih i malih država.

S druge strane, analizu koju nudi neoklasični realizam na nivou ponašanja političkih čelnika, odnosno državnika, dodatno omogućava preciziranje u domenu spoljnopolitičkog delovanja malih država, pre svega sa fokusom na one sa slabim i institucionalno ranjivim sistemom i sveobuhvatnom institucionalno-političko-društvenom infrastrukturu, jer pruža valjano objašnjenje o kreatorima spoljnopolitičkog delovanja i spoljnopolitičkom delovanju, što u značajnoj meri determiniše ostvarivanje spoljnopolitičkih ciljeva, pogotovo u savremenim međunarodnim odnosima, gde su *ad-hoc* i *de facto* personalna savezništva odigrala, pogotovo u poslednjih tridesetak godina, mnogo značajniju i istaknutiju ulogu u odnosu na klasično razumevanje međunarodnih odnosa, a time i odnosa između velikih sila, potom odnosa između velikih i malih država, i na kraju odnosa između država sa istim, sličnim ili različitim ustavno-političkim ili društveno-ekonomskim sistemima. Naime, neoklasični realizam predstavlja svojevrsnu pravu „mernu jedinicu” u apsolutnom smislu primenjivu u aktuelnom poglavlju međunarodnih odnosa.

Ali, da bismo bili još precizniji u teorijskom razumevanju malih država, pre svega iz realističke perspektive, pozvaćemo se na Toralsonovu (*Baldur Thorhallsson*) analizu koja tvrdi da klasična literatura o malim državama nije posvetila dovoljno pažnje „novim” pretnjama i rizicima, koji uključuju epidemije ljudi i životinja, sajber bezbednosti, kvarove infrastrukture, prekide snabdevanja i prirodne katastrofe, što je, kako objašnjava, za posledicu imalo da faktičko kreiranje politika u mnogim malim državama manje brige posvećuje vojnoj bezbednosti i umesto toga stavlja naglasak na „meke” pretnje od efekata povećane globalizacije, nasilja van države i degradacije životne sredine. Kako on objašnjava, „u posthladnoratovskoj eri, naučnici koji se bavi malim državama kombinovali su ‘nove varijable’ kao što su percepcija/slika sa tradicionalnim varijablama (veličina

stanovništva, ekonomija, teritorija i vojska) i pomerili su fokus sa moći koji država poseduje na moć koju država vrši" (Thorhallsson, 2018, str. 19). Oni tvrde, prema rečima Toralsona, da postojeće definicije „male veličine“ ne uspevaju u potpunosti da uzmu u obzir stvarnost sa kojom se suočavaju male države u savremenom svetu. Kao primer on navodi Vivela i Mouricena, koji su ostavili po strani težnju ka univerzalnoj definiciji malih država i umesto toga su se odlučili da razmišljaju o maloj veličini kao o relacijoje, odnosno da država može biti slaba u jednom odnosu, ali istovremeno moćna u drugom (Mouritzen and Wivel, 2005, str. 4, citirano u Thorhallsson, 2018, str. 19).

Generalizujući, ali ni u kom smislu pojednostavljujući u negativnom kontekstu, Toralsonovo razumevanje malih država u kontekstu savremenih međunarodnih odnosa pretpostavlja da se one suočavaju sa strukturalnim slabostima, ali da istovremeno mogu da koriste brojne strategije da bi ostvarile svoj uticaj. Zatim, njihova ranjivost je u najvećoj meri povezana sa ograničenošću administrativnih resursa, slabom pregovaračkom moći i institucionalnim aranžmanima koji su pristrasni u korist najmoćnijih država. Međutim, kako objašnjava, dostupna literatura sugerise da male države mogu biti uticajne tako što će dati prioritet osnovnim interesima, oslanjajući se na neformalnost i fleksibilnost svog diplomatskog kora, na stručnost i zastupanje u institucionalnim telima država na međunarodnom nivou, ali i kroz usavršavanje slike o sebi kao neutralnim, pouzdanim, iskrenim, poslušnim i korisnim posrednicima i saradnicima (Thorhallsson, 2000; Bunse, Magonette & Nicolaidis, 2005; Naurin & Lindahl, 2010; Panke, 2010; Gron, 2014; Thorhallsson & Steinsson, 2017, citirano u Thorhallsson, 2018, str. 21).

Naime, Toralson je spoljnopolitičku vidljivost, mogućnost i pozicioniranost u slučaju malih i mikrodržava pronašao u njihovoj veštini prilagođavanja i personalnim vrlinama državnih predstavnika za fleksibilnost. Prilagodljivost i fleksibilnost za Toralsona predstavljaju ključne karakteristike spoljnopolitičke delotvornosti malih i mikrodržava sa ograničenim kapacitetima. Ali ostaje otvoreno pitanje o odmerenosti, odnosno nijansama prilagodljivosti i fleksibilnosti na spoljnopolitičkom planu malih i mikrodržava, zatim kako one deluju iz perspektive odnosa velikih sila i malih država i, na posletku, šta je ključno važno iz ugla klasičnih realista, kako se spoljnopolitička fleksibilnost i prilagodljivost projektuje

na unutrašnje prilike u kontekstu očuvanja i održivosti snažnih i strateški usmerenih institucionalno-društvenih i političkih okvira.

Liberalizam

Liberalizam kao teorijski pravac u nauci o međunarodnim odnosima postavlja značajno povoljniju tezu spoljnopolitičkog delovanja malih i mikrodržava u svojstvu integralnih jedinica međunarodnih odnosa. Pre nego što objasnimo liberalnu percepciju, moramo se podsetiti da prema ovom teorijskom pravcu širenje demokratskih vrednosti, međuzavisnosti i međunarodnih institucija može postići mir i bezbednost (Galal, 2020, str. 47). U ovom kontekstu liberalizam predstavlja apsolutnu suprotnost strukturalnom realizmu, koji se isključivo oslanja na kaos u međunarodnim odnosima, tvrdeći da unutrašnje prilike, ustavno i sistemsko uređenje, ne igraju nikakvu ulogu u razumevanju međunarodnih odnosa, a time i načinu delovanja subjekata međunarodnog prava. S druge strane, liberalizam stavlja dvostruko ujednačeni naglasak na model unutrašnjih vrednosti u kontekstu ustavnog i sistemskog uređenja jednog subjekta, ali takođe jednako na institucionalni okvir u međunarodnom sistemu – kao dve zavisne, dvostruko uzročno-posledične varijable na čijim se osnovama mogu odrediti međunarodni odnosi, a time i objasniti spoljnopolitičko delovanje jedinica međunarodnog sistema.

U tom kontekstu, da preciziramo, liberalizam se zanima za proučavanje međunarodnih odnosa praćenjem efekata unutrašnjih varijabli domaćih aktera, pored međunarodnih, na spoljnu politiku država, te za razliku od realizma ukazuje da države nisu jedini akteri u međunarodnoj politici, već da postoje i drugi akteri kao što su pojedinci, lobiji i multinacionalne korporacije (Galal, 2020, str. 48). Naime, ugao unutrašnjih varijabli doprinosi približavanju neoklasičnog realizma i liberalizma, imajući u vidu činjenicu da oba teorijska polazišta kao varijable uzimaju unutrašnje prilike, ali i individualnu dimenziju i učinak pojedinca. Prema liberalizmu, učinak države određuje njen status u međunarodnom sistemu, što je suprotno realizmu koji je usvojio pristup svoje analize koja počinje od međunarodnog sistema (Galal, 2020, str. 48). Kako objašnjavaju predstavnici liberalne teorije, pokretači ponašanja država nisu isti kao što ih realisti zamišljaju, što vodi u smeru da je saradnja između država, bez obzira na njihovu veličinu, moguća

i može biti održiva, čak i u anarhičnom svetu. Demokratija, trgovina i institucije ublažavaju strahove i neizvesnost koje anarhija izaziva i omogućavaju miroljubivu saradnju (Thorhallsson, 2018, str. 24). U kontekstu malih i mikrodržava, sa ograničenim kapacitetima ali i slabom institucionalnom, društvenom i političkom infrastrukturuom, liberalizam zapravo nudi odgovor o njihovoj neuspešnoj pozicioniranosti u međunarodnim odnosima, odnosno o njihovim nemogućnostima za ostvarivanje definisanih spoljopolitičkih ciljeva. Unutrašnja dimenzija i učinak malih i mikrodržava u procesu njihovog spoljopolitičkog pozicioniranja predstavljaju i najviši ciljani naučni doprinos ove studije, čiji je zadatak ne da obori realistična i klasična polazišta o ulozi pomenute grupe država u međunarodnom sistemu, već da u kontekstu savremenih međunarodnih odnosa objasni značaj unutrašnje sveobuhvatne infrastrukture na planu ostvarivanja spoljopolitičkih ciljeva, a naposljetku i osiguravanja održivosti u skladu sa potrebama i obavezama savremenih i aktuelnih izazova, rizika i pretnji. Zato su predstavnici liberalizma, intenzivnije u poslednjoj deceniji 20. veka, počeli da govore o novim konceptima „neborbene dimenzije moći”, kao što su meka moć i pametna moć, što bi moglo da poveća efikasnost spoljne politike malih država i time proširi njihovu ulogu u međunarodnim odnosima (Galal, 2020, str. 48). U tom kontekstu, prema Naju, „pametna moć je sposobnost međunarodnog aktera da spoji dva elementa tvrde i meke sile kako bi postigao ciljeve spoljne politike, pod uslovom da se moraju prepoznati ciljevi, njene upotrebe, alati i mogućnosti države” (Nye, 2011, citirano u Galal, 2020, str. 48). Male države stoga nisu samo ranjivi pioni, već svojevrsni partneri koji su u stanju da utiču na ishode na međunarodnom nivou i postižu obostrano povoljne sporazume sa drugim državama. Tako liberali vide odnose između takozvanog liberalnog levijatana u formatu Sjedinjenih Država i manjih država, odnosno kao neravnomerne u koristi prvog, ali levijatan se obuzdava i uspostavlja red na način da male države pristaju da budu potčinjene (Ikenberry, 2001, citirano u Thorhallsson, 2018, str. 24). Naime, stručnjaci za male države generalno naglašavaju važnost međunarodnih institucija u spoljnoj politici malih država i kao načina na koje male države postižu povoljne ishode u anarhičnom međunarodnom sistemu (Keohane, 1969, citirano u Thorhallsson, 2018, str. 24). Kako objašnjava Kacenštajn (*Katzenstein*) (Thorhallsson, 2018, str. 24), male evropske države nastojale su da se pridruže Evropskoj uniji kako bi obuzdale Nemačku, te se njihova

podrška evropskom projektu i spremnost da prenesu moć na institucije EU mora razumeti u svetlu njihovog pokušaja da kontrolišu (potencijalno) potpuni nemački uticaj na svoje unutrašnje poslove i da imaju pravo glasa u razvoju projekta.

Ovim su liberali širom „otvorili vrata” malim i mikroakterima za spoljnopolitičko delovanje. Ali uspešnost je ponovo u značajnoj meri uslovljena, imajući u vidu postojeću kritiku koja je usmerena ka unutrašnjoj uređenosti subjekta. Liberalizam pretpostavlja demokratske vrednosti, odnosno sistemsko i ustavno uređenje usaglašeno postulatima demokratije, te iz tog polazišta, zajedno sa međunarodnim okvirima, pretpostavlja uspešnu i delotvornu spoljnopolitičku pozicioniranost kroz korišćenje mehanizama meke moći, te usaglašavanje principa tvrde i meke moći između velikih sila i malih država do postizanja zajedničkog cilja – obostranog ostvarivanja spoljnopolitičkih ciljeva, a *de facto* osiguravanja liberalnog generalnog polazišta mira i bezbednosti. Međutim, kritičari podsećaju, iz ugla međunarodne sistemske dimenzije, da su predstavnici liberalizma idealizovali svetske prilike, te pretpostavili da sve države teže postizanju mira putem trgovinske razmene i demokratske i moralne konvergencije (podsećajući da je liberalni model verovatno primenjiviji u demokratizovanim zemljama koje karakteriše institucionalna, politička i ekonomska stabilnost) (Galal, 2020, str. 48). S druge strane, konkretnije iz ugla malih i mikrodržava, kritičari se pozivaju na zemlje Trećeg sveta koje imaju autoritarne režime, u čijim se unutrašnjim poslovima mešaju velike sile, te nastoje da kontrolišu njihove resurse, pa se nameće pitanje kako primeniti principe i vrednosti liberalizma na male države i zemlje u razvoju (Galal, 2020, str. 48).

U kontekstu kritičara liberalizma postoje brojne varijable, poput demokratskog uređenja, liberalnih principa i odnosa između velikih i malih, uključujući unutrašnje i regionalne prilike koje ukazuju na nemogućnosti automatizovane uspešnosti spoljnopolitičkog delovanja malih i mikrodržava, te brzog efektuiranja njihovih potencijala meke moći, jer iz realističnog ugla primenjivost pretpostavljenih standarda i principa liberalnih predstavnika na male države u aktuelnim međunarodnim odnosima takođe predstavlja svojevrstan izazov, rizik i pretnju. To nije slučaj samo sa takozvanim zemljama Trećeg sveta, misleći pre svega na države u geografskim okvirima afričkog kontinenta, već je to realnost i na

evropskom kontinentu, sagledavajući primer političkih entiteta na Zapadnom Balkanu sa zaokruženim državnopravnim statusom ili međunarodnim protektoratom, koji su takođe suočeni sa unutrašnjim i regionalnim izazovima, rizicima i pretnjama koji *de facto* blokiraju dostizanje pre svega takozvanih liberalnih preduslova, a zatim i eventualno efektiviranje njihove meke moći u odnosima sa velikim silama, a u kontekstu ostvarivanja spoljnopolitičkih ciljeva i efektivnog pozicioniranja u međunarodnim odnosima.

Kritičari liberalnog polazišta u kontekstu malih država podsećaju da je reč o državama koje žive u agresiji sa svojim susedima i nestabilnim regionalnim okruženjima, zatim da je reč o zemljama koje su u fazi izgradnje države sa izraženim graničnim problemima, nacionalnim i etničkim sukobima koji iscrpljuju njihove političke, ekonomske i ljudske resurse. Uz to, naglašavaju da je reč o zemljama u kojima državni čelnici i politički predstavnici vode računa o opstanku i bogatstvu umesto o javnoj službi, što je u suprotnosti sa liberalnim polazištima koji naglašavaju važnost političkog i unutrašnjeg sistema – odnosno posedovanja tri atributa: ekonomski liberalizam, politička demokratija i međunarodne organizacije, što nas faktički vodi do zaključka da odsustvo svih ili bilo kog od ovih atributa čini zemlje nesposobnim da postignu saradnju i uspostave mir (Galal, 2020, str. 48-49).

Iz ovog konteksta čini se da su se predstavnici liberalizma, predviđajući spoljnopolitičko ponašanje malih i mikrodržava, pre svega fokusirali svoja istraživanja na postavljanje uslova i kriterijuma koji bi generisali, odnosno osigurali uspešno, delotvorno i efektivno spoljnopolitičko pozicioniranje, umesto, za razliku od realista, na pružanje objašnjenja zašto i od čega zavisi, odnosno koje su unutrašnje i spoljne determinante koje određuju spoljnopolitičku pozicioniranost malih država. Stoga, kroz model postavljanja kriterijuma i preduslova, predstavnici liberalizma su na svojevrstan način pozicionirali sebe kao idealiste u kontekstu malih država, jer su u međuvremenu suočeni sa pravom slikom malih i mikrojednica u međunarodnom sistemu koji nisu demokratski uređene, nemaju liberalne ekonomske sisteme, u odnosu sa velikim silama nisu ravnopravno postavljene, na unutrašnjem planu generišu autentične izazove, rizike i pretnje, dok su na međunarodnom planu, u kontekstu regiona, suočene

sa brojnim neposrednim, bilateralnim ili regionalnim sporovima i otvorenim pitanjima.

U tom kontekstu, a svakako kao doprinos nauci o međunarodnim odnosima, značajno je što su se predstavnici liberalne teorije „odvažili” i postavili „recept” uspešnosti spoljne politike i spoljnopolitičkog delovanja malih država. Bez obzira na primenjivost u praksi i u aktuelnim međunarodnim odnosima, činjenica je da su liberali pružili valjano objašnjenje koje je primenjivo u međunarodnim odnosima, uz poštovanje kriterijuma i preduslova.

S druge strane, ovim su u velikoj meri osnažili značaj polazišta neoklasičnih realista, jer su još jednom stavili naglasak na unutrašnju i personalnu dimenziju u spoljnopolitičkom odlučivanju. Iako se neoklasični realisti nisu izričito fokusirali na male i mikrodržave, preklapanje personalne i unutrašnje dimenzije kod liberala i kod neoklasičnih realista umnogome doprinosi razumevanju metoda, načina i taktičko-strateških smernica koji stoje na raspolaganju malim i mikrodržavama, a koji istovremeno i potencijalno mogu uticati i doprineti ostvarivanju spoljnopolitičkih ciljeva.

Ali da bismo ponudili sveobuhvatno teorijsko objašnjenje o spoljnopolitičkom delovanju malih država u savremenim međunarodnim odnosima, svakako ne smemo izostaviti trostruki pristup koji nude Dijana Panke (*Diana Panke*) i Baldur Toralson (*Baldur Thorhallsson*), koji nije generalno nepoznat za poznavaoce realističkog pristupa, ali istovremeno služi u smeru simplifikacije, te pragmatičnog razumevanja funkcionisanja međunarodnog sistema. Kako ova dva autora objašnjavaju, u literaturi o malim državama postoje tri različita pristupa koji se mogu povezati sa realističkim i neorealističkim shvatanjima o tome kako moć i razlike u moći između malih i velikih država utiču na ponašanje malih država u međunarodnim odnosima, a reč je o strateškim delovanjima/pristupima koji podrazumevaju „strategiju traženje skloništa”, „pristup neutralnosti” i „pristup prilagođavanja/hedging” (Panke & Thorhallsson, 2024, str. 503). Literatura koja se bavi „strategijom traženja skloništa” tvrdi da tradicionalne teorije međunarodnih odnosa ne uzimaju u obzir domaće podsticaje koji stoje iza ponašanja malih država u međunarodnom sistemu. Stoga, kako oni objašnjavaju, male države ne samo da imaju kapacitet da postanu vodeći akteri u međunarodnom sistemu, već im je potrebno i

sklonište koje pružaju veće države, kao i regionalne i međunarodne organizacije, kako bi se nosile sa domaćim slabostima povezanim sa njihovom veličinom (Thorhallsson & Steinsson, 2019, str. 24-59, citirano u Panke & Thorhallsson, 2024, str. 503). Konkretnije, cilj države koja traži sklonište je da smanji rizik od ranjivosti pre moguće krize, da dobije pomoć za apsorbovanje šokova kada kriza udari i da, naposljetku, dobije pomoć u obnovi nakon krize (Panke & Thorhallsson, 2024, str. 503).

Panke i Toralson fokusirali su se na tri oblika „skloništa” u spoljnopolitičkoj delotvornosti malih država: političkim, ekonomskim i društvenim. Kada je reč o političkim, objašnjavaju da je reč o vojnoj i/ili diplomatskoj podršci, zatim o poštovanju međunarodnog prava i normi koje su korisne za male države. Ovo se može veoma jednostavno objasniti na primeru političkih entiteta Zapadnog Balkana. Na primer, Severna Makedonija je tražila osiguravanje svoje bezbednosti putem političkog skloništa u okvirima NATO-a (Radio Slobodna Evropa, 2020). S druge strane, Srbija je pronašla svoje svojevrsno političko sklonište u strateškim partnerstvima sa Ruskom Federacijom (RTS, 2014) i NR Kinom (Draškić/RTS, 2024) kako bi osigurala poštovanje principa međunarodnog prava teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti u okvirima međunarodnog sistema zbog unutrašnjeg bezbednosnog izazova u formatu AP Kosova i Metohije. Naime, kako Panke i Toralson preciziraju, političko sklonište zapravo je osiguravanje bezbednosti, što je, kako tvrdi, osnovni uslov za opstanak i čini ih opremljenijim da brane svoje interese i imaju pravo glasa u međunarodnom sistemu (Panke & Thorhallsson, 2024, str. 503).

S druge strane, iz ekonomske perspektive, male države traže takozvana ekonomska skloništa kako bi nadoknadile malo i nestabilno domaće tržište. Stoga ekonomsko sklonište može biti u formatu zajedničkog tržišta, povoljnijeg pristupa tržištu, valutne unije, direktne ekonomske pomoći od spoljne finansijske vlasti (Thorhallsson, 2011, str. 324-336, citirano u Panke & Thorhallsson, 2024, str. 504). Postoje različiti empirijski primeri u praksi koji svedoče o takozvanom ekonomskom skloništu malih država. Pored bezbednosne dimenzije koju smo prethodno pominjali u kontekstu Evropske unije i malih država, jedinstveno tržište Evropske unije takođe može predstavljati relevantan udžbenički primer o ekonomskom skloništu, pogotovo za zemlje centralne Evrope koje su već države-stalne članice

Evropske unije, a koje su se tokom devedesetih suočavale sa ozbiljnim izazovima finansijskog i ekonomskog karaktera. Zatim kao empirijski primer mogu poslužiti i aktuelni politički entiteti u politički uokvirenom području Zapadnog Balkana, koji pored političke i bezbednosne dimenzije u Evropskoj uniji pronalaze suštinski interes u svojstvu ekonomskog skloništa, imajući u vidu procentualni iznos trgovinske razmene, izvoza gotovih proizvoda na evropsko tržište, ulaganja zemalja Evropske unije u okvirima tržišta pomenutog područja, kao i otvorenim strateškim i pristupnim fondovima finansijskog i ekonomskog karaktera u procesima prilagođavanja i pristupanja.

Naposletku, ali ne i najmanje važno, jeste potraga za takozvanim društvenim skloništem pod „mentorskom palicom” velikih i većih država i/ili regionalnih i međunarodnih organizacija kako bi prevazišle probleme povezane sa malim tržištem ideja u malim društvima. Kako ističu Panke i Toralson, male države nisu idealna mesta za inovacije i akademske prakse ako nisu povezane sa drugim društvima, stoga ona su primorana da budu u stalnoj interakciji sa drugim kulturama, idejama i ideologijama kako bi njihova društva sveobuhvatno napredovala. Naime, prema rečima Panke i Toralsona, društveno traženje skloništa pomaže ovim jedinicama međunarodnog sistema da izbegnu potencijalnu izolaciju ili društvenu stagnaciju (Thorhallsson & Steinsson, 2019, str. 24-59, citirano u Panke & Thorhallsson, 2024, str. 504). Takozvano „društveno sklonište” je posebno važno u savremenim međunarodnim ekonomskim odnosima, imajući u vidu individualne kapacitete koje male države poseduju, u kontekstu obrazovnih, kvalifikovanih, ekspertskih i profesionalnih kadrova, s jedne strane, i faktičke ograničenosti tržišta mogućnosti, tržišta rada i sveobuhvatnog tržišta karakterističnog za ovu grupu zemalja. Stoga je saradnja, koordinacija i integracija sa većim i velikim partnerima, kao i sa regionalnim i međunarodnim institucionalno uokvirenim organizacijama, od suštinskog značaja kako bi se savremeni ekonomski trendovi, poput *know-how*, *start-up* inovacije i procesa digitalizacije, bili identično primenjivi, delotvorni i uspešni i u geografski malim ekonomskim okruženjima. Kako objašnjavaju Jelisavac-Trošić, Tošović-Stevanović i Ristanović, „jedan od glavnih pokretača ekonomskog rasta je difuzija ili širenje inovacija kroz ekonomiju” (Jelisavac-Trošić, Tošović-Stevanović & Ristanović, 2021, str. 155).

S druge strane, u „ponudi” Pankea i Toralsona nalazi se i takozvani *hedging*, odnosno pristup prilagođavanja koji u kontekstu politike moći, kako objašnjavaju navedeni autori, omogućava malim državama da maksimiziraju koristi i ograniče troškove kada se bave većim državama, odnosno suština ovog pristupa je u pokušaju da se poveća uloga malih država kroz pristup skloništa, ali istovremeno da se radi na formiranju koalicije sa drugim državama po određenim pitanjima na osnovu zajedničkih interesa (Wivel, 2021, citirano u Panke & Thorhallsson, 2024, str. 505). Zapravo reč je o strateško-taktičkom pristupu koji pretpostavlja „ponašanje zemlje koja teži ublažavanju rizika izborom multilateralnih politika sa namerom da stvori međusobno reaktivne efekte” (Lee, 2017, citirano u Vaicekauskaitė, 2017, str. 11). Ova strategija ima za cilj da izbegne jednu određenu politiku – balansiranje, prilagođavanje ili neutralnost – te nastoji da smanji potencijalni rizik u odnosu na regionalne sile bez sukoba sa bilo kojom od njih. Strateško prilagođavanje (*hedging*) se primenjuje, kako objašnjava Živile Marija Vajčekauskajte (*Živilė Marija Vaicekauskaitė*), kada države ne žele da podrže nijednu stranu ili silu, plašeći se da bi to moglo dovesti do većih bezbednosnih rizika (Vaicekauskaitė, 2017, str. 11). I što je još važnije, države koje se odluče za takozvano strateško „hedžiranje” u svom spoljnompolitičkom delovanju ne smeju se suočiti sa pretnjama od rastućih regionalnih supersila, a njihovo bezbednosno okruženje ne sme biti zasnovano na „krutoj logici bloga”, omogućavajući izvesnu fleksibilnost u smislu da nisu veza za jednu stranu (Lee, 2017, citirano u Vaicekauskaitė, 2017, str. 12).

U empirijskom kontekstu strategija *hedging-a*, odnosno prilagođavanja, može se najbolje i najsvrsishodnije objasniti na primeru postavljenosti Republike Srbije u odnosu na rat u Ukrajini, kada je državno rukovodstvo Srbije usvojilo zaključke u okvirima Saveta za nacionalnu bezbednost koji su deklarativno predstavljeni kao nastavak vođenja spoljnompolitičke, odnosno vojne neutralnosti, ali koji u suštini u praksi predstavljaju dobar udžbenički i empirijski primer za strateški pristup prilagođavanja, jer je Srbija istovremeno u zaključcima (Gjurovski et al., 2023, str. 17) naglasila da podržava teritorijalni integritet bilo kog subjekta u međunarodnim odnosima, uključujući i ukrajinski, štiteći tako svoja otvorena pitanja u vezi teritorijalne celovitosti, a istovremeno je odbila da se u potpunosti prilagodi politici sankcija Evropske unije protiv Ruske Federacije, kao odgovor na agresiju, minimizirajući tako potencijalnu

opasnost od gubitka ruskog savezništva pre svega na ekonomskom planu u formatu energetske bezbednosti, a posredno na planu pozicioniranosti i podrške koju Moskva pruža Beogradu u rešavanju kosovsko-metohijskog pitanja. Da bi se tvrdilo da je reč o politici neutralnosti, očekivalo bi se da izostane bilo kakva konkretna reakcija, čak ni verbalno-retorička, od strane političkog rukovodstva. Korišćenje ovog pristupa, kroz zvanične odluke o pozicioniranosti na najvišem institucionalnom nivou, u formatu šefa države i u formatu Saveta za nacionalnu bezbednost, svedoči da je Srbija zauzela aktivnu ulogu u konkretnim procesima međunarodnog sistema, ostavljajući po strani svoju deklarativnu neutralnost, što bi u praksi značilo nečinjenje, te zauzimanjem pozicije u najvećoj meri svojstvene strateško-taktičkom pristupu prilagođavanja u svom spoljnopolićkom delovanju.

Naime, strategiju prilagođavanja koju nude Panke i Toralsen možda je najbolje, u kontekstu savremenih međunarodnih odnosa, nazvati taktikom prilagođavanja. Imajući u vidu činjenicu da je prilagođavanje trajan i nezaustavljiv proces, koji se kao takav može dimenzionirati u strateškim dokumentima malih država, ali u praksi spoljnopolićkog delovanja reč je o taktičkim pristupima i personalnim vrlinama državnika i spoljnopolićkih predstavnika od kojih u velikoj meri zavisi uspešnost jednog takvog, kontinuirano prilagodljivog pristupa. Odmerenost i preciznost takođe treba da budu integralni deo ovog strateško-taktičkog pristupa malih država, jer glomaznost i krutost velikih sila u kontekstu trajnosti nacionalnih/državnih interesa i spoljnopolićkih ciljeva može negativno uticati na veliku dinamičnost u procesima prilagođavanja, što u prevodu i praksi znači da male države mogu uspešno i delotvorno da se oslone na autentične strateško-taktičke prilagođavajuće pristupe, ali istovremeno da vode računa da procesi prilagođavanja u kontekstu dinamike ne budu u jednom momentumu nauštrb postojanosti interesa velikih i većih država, te tako istovremeno, kao posledica, da budu i na direktnu štetu državnih ili nacionalnih interesa predmetne male države. Ono što je takođe važno u razumevanju strateško-taktičkog pristupa *hedging-a*, odnosno prilagođavanja, jeste činjenica da je reč o izraženo „skupom” pristupu u kontekstu resursa – personalnih, interesnih, diplomatskih i ekonomskih – koji se moraju angažovati u smeru faktičke delotvornosti. Spoljnopolićko prilagođavanje iz ekonomske perspektive, u savremenim međunarodnim odnosima u kojima se politički, bezbednosni i ekonomski tokovi višestruko prepliću, takođe podrazumeva i iziskuje značajnu ekonomsko-fnansijsku

fleksibilnost konkretnog malog subjekta međunarodnih odnosa, što u praksi može da znači prihvatanje investicijskih tokova koji nisu uvek u apsolutnom državnom ekonomskom interesu, preuzimanje investicijskih obaveza koje nisu opravdane u datim budžetskim okvirima, prilagodljivost resursne politike koja nije uvek i isključivo u skladu sa državnim interesima.

Naposletku, ali ne i najmanje važno, dolazimo do Pankeovog i Toralsonovog spoljnopolitičkog pristupa neutralnosti. Kako oni objašnjavaju, ovaj pristup, odnosno strategija, omogućava malim državama da ne budu uvučene u sukobe sa kojima inače ne bi mogle lako da se nose (Panke & Thorhallsson, 2024, str. 504). U praksi ova strategija ne podrazumeva zauzimanje strane u borbi za moć između konkurentskih sila ili blokova država, formiranje savezništva, niti traženja utočišta od velikih i većih sila ili određenih regionalnih i međunarodnih organizacija (Hanhimaki, 1997, citirano u Panke & Thorhallsson, 2024, str. 505). Ali, kako precizira Palmer, strategija neutralnosti se može isplatiti samo pod uslovom da mala država ubedi veliku silu ili velike sile da poštuju njen status neutralne države (Palmer, 1984, str. 461-495, citirano u Panke & Thorhallsson, 2024, str. 505). Dugo je, tvrdi Živile Marija Vajčekauskaitė, politika neutralnosti bila alternativni koncept bezbednosne politike za male države kako bi osigurale svoj opstanak (Vajčekauskaitė, 2017, str. 12). Krasner je na politiku neutralnosti gledao kao na instrument za očuvanje suvereniteta i autonomije u kontekstu malih država (Krasner, 1995, str. 115-151, citirano u Vajčekauskaitė, 2017, str. 12). Male države usvajaju neutralnost kako bi izbegle da zauzmu stranu u sukobima velikih sila, pokazujući da ne predstavljaju nikakvu pretnju većim silama, čime bi minimizirali rizik od uključivanja u sukob, te se u tom kontekstu neutralnost doživljava kao metod za upravljanje tenzijama sa rastućim regionalnim silama i obezbeđivanje nezavisnosti i suvereniteta (Vajčekauskaitė, 2017, str. 12). Međutim, iz ugla aktuelnih i savremenih međunarodnih odnosa ostaje otvoreno pitanje koliko aktuelni međunarodni sistem, odnos snaga između velikih sila, angažovanost regionalnih sila, kao i sveprožimajuće i prekogranične karakteristike aktuelnih izazova, rizika i pretnji ostavljaju mogućnost za efektivno sprovođenje strategije neutralnosti u spoljnopolitičkom odlučivanju, delovanju i pozicioniranju. Iako je ovaj strateški pravac uživao brojne benefite u određenim istorijskim poglavljima međunarodnog sistema, između dva svetska rata ili posebno u periodu nakon Drugog svetskog rata, pa sve do pada Berlinskog zida, danas je teško

pretpostaviti spoljnopolitičku neutralnost, što u praksi podrazumeva političko-bezbednosnu i diplomatsku nesvrstanost u eri sveprožimajuće, višestruke i sveobuhvatne međuzavisnosti između jedinica međunarodnog sistema, bez obzira na njihovu moć, snagu, uticaj i karakteristike.

2.2. Geografski ugao

Geografski ugao razumevanja veličine jedne države predstavlja višestruki indikator. Zapravo, tu nije u pitanju samo veličina teritorije, odnosno zemljišnog prostora jednog subjekta međunarodnog prava, već i brojni drugi parametri koji ovde ulaze, poput onih koje smo prethodno naveli iz dela *Međunarodni odnosi* Dimitrijevića i Stojanovića, a odnose se na kvalitativni deo jedne teritorije, odnosno kvalitet samog zemljišta, odnosno njegovu vrednost, zatim podzemlja, što je veoma usko povezano sa resursnim kapacitetima o kojima će detaljnije biti reči u poglavlju monografije posvećenom resursnoj politici malih zemalja, zatim vode i podmorja. Uz to, u savremenim međunarodnim odnosima nikako se ne sme zaobići geostrateški momenat koji u određenim istorijskim razdobljima zapravo može predstavljati odlučujuću determinantu u spoljnopolitičkom pozicioniranju malih zemalja, a naposljetku i obezbeđivanju njihove održivosti.

Veličina jedne zemlje u kontekstu njenog geografskog obima predstavlja značajan faktor u postupku određivanja sveobuhvatne veličine jedne zemlje, jer se ta veličina ne izražava samo u kvadratnim kilometrima, već ona pretpostavlja i veću izvesnost posedovanja prirodnih sirovina, prirodnih resursa koji su od izuzetnog značaja čak i u savremenoj tehnološkoj i digitalnoj „revoluciji”, ali i u kontekstu geostrateške pozicioniranosti, te prožimanja teritorije određene zemlje na otvorena mora, što dodatno ima značaj ako se analizira iz ugla toplih mora. Iako smo u savremenim međunarodnim odnosima svedoci uspešnosti subjekata međunarodnih odnosa sa ograničenim teritorijalno-geografskim kapacitetima, u geostrateškom kontekstu, a imajući u vidu aktuelne izazove, rizike i pretnje, globalnog karaktera i prekograničnog obima, geografsko-teritorijalna dimenzija, odnosno veličina jedne zemlje, može odigrati ključnu ulogu u projektovanju i određivanju njene održivosti srednjoročno i dugoročno, imajući u vidu ekološko-klimatske izazove, rizike

i pretnje koje, čini se, deluju sinhronizovano sa resursnim, odnosno energetske izazovima, rizicima i pretnjama.

Uz to, geografsko-teritorijalni indikator veličine jedne zemlje ima značajnu ulogu i u postupku određivanja ekonomske dimenzije jedne zemlje, te njenoj pozicioniranosti na mapi međunarodne ekonomije. Čak i u savremenom tehnološko-digitalnom poglavlju ekonomskog rasta i razvoja, prirodni resursi, zatim trgovinske rute i potencijali za izvoz primarnih i sekundarnih proizvoda suštinski određuju ekonomsku dimenziju jedne zemlje, a time i generalno njenu veličinu u okvirima međunarodnih odnosa, jer se povećava njen manevarski prostor održivosti zahvaljujući brojnim prednostima koje sa sobom nosi velika i povoljna geografsko-teritorijalna dimenzija.

Uz to, ukoliko je i geostrateško okruženje povoljno u kontekstu tradicionalnih i kvalitetnih dobrosusedskih odnosa, zatim slična unutrašnja i spoljnopolitička opredeljenja, kao i „relaksiranost” i prevaziđenost istorijskih neslaganja u tumačenju istorije, te izostanak neprijateljstva u okvirima savremenog poimanja međunarodnih odnosa, dodatno se otvara prostor razvoju jednog subjekta međunarodnih odnosa i time dodatno pospešuje njegova pozicioniranost u velikim državama ne samo u kvantitativnom, već i u izraženom i empirijski primenjivom kontekstu. Upravo zato je geografski, odnosno teritorijalni ugao pronašao značajno mesto i u ovoj studiji, ne da bismo se podsetili značaja veličine jedne državne teritorije u klasičnom smislu ili u kontekstu imperijalnih sila, već da bismo preciznije objasnili i ponudili odgovore na pitanja šta to zaista nudi obim teritorije na strani benefita jedne zemlje u pravcu njene pozicioniranosti u međunarodnim odnosima, ali i obezbeđivanju izvesnije održivosti, uz suočavanje i upravljanje tekućim i nadolazećim izazovima, rizicima i pretnjama.

2.3. Ekonomski ugao

Ekonomski parametri verovatno predstavljaju najbolji kvantitativni, a mogu biti i kvalitativni pokazatelj o tome da li je reč o maloj i slaboj ili o ekonomski velikoj i snažnoj državi. Ali da bismo imali preciznu sliku, ne smemo se jednostavno „upuštati” i uzimati takozvane generalne ekonomske kriterijume ili pokazatelje i na tim osnovama donositi zaključke

o kakvoj je državi reč, jer nas određeni ekonomski parametri najčešće mogu voditi u suprotnom smeru. Na primer, slaba i mala država može u određenim vremenskim razdobljima beležiti snažan ekonomski rast BDP-a na višegodišnjim, godišnjim ili kvartalnim nivoima, ali da taj rast nije uvek praćen kvalitativnim ekonomskim poboljšanjima na terenu, u smislu životnog standarda pojedinca, kvaliteta života, javnih usluga koje pruža država. Zatim, izraženi rast BDP-a ne znači uvek da se jedna nacionalna, odnosno državna ekonomija razvija u smeru održivosti, jer smo svedoci odluka političkih elita o investicionim, unutrašnjim i spoljnim tokovima koji su često kratkog „daha“, te su često neusklađeni sa resursnim kapacitetima i potrebama i zahtevima tržišta rada. Stoga takvi investicioni tokovi često nemaju dugoročne karakteristike, što u suštini znači i da ne doprinose dugoročnosti i održivosti rasta, razvoja i održivosti jednog nacionalnog ekonomskog sistema. Takođe, često smo svedoci brojnih primera kako se političke elite odlučuju na otpočinjanje takozvanog unutrašnjeg investicionog infrastrukturnog buma u vremenima prekograničnih ekonomskih, ili u vremenima unutrašnjih političkih kriza. Mi nećemo ulaziti u pitanje opravdanosti takvih takozvanih ekonomskih bumova, te njihovih uzročnika, poput namera za opstanak na vlasti ili održavanja ekonomije zbog spoljnih kriznih pritisaka, već u njihovu dugoročnu valjanost, odnosno kako one faktički utiču na ekonomsko stanje zemlje, da li su kapacitetno i pragmatično opravdane, da li su opravdane iz kreditne perspektive i, naposljetku, kolika je njihova isplativost u finansijskom kontekstu, zatim u kontekstu opravdane primene, kao i na strani zaduživanja, odnosno koliko u finansijskom i vremenskom obliku opterećuju budžet jedne nacionalne ekonomije. S treće strane, a u svrhu razumevanja koncepta o malim državama iz ekonomskog ugla, često smo svedoci usvajanja, donošenja, sprovođenja i promovisanja spoljnopolitičkih odluka koje nisu usaglašene sa aktuelnim, ali i dugoročnim interesima opstanka i održivosti jedne nacionalne, odnosno državne ekonomije.

Razmatrajući savremene empirijske primere, opet ćemo se pozvati na iskustvo Srbije i Severne Makedonije u procesima donošenja spoljnopolitičkih odluka koje mogu, a i ne moraju imati posledice po nacionalnu ekonomiju. Naime, Srbija i Severna Makedonija spadaju u red malih zemalja koje su, zaobilazeći suštinske, odnosno ekspertske kapacitete svog nacionalnog institucionalnog sistema, usvojile spoljnopolitičko i spoljnoekonomsko pozicioniranje u odnosu na početak

rata u Ukrajini (Vankovska et al., 2025, str. 205–221), zanemarujući potencijalne opasnosti koje u ekonomskom smislu mogu dugoročno da utiču na održivost ekonomskog sistema. U slučaju Severne Makedonije posledice su bile neposredno primetne, jer je država nakon usvajanja odluke, u celosti usaglašene sa spoljnopolitičkim pozicioniranjem Evropske unije (Kosovo Online, 2022), bila suočena sa energetsom krizom dugoročnog karaktera usled nedostatka i zavisnosti od energenata koji su do tada isključivo nabavljani sa tržišta Ruske Federacije, bez bilo kakve prethodne planirane ili realizovane diverzifikacije (*Денешен весник – рубрика економија*, 2022). S druge strane, Srbija je odlučila da se ne prilagođava politici sankcija Evropske unije protiv Ruske Federacije (*Danas*, 2025), u kontekstu rata u Ukrajini što nije neposredno uticalo na pojavljivanje anomalija u ekonomskom sistemu pre svega zbog nastavka isporuke ruskog gasa na srpsko tržište. Ali u dugoročnom i strateškom kontekstu valjanost ove odluke se može relativizovati, jer je ona pre svega usvojena na osnovama takozvanog političkog kompromisa i iako se u „praksi” pokazala dobrom, nije ponudila strateško-ekonomske odgovore u slučaju:

- da su države – ekonomski partneri iz Evropske unije odlučile da obustave trgovinsko-investicione tokove sa Srbijom;
- da je Evropska unija u celosti uvela restriktivne mere prema Srbiji kao državi-kandidatu, u formatu obustavljanja korišćenja otvorenih pristupnih fondova, grantova, investicija, ulaganja;
- da su već postojeće investicije i kompanije sa poreklom u zemljama koje su se pridružile sankcijama protiv Ruske Federacije odlučile da obustave svoje delovanje i aktivnosti u Srbiji;
- da su susedne države, inače članice Evropske unije, obustavile isporuku ruskog gasa u tranzitnom smislu kroz njihovu teritoriju;
- naposljetku, u dugoročnom smislu, izostao je odgovor na pitanje uvođenja sankcija Sjedinjenih Država protiv naftne kompanije NIS, koje nisu stupile na snagu, ali odluka jeste doneta i ne postoje aktuelni podaci o tome da je njeno poništavanje bilo predmet razmatranja (Čekerevac, 2025).

Navedene spoljnopoliitičke odluke Srbije i Severne Makedonije značajne su da bi se pokazalo, iz ekonomske perspektive, koliko je zapravo ekonomska politika u malim državama kratkoročno, a time i nestabilno ustrojena.

Ako se vratimo na početak ovog potpoglavlja o kvantitativnim i kvalitativnim pokazateljima ekonomije jedne zemlje, svrstavajući je tako u grupu velikih i snažnih ili malih i slabih, upravo aktuelni trendovi ekonomskog rasta, u kvantitativnom smislu, kao i spoljnopoliitičke odluke usko vezane i za ekonomska kretanja, u kvalitativnom smislu, pružaju preciznu empirijsku sliku šta se u ovoj studiji podrazumeva pod malom državom iz ekonomskog ugla. U tom kontekstu navešćemo još dva empirijska primera koja svedoče u prilog tome. Prvi, koji se odnosi na Srbiju, svedoči da je ova zemlja, prema podacima analize Makroekonomskih analiza i trendova (MAT), bila jedna od najbrže rastućih ekonomija u Evropi u 2024. godini (*FoNet*, 2025). Drugi primer, koji se odnosi na Severnu Makedoniju, svedoči o tome da je ova zemlja u 2025. godini pozicionirana na četvrtom mestu u Evropi prema kriterijumu o rastu BDP-a u prvom o godišnjem kvartalu, te se na osnovu podataka Evrostata, kao jednog od relevantnijih izvora, nalazi odmah iza Irske, Danske i Poljske (*Плусинфо*, 2025).

Zašto su navedeni empirijski primeri kvantitativnog karaktera važni? Da bi se preciznije razumela razlika između takozvanih velikih i jakih i malih i slabih ekonomskih sistema. Nagli privredni rast Srbije i Severne Makedonije, čak i u dužim vremenskim okvirima, na srpskom primeru u periodu od 2014. do kraja 2024, a na makedonskom u periodima između 2006. i 2014, kao i nakon 2024. godine, nisu suštinski doprineli snaženju ekonomskog sistema, njegovoj predvidljivosti, a time i održivosti u formatu kontinuiranog rasta i razvoja. Time ovi kvantitativni pokazatelji nisu kvalitativno uticali na realni rast životnog standarda, odnos prosečne plate i prosečne potrošačke korpe, izražen realnim i održivim rastom prihoda i penzija, a time nisu doprineli ni usporavanju, kao ni zaustavljanju sekundarnih posledica poput emigracije mladog, kvalifikovanog i radno sposobnog dela stanovništva, niti smanjenju pritiska na penzijski sistem u smislu stabilne održivosti penzijskog fonda, kao stavka u eksponencijalnom rastu koja ugrožava sveobuhvatnu održivost zemalja navedenih kao empirijski primer. Upravo zato je u ovom potpoglavlju od suštinske važnosti bilo navesti empirijske primere koji će uspostaviti liniju jasnog i preciznog

„razgraničenja” između kvalitativnih i kvantitativnih ekonomskih pokazatelja, a na tim osnovima i „razgraničenja” između razvojnih i održivih ekonomskih sistema, s jedne, i onih, s druge strane, utemeljenih na aktuelnim i datim političko-ekonomskim prilikama, potrebama i interesima, bez dugoročnog strateškog planiranja i kratkoročnog – taktičkog postavljanja i delovanja, uz apsolutno utemeljenje na ekspertske i profesionalne kapacitete institucionalnog sistema.

2.4. Politički ugao

U potpoglavlju politički ugao fokus će biti usmeren pre svega na faktičku političku infrastrukturu malih država, imajući u vidu činjenicu da će se institucionalni okvir, kao integralni deo ustavnog uređenja, analizirati u odvojenom poglavlju. Međutim, to ne znači da postoji apsolutna isključivost, već činjenica da se pomenuta dva poglavlja prožimaju, imajući u vidu ulogu koju politička infrastruktura „uživa” u institucionalnom sistemu, što se može tumačiti iz dva ugla: institucionalni sistem kao determinator i koordinator političkih procesa i institucionalni sistem kao „talac” političkih procesa. Upravo u prethodno navedenoj dihotomiji pronalazimo i suštinski značaj političkog ugla u analiziranju i utvrđivanju karakteristika i specifičnosti kod malih država, što je takođe svojstveno i velikim, ali imajući u vidu da njihov faktički manevarski prostor koji se prožima u mnogim drugim segmentima ne ostavlja takve posledice ili ne kreira takve benefite kakvih smo inače svedoci u malim državnim sistemima. Osim toga, politički ugao je značajan u kontekstu razdvajanja malih država koristeći politički sistem kao indikator, jer kako nas Pol Saton podseća, mala populacija ili geografska veličina ne moraju nužno da se poklapaju sa „političkim sistemom malih razmera” (Paul Sutton, 1987, str. 7 citirano u A. K. Hey, 2003, str. 2). U tom smeru Žan A. K. Hej koristi Luksemburg kao primer, navodeći da je reč o maloj državi po bilo kojoj definiciji, ali koja ima prosperitetnu, konkurentnu parlamentarnu demokratiju, razvijenu birokratsku strukturu i stabilne ustavne institucije. Zatim, iako je Izrael veoma mala država po površini, on ostaje jedan od najaktivnijih, pa čak i najagresivnijih aktera ne samo u svom regionu već i na globalnoj sceni (A. K. Hey, 2003, str. 2-3).

Naime, to je i suština da u ovom poglavlju ukažemo na značaj i težinu političkih okolnosti u pozicioniranju malih država uopšteno u međunarodnim odnosima, ali i u sve izazovnijem procesu kreiranja njihove održivosti srednjoročno i dugoročno. Politički okvir malih država, iako bi trebalo da bude integralni deo mozaika institucionalne infrastrukture, čini se da po obimu u kontekstu uticaja prevazilazi samu institucionalnu infrastrukturu, pa se u praksi ispoljava iznad nje, što doprinosi da ima uzročno-posledični efekat i na funkcionalnost, a zatim i na efikasnost i efektivnost institucionalnog sistema jedne zemlje.

Stoga ćemo u ovom poglavlju kao empirijski primer iskoristiti političke entitete na političko-geografskom području Zapadnog Balkana, imajući u vidu da je reč o državnim i nedefinisanim političkim strukturama čiji su institucionalni sistemi suočeni sa brojnim unutrašnjim izazovima, rizicima i pretnjama, te su one postale na svojevrstan način, a kao posledica političkog uticaja, upravo autentični generatori tih izazova, rizika i pretnji. Iskoristićemo izveštaje Evropske komisije kao relevantan podatak objavljivan na godišnjem nivou, imajući u vidu činjenicu da je reč o političkim entitetima čiji je strateški spoljnopolički cilj članstvo u Evropskoj uniji. Ali, istovremeno, nećemo sagledavati izveštaje kroz prizmu aktuelnih trendova u odnosima na liniji Evropska unija i aktera Zapadnog Balkana, već ćemo isključivo koristiti institucionalne varijable kako bismo pokušali da iznedrimo odgovor i objašnjenje na pitanje da li su institucionalni okviri tih entiteta generator političkih okolnosti ili su zapravo njihov „instrument” u sprovođenju političke volje. Na taj način, kroz precizan empirijski primer, ukazaćemo na anomalije institucionalnih okvira sa kojima se suočavaju male države, poput izabrane studije slučaja, a istovremeno ćemo kroz prizmu spoljnopoličkog strateškog cilja i analiziranih izveštaja delimično dokazati tezu o ulozi koju unutrašnji institucionalni okvir, njegova funkcionalnost, efikasnost i efektivnost imaju u spoljnopoličkom pozicioniranju, a time *de jure* i u očuvanju nacionalnih interesa, sledstveno kreiranju održivosti u savremenim međunarodnim okolnostima.

Da budemo precizniji, izveštaji Evropske komisije će poslužiti da bi pokazali koliko unutrašnje političke anomalije, pridružene drugim značajnim *de facto* slabostima malih država, imaju značajan efekat u određivanju „sudbine” malih subjekata međunarodnih odnosa, tj. koliko

dvostruko uzročno-posledični odnos institucionalnog okvira i političkog sistema generiše pozicioniranost, a time i efektivnost spoljnopolitičke službe kod pomenutih država.

U tom kontekstu važno je na samom početku istaći da su politički entiteti na Zapadnom Balkanu još u postjugoslovenskom periodu bili suočeni sa „nasleđenom” političkom elitom koja je zagovarala društvene, političke ekonomske i institucionalne promene, ali u suštini reč je o političkim predstavnicima koji su u najvećem delu jugoslovenskog perioda bili upravo čelnici tog sistema. U određenoj meri problem zamagljenosti linije između institucionalnog i političkog okvira na Zapadnom Balkanu leži upravo u toj činjenici, odnosno da je postojeća jugoslovenska politička generacija u postjugoslovenskom inicijalnom poglavlju sebe predstavila kao generatora i reformatora društvenih, političkih i ekonomskih tokova. Međutim, da bismo bili precizniji, naš cilj u ovoj studiji nije da upoređujemo institucionalno-političku infrastrukturu u jugoslovenskom i postjugoslovenskom političkom poglavlju, već da ukažemo na činjenicu da je gotovo nemoguće sprovesti društvene, političke, ekonomske i institucionalne reforme i razdvajanja političkog okvira od institucionalnog okvira sa političkim establišmentom koji je decenijama primenjivao upravo suprotan model i način delovanja. Većina unutrašnjih i regionalnih problema povezana je sa periodom nakon raspada jugoslovenske federacije, u kojem je čitav region bio suočen sa građanskim sukobima, ekonomskim kolapsom, rušenjem političkog sistema i stvaranjem neprijateljstva i animoziteta na nacionalnom i verskom nivou (Jelisavac Trošić & Arnaudov, 2024, str. 430). Zapravo propuštena je prilika za takozvanu smenu političke generacije, što je za posledicu imalo rebrendiranje postojećih političkih infrastruktura i političkih subjekata koji su veštini marketinškim, medijskim i populističkim trikovima uspeali da odgovore na inicijalne zahteve građana, ali ne i da na realnu i egzistencijalnu potrebu restrukturiranja političkog, ekonomskog, društvenog i institucionalnog okvira.

Otud i izostanak razumevanja za savremene potrebe građana na Zapadnom Balkanu. U početnom razdoblju, u kontekstu ustrojavanja ustavnog uređenja, materijalni postupci jesu se kretali u smeru faktičke demokratizacije, jer su usvojene ustavne odredbe utemeljene na načelima društvene, institucionalne i političke demokratizacije. Međutim, faktičko

delovanje političkih čelnika posvedočilo je o koracima koji su išli u suprotnom smeru. Zatim je usledilo poglavlje o netransparentnoj i izrazito upitnoj privatizaciji, analizirano iz ugla tržišne ekonomije. U društvenom kontekstu, ne ulazeći u tumačenje sukoba na postjugoslovenskom području, započet je politički motivisani proces društvene podele na nacionalnoj i etničkoj, verskoj i religijskoj, a pre svega političkoj i ideološkoj osnovi, što je poslužilo kao efektivan instrument u suštinskoj i elementarnoj polarizaciji društva. Naposljetku svi ovi politički *de facto* preduzeti koraci u domenu izostanka sinhronizacije političkog delovanja sa definisanim ustavnim načelima, uključujući politički determinisanu ekonomsku i društvenu politiku, doprineli su uspostavljanju veoma slabih institucionalnih temelja, što je za posledicu imalo kreiranje jednog nestabilnog, neodrživog, slabog i neefektivnog institucionalnog okvira koji je vremenom postao autodestruktivan, te je vremenom nanosio direktnu štetu i posledice kako po svoje postojanje, tako i na održivost određenih nacionalnih i državnih interesa.

Sa današnje perspektive suštinski se ništa nije promenilo u političkim okvirima entiteta na Zapadnom Balkanu, jer smo svedoci svakodnevnih političkih konstrukcija i marketinško-medijskih delovanja koja su veoma retko u interesu državnih i društvenih interesa. Zašto državnih i društvenih, umesto nacionalnih? Zato što je i u tom kontekstu na Zapadnom Balkanu zamagljena linija, pa se tako na političkoj ravni najčešće državni i nacionalni interesi poistovećuju, zloupotrebljava se faktor multinacionalnosti, dok se istovremeno nacionalne, verske i kulturološke posebnosti iskorišćavaju za kreiranje novih linija razdvajanja i sakupljanja novih dnevno-političkih poena. Državni i društveni interesi, definisani kao takvi, zapravo ne odgovaraju ovdašnjim političkim čelnicima koji i dalje iskorišćavaju „gorivo” nacionalističke ideologije već duže od trećine veka, da bi ostvarili svoje političko-partijske interesne agende. A za sve to vreme se i sa terminom patriotizma „odigravaju” političko-marketinške i populističko-medijske igre, te je postalo pravilo da manjinska etnička zajednica u određenom entitetu ne može da gaji patriotske naboje prema predmetnom političkom okviru, zanemarujući tako valjano razumevanje šta su nacionalizam i patriotizam. Kako navode Jelisavac-Trošić i Arnaudov, u kontekstu političkog pozicioniranja država i političkih entiteta na Zapadnom Balkanu ne smemo ignorisati objašnjenje Dušana Pavlovića, koje nas usmerava ka novom „modelu” zarobljene države (Jelisavac Trošić & Arnaudov, 2024,

str. 432). Zapravo, unutar Zapadnog Balkana suočavamo se sa verzijom zarobljene države, kako objašnjava Pavlović, u kojoj se „prvenstveno radi o političkim strankama kao političkoj mašini za prikupljanje glasova” i, na osnovu toga, „partijska patronaža postaje glavni element zarobljavanja države” (Pavlović, 2021, str. 1 citirano u Jelisavac Trošić & Arnaudov, 2024, str. 432).

Upravo zato su izveštaji Evropske komisije (European Commission, 2025), u određenoj meri, najcelishodniji indikator za razumevanje političkih procesa na Zapadnom Balkanu, jer bi se, u suprotnom, ušlo u akademsko-naučno istraživanje za koje je potrebno više tomova ispisanih stranica da bi se pružila sveobuhvatna slika o političkim anomalijama u okvirima predmetnog područja. Ali pre nego što analiziramo poslednje izveštaje Evropske komisije koji se odnose na političke kriterijume političkih entiteta na Zapadnom Balkanu, iskoristićemo Izveštaj Freedom House „Nations in transit 2023” (Freedom House, 2023), na osnovu koga su Jelisavac-Trošić i Arnaudov već identifikovali ključne političke anomalije sa kojima sa suočavaju svi politički entiteti na Zapadnom Balkanu, odnosno Beograd, Skoplje, Sarajevo, Podgorica, Priština i Tirana. Naime, u navedenom izveštaju istaknuto je da su najveći izazovi pomenutih entiteta „antidemokratski i autoritarni lideri, kao i činjenica da su „politika i diplomatija vođene elitama isključile glasove civilnog društva i običnih građana” (Jelisavac Trošić & Arnaudov, 2024, str. 431–432). Kada je reč i o jednom i o drugom izazovu, činjenica je da oba upućuju na „adrese” političkih elita, u smislu njihovog političkog organizovanja i političkog delovanja, što je u apsolutnoj suprotnosti sa ustavnim načelima predmetnih entiteta, jer, kako smo i prethodno naveli, reč je pre svega o državnim i nedefinisanim političkim celinama čija se ustavna uređenja, analizirano iz ugla materijalnog prava, utemeljuju na klasičnim demokratskim načelima i klasičnoj podeli vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku. I u ovom kontekstu evropski izveštaji pronalaze poseban značaj, jer se iz njih veoma pouzdano može ustanoviti u kojoj je meri izražena zamagljenost u suštinskoj i efektivnoj podeli vlasti.

BEOGRAD (Serbia 2024 Report, 2024)

- U kontekstu demokratizacije, zahtevaju se opipljiva poboljšanja i dalje reforme u postupku sprovođenja izbora
- U kontekstu demokratizacije, kao slabost parlamenta navodi se njegova sposobnost da obezbedi sprovođenje neophodnih kontrola i ravnoteže koja je ograničena u kontekstu efikasnosti, autonomije, transparentnosti, uključujući nadzor izvršne vlasti u procesu donošenja zakona
- U kontekstu demokratizacije, politička polarizacija je ostala izražena, kako unutar parlamenta, tako i van njega
- U kontekstu demokratizacije, naglašava se da organizacije civilnog društva posluju u teškom okruženju
- U kontekstu vladavine prava (Miljuš & VOA, 2024), ističe se da je nekim stranim državljanima bio sprečen ulazak u Srbiju na osnovu spiska „moralno i politički nepoželjnih stranaca”
- U kontekstu vladavine prava, naglašava se da je korupcija rasprostranjena u mnogim oblastima, te da ostaje problem koji izaziva zabrinutost, kao i da je potrebna snažna politička volja za efikasno rešavanje problema korupcije
- U kontekstu vladavine prava, Srbija bi trebalo da se pozabavi slabostima u istrazi i gonjenju slučajeva korupcije na visokom nivou, posebno u pogledu kvaliteta prikupljanja i prezentovanja dokaza i rizika od politički motivisanog mešanja
- U kontekstu slobode izražavanja misli, ističe se da je politički i ekonomski uticaj na medije i dalje izvor zabrinutosti
- U kontekstu slobode izražavanja i misli, od visokih zvaničnika zahteva se da se uzdržavaju od etiketiranja i verbalnih napada na novinare, da se pretnje i slučajevi fizičkog nasilja brzo rešavaju i, po potrebi, javno osuđuju, istražuju i procesuiraju
- U kontekstu tržišne ekonomije, uključujući procese privatizacije, restrukturiranja javnih preduzeća, naglašava se da poslovno okruženje otežavaju birokratija, političko mešanje i ograničena efikasnost i transparentnost javne uprave
- U kontekstu tržišne ekonomije, uključujući proces privatizacije, restrukturiranja javnih preduzeća, ističe se da se sprovodi snažan politički pritisak da bi se pružila finansijska pomoć državnim preduzećima i velikim stranim investitorima

Rezime: Na osnovu navedenih informacija iz Izveštaja Evropske komisije o Srbiji iz 2024. godine veoma se jednostavno, ali istovremeno precizno može ustanoviti sveobuhvatnost političkih uticaja na institucionalne, demokratske, ekonomske i društvene procese u političkim entitetima na Zapadnom Balkanu. U predmetnom kontekstu primećen je snažan politički uticaj kroz mešanje, pritisak, ali i nedostatak političke volje u različitim, a istovremeno egzistencijalnim segmentima koji čine celinu jedne državne infrastrukture. Ovo su posebno poražavajući podaci, imajući u vidu činjenicu da je reč o procesima tranzicije, demokratizacije i integracije dužim od trideset godina, što dodatno svedoči o karakteristikama predmetne zemlje i njenim suštinskim slabostima.

SKOPLJE (North Macedonia 2024 Report, 2024)

- U kontekstu demokratizacije, odnosno izbornog procesa zamera se ograničeni napredak u rešavanju preostalih preporuka Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) OEBS-a i Venecijanske komisije
- U kontekstu demokratizacije, navodi se da je politička polarizacija u parlamentu i dalje prisutna, što je odložilo usvajanje važnih reformi i nekoliko dugo očekivanih imenovanja
- U kontekstu demokratizacije, od zakonodavnog doma zahteva se da pažljivo planira i usvoji dnevni red i ograniči korišćenje ubrzanih zakonodavnih postupaka ili neprimerenu upotrebu postupka „zastavice EU“, što je do sada bila praksa
- U kontekstu demokratizacije, sugeriše se da je međustranačka saradnja neophodna za ubrzavanje sprovođenja reformi vezanih za EU, u interesu građana
- U kontekstu vladavine prava (Infomax, 2025), ističe se da nije postignut napredak u sprečavanju i borbi protiv korupcije
- U kontekstu vladavine prava, naglašava se da je korupcija i dalje rasprostranjena u mnogim oblastima i predstavlja pitanje ozbiljne zabrinutosti

- U kontekstu vladavine prava, primećuje se političko mešanje u rad Sudskog saveta, Vrhovnog suda, Specijalnog javnog tužilaštva, kao i Saveta javnih tužilaca
- U kontekstu vladavine prava, zamera se na postupku izbora novih članova Specijalnog javnog tužilaštva zbog nedostatka transparentnosti i postojanja političke pristrasnosti
- U kontekstu slobode izražavanja i misli, ističe se da vladino oglašavanje u komercijalnim medijima povećava rizik od potencijalne zloupotrebe političkih sredstava, ugrožavajući nezavisnost medija i stvarajući poremećaje na tržištu

Rezime: Na osnovu iznetog primetno je da je i Severna Makedonija suočena sa sistemski uokvirenim i sveprožimajućim političkim posledicama na funkcionalnost, odnosno efikasnost i efektivnost institucionalne infrastrukture. U takvim okolnostima, kako bi objasnio Dušan Pavlović, politika postaje „glavna igra u gradu”, dok su državni i društveni interesi u celini ugroženi usled nedostatka institucionalno efikasnog i efektivnog mehanizma koji će ih zaštititi od dnevno-političkih interesa.

TIRANA (Albania 2024 Report, 2024)

- U kontekstu demokratizacije, odnosno izbornih uslova, zamera se što je postignut ograničen napredak u rešavanju preostalih preporuka Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS)/Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) i Venecijanske komisije, jer je mandat parlamentarnog ad hoc odbora za izbornu reformu istekao bez ikakvih rezultata
- U kontekstu demokratizacije, ističe se da je nadzor parlamenta nad izvršnom vlašću ograničen
- U kontekstu demokratizacije, ističe se da su aktivnosti parlamenta bile pogođene kontinuiranim sukobima između vladajuće većine i dela opozicije između oktobra 2023. i marta 2024. godine

- U kontekstu demokratizacije, naglašava se da u parlamentu nedostaje konstruktivan i inkluzivan politički dijalog
- U kontekstu demokratizacije, upozorava se da je politička polarizacija i dalje visoka
- U kontekstu demokratizacije, ukazuje se da je funkcionisanje demokratskih institucija delimično zadovoljavajuće, što proizilazi uglavnom iz duboko polarizovane političke situacije, nerešenih nedostataka u izbornom procesu, ograničenog efikasnog parlamentarnog nadzora nad izvršnom vlašću i nedostatka smislenih javnih konsultacija
- U kontekstu demokratizacije, ukazuje se na nekoliko javnih političkih napada, neprimeren jezik i pretnje upućene sudijama
- U kontekstu vladavine prava (Hasa & BiEPAG, 2025), organizacije civilnog društva (OCD) u Albaniji posluju u izazovnom okruženju, uključujući i u vezi sa zahtevima za registraciju i ograničenim javnim finansiranjem
- U kontekstu vladavine prava, postoji zabrinutost zbog pokušaja političkog mešanja i pritiska na pravosudni sistem i nedostatka u imenovanju članova Visokog sudskog saveta (VSS) i Visokog tužilačkog saveta (VTS) na osnovu zasluga, kao i njihovog integriteta
- U kontekstu vladavine prava, a zbog korupcije, ostaje ozbiljna zabrinutost, a preventivni napori u borbi sa istom imali su ograničen uticaj
- U kontekstu vladavine prava, naglašava se da je usvajanje širokog zakona o krivičnoj amnestiji dovelo do toga da je 40 osoba osuđeno od sudova i potpuno pomilovano, a kod 65 drugih su smanjene njihove kazne, što izaziva zabrinutost
- U kontekstu vladavine prava, Evropska komisija zahteva ciljane procene rizika i posvećene mere za rešavanje problema korupcije u najranjivijim sektorima, uključujući policiju, carinu, upravljanje zemljištem i imovinom, državni katastar i javne nabavke
- U kontekstu slobode izražavanja i misli, naglašava se da nije postignut napredak tokom perioda izveštavanja
- U kontekstu slobode izražavanja i misli, ukazuje se da su nezavisnost i pluralizam medija i dalje pogođeni visokom koncentracijom tržišta, preklapanjem poslovnih i političkih interesa, nedostatkom transparentnosti izvora finansiranja, visokom koncentracijom vlasništva nad medijima, zastrašivanjem i nesigurnim uslovima rada za novinare

- U kontekstu slobode izražavanja i misli, ističe se da nezavisnost Audio-vizuelnog regulatornog tela (AVA) nije zagarantovana zbog rizika od političkog i korporativnog uticaja na postupke imenovanja članova odbora AVA, političke pripadnosti predsednika i članova odbora AVA i nedostataka u sprovođenju Kodeksa o radiodifuziji na medijske kuće koje emituju unapred snimljeni politički sadržaj tokom izbornih kampanja
- U kontekstu slobode izražavanja i misli, ukazuje se da nezavisnost javnog emitera nije zagarantovana, te da je potrebno da se ojača, a da je takvo stanje zapravo posledica političkog uticaja na imenovanje rukovodstva, uključujući generalnog direktora
- U kontekstu slobode izražavanja i misli, naglašava se da na nezavisnost medija i dalje negativno utiče preklapanje političkih i poslovnih interesa u pogledu finansiranja i sadržaja i visoka koncentracija vlasništva
- U kontekstu slobode izražavanja i misli, ali i tržišne ekonomije, ističe se da su profilisane poslovne grupe dodatno povećale svoj ekonomski prodor na medijsko tržište tokom perioda izveštavanja, a da njihove jake veze sa političkim interesima predstavljaju ozbiljnu zabrinutost

Rezime: Političko stanje u Albaniji nije suštinski različito u odnosu na prethodne dve navedene studije slučaja, jer se u najvećoj meri preklapaju izazovi, rizici i pretnje u institucionalnim okvirima koji su nastali kao posledica političkog delovanja. Zapravo, dolazimo do tačke u kojoj već empirijski dokazujemo tezu o tome da u malim državama, ograničenih institucionalnih kapaciteta, politički okvir „preuzima” ulogu institucionalnog okvira, podređujući tako institucionalnu infrastrukturu koja bi trebalo da bude mehanizam održivosti jednog državnog sistema.

SARAJEVO (Bosnia and Herzegovina 2024 Report, 2024)

- U kontekstu demokratizacije, ističe se da na sprovođenje izbora negativno utiču diskriminatorni elementi ustavnog sistema i nedostatak integriteta izbornog procesa
- U kontekstu demokratizacije, zahteva se hitno usvajanje ustavnih i izbornih reformi kako bi se osiguralo da svi građani mogu efikasno da ostvare svoja politička prava
- U kontekstu demokratizacije, naglašava se da je parlamentarni nadzor nad izvršnom vlašću ostao slab
- U kontekstu demokratizacije, ukazuje se na to da izvršna vlast ima mali kapacitet za koordinaciju i planiranje politika, kao i da nezavisne institucije ostaju slabe
- U kontekstu demokratizacije, političkim strankama nedostaju demokratske unutrašnje politike i strukture
- U kontekstu vladavine prava (RSE, 2019), ističe se da organizacije civilnog društva deluju u ograničenom okruženju, posebno u entitetu Republika Srpska
- U kontekstu vladavine prava, ukazuje se da je postignut ograničen napredak u funkcionisanju pravosuđa, uključujući i rešavanje nalaza stručnog izveštaja o pitanjima vladavine prava
- U kontekstu vladavine prava, ukazuje se na uporne i očigledne znakove pogoršanja koji zahtevaju hitne mere za jačanje integriteta i vraćanje poverenja javnosti u pravosuđe
- U kontekstu vladavine prava, ukazuje se da loše funkcionisanje pravosudnog sistema nastavlja da potkopava prava građana i borbu protiv korupcije
- U kontekstu vladavine prava, ukazuje se da selektivno i netransparentno sudsko praćenje slučajeva korupcije od javnog odjeka izaziva značajnu zabrinutost, zajedno sa pritiskom i zastrašivanjem, što je dokazano u brojnim slučajevima na visokom nivou
- U kontekstu vladavine prava, ukazuje se da uspesi u borbi protiv korupcije (uključujući korupciju na visokom nivou) ostaju slabi zbog operativne neefikasnosti i političkog mešanja

- U kontekstu vladavine prava, zahtevaju se ciljane procene rizika i posvećene mere za rešavanje problema korupcije u najranjivijim sektorima
- U kontekstu vladavine prava, institucionalna saradnja i koordinacija ostaju slabe, što dovodi do neujednačene primene
- U kontekstu vladavine prava, sistemski nedostaci i dalje postoje u operativnoj saradnji i kapacitetu agencija za sprovođenje zakona da sprovede istrage zbog neusklađenog krivičnog zakonodavstva, slabe institucionalne koordinacije i nedostatka resursa
- U kontekstu vladavine prava, sprovođenje restriktivnih mera ostaje izazov zbog političkih opstrukcija
- U kontekstu vladavine prava, finansijske istrage i zaplene i konfiskacije imovine ostaju nedovoljne
- U kontekstu vladavine prava, proaktivan pristup je neophodan za zaustavljanje infiltracije kriminala u političke, pravne i ekonomske sisteme
- U kontekstu vladavine prava, proces zapošljavanja i imenovanja, pogotovo za visoke pozicije, pod stalnim je pritiskom političkog mešanja
- U kontekstu vladavine prava, ukazuje se na činjenično stanje političkog mešanja u izboru visokih policijskih pozicija
- U kontekstu vladavine prava, politički lideri nastavili su da se bave istorijskim revizionizmom, uključujući poricanje i veličanje ratnih zločinaca, dok istovremeno osporavaju utvrđene činjenice i nezavisnost ili nepristrasnost međunarodnih i domaćih sudova
- U kontekstu slobode izražavanja i misli, naglašava se da nije postignut napredak u garantovanju slobode izražavanja i medija, kao i u zaštiti novinara
- U kontekstu slobode izražavanja i misli, ukazuje se da su se politički pritisak, zastrašivanje i uznemiravanje novinara nastavili, uključujući fizičke i verbalne napade, bez odgovarajućeg institucionalnog odgovora i reagovanja
- U kontekstu slobode izražavanja i misli, politički uticaj nad javnim emiterima i dalje postoji kao problem, dok je njihova finansijska održivost sve ugroženija
- U kontekstu slobode izražavanja i misli, krivične kazne za klevetu u Republici Srpskoj i dalje ozbiljno utiču na slobodu izražavanja i medija i imaju zastrašujući efekat

- U kontekstu slobode izražavanja i misli, Regulatorna agencija za komunikacije (RAK) još uvek nema punu političku i finansijsku nezavisnost
- U kontekstu slobode izražavanja i misli, državni javni servis Radiotelevizija Bosne i Hercegovine (BHRT) ne funkcioniše adekvatno i još uvek je u ozbiljnoj opasnosti od gašenja zbog višegodišnjeg uskraćivanja stabilnog finansiranja i dugotrajnih parnica u entitetskim sudovima oko duga van entitetskih javnih emitera
- U kontekstu slobode izražavanja i misli, državni i entitetski javni emiteri ostaju izloženi političkom uticaju, posebno kroz politički kontrolisane upravne odbore
- U kontekstu slobode izražavanja i misli, reklamne prakse javnih kompanija, kao što su telekomunikacione i reklamne agencije povezane sa političkim strankama, i dalje štete integritetu medija
- U kontekstu slobode izražavanja i misli, lokalni emiteri koji dobijaju finansiranje od lokalnih vlasti i dalje su izloženi političkom pritisku i uticaju
- U kontekstu tržišne ekonomije (Raonić & Bloomberg Adria, 2025), političke pat-pozicije, nedostatak saradnje među različitim nivoima vlasti i otpor entiteta i kantona nastavili su da odlažu neophodne strukturne reforme
- U kontekstu tržišne ekonomije, ekonomsko upravljanje je i dalje negativno pogođeno ponovnim pojavljivanjem političkih tenzija
- U kontekstu tržišne ekonomije, poslovno okruženje i dalje pati od slabe vladavine prava, političke nesigurnosti i ekonomske i institucionalne fragmentacije zemlje

Rezime:

Na političko stanje u Bosni i Hercegovini i njegove sveobuhvatne posledice na funkcionalnost ovog političkog entiteta u celini, najpreciznije ukazuje, u proteklih gotovo 30 godina, od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma do danas, koliko političke okolnosti, aktuelno stanje, manjkavosti i slabosti utiču generalno na institucionalnu infrastrukturu, odnosno determinišu održivost institucionalne infrastrukture, a time i održivost ovog subjekta u međunarodnim odnosima.

PODGORICA (Montenegro 2024 Report, 2024)

- U kontekstu demokratizacije i principa slobodnih izbora, navodi se da pravni okvir zahteva sveobuhvatnu reformu i usklađivanje sa pravom EU i izbornim zakonodavstvom, ograničenjima prava glasa i kandidovanja, transparentnošću, mehanizmima rešavanja sporova i nadzorom nad finansiranjem kampanje i medijima
- U kontekstu demokratizacije i principa slobodnih izbora, navodi se da većina preostalih preporuka OEBS-a/ODIHR-a nije rešena, te da Crna Gora treba dalje da teži usklađivanju svojih izbornih procesa sa najvišim demokratskim standardima / izbori.
- U kontekstu demokratizacije i rada parlamenta, navodi se da su se ponovo pojavile tenzije i međuetnička polarizacija, što negativno utiče na političku stabilnost, kao i da je tokom leta 2024. godine skupština preduzela neke ishitrene zakonske inicijative, ne primenjujući neophodnu transparentnost
- U kontekstu demokratizacije (Građanska alijansa, 2025), ponavljajući unutrašnji razdori između pojedinih ministara i premijera potkopali su koheziju i ukupnu efikasnost vlade
- U kontekstu demokratizacije, ističe se da su zemlja i njene institucije krhke i ranjive na političke krize i potencijalne institucionalne blokade
- U kontekstu demokratizacije, ukazuje se da je uloga civilnog društva u kreiranju politika formalizovana, ali ponekad čisto simbolična
- U kontekstu demokratizacije, zahteva se hitna izmena Zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja kako bi se rešili postojeći nedostaci i u potpunosti ga uskladili sa evropskim standardima, značajno povećala transparentnost i kontrola trošenja političkih stranaka i sprečila zloupotreba državnih resursa, uključujući i odvratajuće sankcije
- U kontekstu vladavine prava (Tuhina & RSE, 2023), zahteva se dalje poboljšavanje rezultata u borbi protiv korupcije, uključujući korupciju na visokom nivou, hitnim jačanjem efikasne primene postojećeg krivičnog zakonodavstva od strane tužilaštva i sudova, uključujući i izricanje efikasnih i odvratajućih kazni

- U kontekstu vladavine prava, ističe se da su najranjivije grupe u društvu i dalje izložene diskriminaciji, govoru mržnje i zločinima iz mržnje
- U kontekstu vladavine prava, politička nestabilnost i sajber napadi navode se kao noseći uzroci slabog nivoa reforme javne uprave
- U kontekstu vladavine prava, upozorava se da su procesi izbora za rukovodeće pozicije u javnoj službi podložni političkom uticaju
- U kontekstu vladavine prava, navodi se da se sudstvo i tužilaštvo i dalje doživljavaju kao ranjivi na političko mešanje, što može doprineti potkopavanju poverenja javnosti u pravosuđe
- U kontekstu slobode medija i izražavanja, zahteva se nastavak pružanja brze i efikasne zaštite novinara od svih oblika nasilja u sprovođenju zakona i institucionalnim aktivnostima, uz davanje prioriteta istragama i sudskom praćenju ključnih nerešenih slučajeva
- U kontekstu slobode medija i izražavanja, zahteva se obezbeđivanje dosledne primene svih zakona vezanih za medije i podršku politici nulte tolerancije prema bilo kom obliku pritiska ili uznemiravanja novinara, uključujući i od strane javnih službenika
- U kontekstu slobode medija i izražavanja, zahteva se zaštita od bilo kakvog oblika neprimerenog uticaja na uredničku, institucionalnu ili finansijsku nezavisnost javnog emitera RTCG, koji mora u potpunosti da se pridržava zakona i najviših standarda profesionalnog integriteta i odgovornosti
- U kontekstu slobode medija i izražavanja, navodi se da je medijski pejzaž veoma polarizovan, sa medijskom zajednicom podeljenom po političkim linijama
- U kontekstu slobode medija i izražavanja, govor mržnje i politička retorika spominju se kao ozbiljan problem
- U kontekstu tržišne ekonomije, navodi se da fiskalne ranjivosti ostaju s obzirom na visoke potrebe za javnim finansiranjem, povišene kamatne stope i stalne pritiske na socijalnu potrošnju, te da strukturni problemi i dalje postoje
- U kontekstu tržišne ekonomije, zahteva se eliminacija političkog pokroviteljstva u crnogorskim državnim preduzećima kako bi se poboljšao njihov finansijski učinak

Rezime:

Crna Gora se može tumačiti kao najbolji primer uticaja političkih prilika na izgradnju održivosti jedne male zemlje, imajući u vidu da je reč o političkom subjektu na Zapadnom Balkanu koji je najviše napredovao u procesu evropskih integracija, ali koji se, na osnovu upravo godišnjeg izveštaja Evropske komisije, usled političkih okolnosti i dalje suočava sa ozbiljnim institucionalnim izazovima i rizicima.

PRIŠTINA (Kosovo* 2024 Report, 2024)

- U kontekstu demokratizacije i izbornog procesa, naglašava se da je ključna inkluzivnost u kojima Srbi učestvuju bez preduslova
- U kontekstu demokratizacije, naglašava se da su neslaganja i nedostatak saradnje unutar većine i sa opozicionim strankama ometali sposobnost skupštine da usvaja zakone, imenuje članove javnih tela i pruža efikasan nadzor
- U kontekstu demokratizacije, naglašava se da su članovi srpske liste bojkotovali rad skupštine tokom perioda izveštavanja
- U kontekstu demokratizacije i evropeizacije, ističe se činjenica da je podeljena domaća politika ometala sprovođenje pomenutih procesa
- U kontekstu demokratizacije, sugeriše se izvršnim vlastima da rade na stvaranju međustranačke političke podrške kako bi se efikasnije sprovele reforme vezane za EU
- U kontekstu vladavine prava (EULEX, 2010), ističe se da je postignut ograničen napredak u poboljšanju funkcionisanja pravosuđa, pojačavanju borbe protiv korupcije i jačanju zaštite osnovnih prava, te da su na takve rezultate uticali nedostatak resursa i kapaciteta, ali i nedostatak nepristrasnosti i odgovornosti u tužilaštvu i pravosuđu
- U kontekstu vladavine prava, zahteva se jača posvećenost uspostavljanju solidnih rezultata u borbi protiv korupcije na visokom nivou, koja je i dalje neophodna, uključujući i jačanje upotrebe antikorupcijskih alata kao što su prijave imovine i planovi integriteta javnih institucija

- U kontekstu vladavine prava, zahteva se zaštita postojećih mehanizama koji štite prava nevećinskih zajednica i poboljšanje njihove primene
- U kontekstu slobode medija i izražavanja (Katić & RSE, 2025), navodi se da medijskom sektoru i dalje nedostaje transparentnost i finansijska održivost
- U kontekstu slobode medija i izražavanja, navodi se da su podaci o audio-vizuelnom tržištu nedovoljni, uključujući i podatke o vlasništvu nad medijima i njihovom finansiranju
- U kontekstu slobode medija i izražavanja, upozorava se da ostaje određen nivo nekažnjivosti napada na novinare
- U kontekstu slobode medija i izražavanja, ističe se da je okruženje na severu restriktivno i pogodno za samocenzuru javnosti, medija i organizacija javnog vlasništva
- U kontekstu slobode medija i izražavanja, navodi se da medijski sektor i dalje pati od nedostatka transparentnosti vlasništva i finansiranja, kao i od nedostatka finansijske održivosti, što ga čini ranjivim na politički uticaj i finansijski pritisak, kao i da se vlada ne oglašava u privatnim medijima, ali to rade javna preduzeća i lokalne samouprave
- U kontekstu tržišne ekonomije, fiskalni izazovi i dalje postoje s obzirom na usku poresku osnovu, slabosti u upravljanju javnim investicijama i loš finansijski nadzor i odgovornost javnih preduzeća

Rezime:

Priština se zapravo suočava sa sličnim političkim izazovima kao što se suočavaju i ostali akteri na Zapadnom Balkanu, uz jednu ključnu napomenu, a to je da su u ovom političkom entitetu unutrašnje političke okolnosti dodatno izazovne i predstavljaju svojevrstan izazov i rizik, imajući u vidu nerešenost međunarodno-pravnog karaktera, te dodatne zloupotrebe ovog izazova u dnevnom političkim, ali i regionalnoj i evropskoj političkoj konotaciji, što dodatno usporava izgradnju osnovnih institucionalnih kapaciteta.

Na osnovu izveštaja Evropske komisije, a na primeru, odnosno studiji slučaja takozvane zapadnobalkanske šestorke, pokušali smo da objasnimo koliko je politički momentum, tj. politički ugao, važan u razumevanju ovih subjekata međunarodnih odnosa. Naime, korišćenjem izveštaja u svojstvu indikatora, uspeali smo da prikažemo u kojoj suštinskoj meri unutrašnje političke prilike, s jedne strane, definišu i kategoriju koje su to male države, dok s druge, dostiže se pragmatično razumevanje o značaju i uticaju političkih prilika u malim državama, te koliko političke okolnosti determinišu izgradnju institucionalnih kapaciteta, a samim tim otpornost i održivost ovih subjekata međunarodnih odnosa u kontekstu savremenih izazova, rizika i pretnji.

Iako izveštaji ostavljaju utisak da se suština ne nalazi isključivo u domenu političkih kretanja unutar jednog političkog entiteta, sveobuhvatna prožetost političkih okolnosti kroz različite kriterijume po obimu i sadržaju predstavlja značajan empirijski primer o neophodnosti razumevanja unutrašnjeg političkog okvira kako bi se ustanovilo da li je reč o malom subjektu međunarodnih odnosa, a zatim ustanovio i nivo njegove uspešnosti u spoljnopolitičkom pozicioniranju, uključujući očuvanje nacionalnih interesa i održivost u savremenom kontekstu razumevanja izazova, rizika i pretnji, ali i teze da su aktuelni međunarodni odnosi višestruko determinisani i uslovljeni iz proteklih, aktuelnih i predstojećih odnosa između različitih političkih celina i entiteta.

Zapravo, razumevanje unutrašnjih političkih okolnosti umnogome služi da se istovremeno napravi distinkcija između velikih (institucionalno ustrojenih) država i malih (institucionalno neutemeljenih). Reč je o jednom značajnom kriterijumu u savremenim međunarodnim odnosima, koji kao indikator „veličine” jedne zemlje može koristiti institucionalno-politički okvir. S tim u vezi, pretpostavka je da je reč o velikoj državi ukoliko iz ustrojenog institucionalnog okvira proizilaze političke okolnosti koje se „kreću” u prostornim okvirima koje nameću institucije i u kontekstu pozitivnog prava, i u kontekstu ustoličene prakse. S druge strane, pretpostavka je da je reč o malim i slabim državama ukoliko je institucionalno ustrojstvo „fleksibilno” prema političkim signalima i kao takvo postavljeno u *de facto* podređenu poziciju i u odnosu na postojeću političku infrastrukturu, kao i u odnosu na date političke okolnosti.

U značajnoj meri takav odnos političke i institucionalne infrastrukture primetan je u već datom empirijskom primeru zapadnobalkanske šestorke, kod kojih se politički uticaj, političko mešanje, politički pritisak postavljaju kao determinante u celokupnom razvoju jednog društva, uključujući razvoj institucionalnih kapaciteta pogodnih za suočavanje, upravljanje i prevazilaženje savremenih izazova, rizika i pretnji dostupnih u političkim, ekonomskim i bezbednosnim sektorima, ali koji imaju sveprožimajući i višestruki karakter, a samim tim i posledice.

2.5 Bezbednosni ugao

Robert Rotštajn je tvrdio da je „mala sila država koja prepoznaje da ne može da postigne bezbednost prvenstveno korišćenjem sopstvenih kapaciteta i da se mora u osnovi osloniti na pomoć drugih” (Rothstein, 1968, str. 29 citirano u A. K. Hey, 2003, str. 3). Na sličnoj ravni, ali iz drugačijeg ugla, Robert Keohan na temeljima percepcije tvrdi da je „mala sila država čiji lideri smatraju da ona nikada, delujući sama ili u maloj grupi, ne može značajno da utiče na sistem” (Keohane, 1969, str. 296 citirano u A. K. Hey, 2003, str. 3). Zatim, treću percepciju malih država iz bezbednosnog ugla nudi Loran Getšel, koji je napisao da je „u tradicionalnoj političkoj misli mala, u kontekstu spoljne i bezbednosne politike, značila da se takva država doživljava kao bez opasnosti za susedne države” (Laurent Goetschel, 1998, str. 13 citirano u A. K. Hey, 2003, str. 3).

S druge strane Marjan Gjurovski, koristeći termin „slabe” umesto „male” države, ističe da je dilema nebezbednosti, sa kojom se suočavaju države u razvoju, duboka, jedinstvena, te ukorenjena u temeljima struktura i procesa povezanim sa nedovršenom državnošću. Uz to, Gjurovski naglašava da je sve to rezultat tri međusobno povezana faktora: istorijskog procesa izgradnje države, strukture i procesa usvajanja međunarodnog sistema i bezbednosnih strategija koje su prihvatile elite slabih država (Гуровски, 2017, str. 431). Zatim, Gjurovski, iz perspektive političkog odlučivanja i političkih odlučilaca, tvrdi da bezbednosne izazove malih država, odnosno kreiranje kapaciteta za njihovo prevazilaženje, pronalaze u dobroj volji i sposobnosti elita da u slabim državama kratkoročne strateške dokumente o bezbednosti zamene u korist dugoročnih strategija sa fokusom izgradnje države (Гуровски, 2017, str. 431). Na toj ravni

Gjurovski u razumevanju slabih država koristi infrastrukturnu moć koja se tiče efikasnosti i legitimnosti državnih institucija i njihovu sposobnost da vladaju zahvaljujući konsenzusu, kao jednim od indikatora, tvrdeći tako da snažne države imaju manju potrebu za upotrebom prinudne sile jer njihova infrastrukturna moć to čini nepotrebnim, dok, s druge strane, slabe države sve više koriste prinudnu moć, time dodatno osnažujući svoju „slabost” na račun infrastrukturne moći (Гуровски, 2017, str. 418).

Upravo je pomenuta infrastrukturna moć značajan indikator za razumevanje malih država u bezbednosnom smislu. Zapravo, potrebno je biti konkretniji i precizniji pa infrastrukturnu moć svesti na institucionalnu moć koja će umnogome pružiti odgovore na pitanja o malim državama iz bezbednosnog ugla. Naime, ne ulazeći u domen tradicionalnog ili klasičnog poimanja moći, u kontekstu vojne sile i vojnih kapaciteta, male države sigurno poseduju izraženo ograničene kapacitete u pomenutom kontekstu, ali da bismo ih definisali kao takve, a da ih istovremeno razdvojimo od onih kvantitativno malih sa izraženom veličinom u kvalitativnom smislu, poput Izraela koji smo već pomenuli, posvetićemo se institucionalnim manjkavostima malih država kako bismo pružili objašnjenje zašto su one „utvrđene” kao male, čak i iz perspektive bezbednosti.

U strateškom smislu iz bezbednosne perspektive reč je o malim državama čije su strategije nacionalne bezbednosti u najvećoj meri generalizovana i politički uokvirena dokumenta bez preciznog i usmerenog sadržaja o izazovima, rizicima i pretnjama iz istorijske, aktuelne i buduće perspektive. S druge strane, Marko Dašić tvrdi da se male države u kreiranju pojedinačnih strategija često suočavaju sa jazom između proklamovanog i stvarnog: „Mala država može proklamovano da se zalaže za poštovanje normi međunarodnog prava i međunarodnih principa ali će u svom delovanju biti ograničena sopstvenim kapacitetima ukoliko bude nastojala da krajnji cilj njihovog poštovanja nametne i drugim akterima” (Dašić, 2020, str. 48).

Zapravo reč je o formalizovanim strateškim dokumentima u kojima nedostaju precizni podaci i informacije o postojećim resursnim kapacitetima, zatim o nadolazećim resursnim kapacitetima i mogućnostima. Potom, reč je o formalizovanim strateškim dokumentima u kojima nedostaju precizni podaci i informacije o prevaziđenim izazovima, rizicima i pretnjama sa potencijalom ponovnog pojavljivanja, te kreiranim

kapacitetima u smeru ponovnog suočavanja sa istim. Reč je o formalizovanim strateškim dokumentima u kojima nedostaje precizno razvrstavanje aktuelnih i potencijalno nadolazećih spoljnih, regionalnih uvezenih i unutrašnjih izazova, rizika i pretnji, o formalizovanim strateškim dokumentima u kojima nedostaje ukrštavanje unutrašnjih (posedovanih) resursnih i institucionalnih kapaciteta za suočavanje sa izazovima, rizicima i pretnjama iz višestrukog – političkog, ekonomskog, socijalnog i bezbednosnog ugla. Naposljetku, reč je o strateškim dokumentima na osnovu kojih je nemoguće postaviti taktičke smernice i instrukcije za delovanje usled nedostatka suštinskih podataka koje smo prethodno naveli, a koji bi trebalo da budu baza za razumevanje generalnih bezbednosnih okolnosti, unutrašnjih i spoljnih i koji će istovremeno usmeriti državni aparat ka taktičkom delovanju u vremenskom smislu i u kontekstu postojećih okolnosti. Zbog toga je u izradi spoljnopolitičke strategije nužno imati na umu potrebu fokusiranja na određeni broj ciljeva koji će biti srazmeran proceni posedovanih sredstava (Dašić, 2020, str. 48).

U institucionalnim smislu iz bezbednosne perspektive reč je o malim državama čiji su institucionalni okviri u podređenoj poziciji u odnosu na političke okvire, umesto obrnuto. To čini institucionalni okvir slabim, jer je u kontinuitetu podložan političkim promenama i okolnostima. Slab institucionalni okvir postaje podložan političkim izazovima, rizicima i pretnjama, odnosno unutrašnjim anomalijama kao što su korupcija i klijentelizam, a zatim i nesposoban da se suoči i odgovori na izazove poput sveprožimajuće sistemske korupcije, podstaknute organizovanim kriminalom, političkim uticajem i mešanjem. U takvim okolnostima institucionalni okvir u malim državama postaje autodestruktivan, proizvodeći sistemske i institucionalne izazove, rizike i pretnje, usled nesposobnosti da se suoči sa postojećim unutrašnjim i spoljnim izazovima, rizicima i pretnjama.

U ekonomskom smislu iz bezbednosne perspektive kada govorimo o malim državama pre svega reč je o ekonomski neorganizovanim političkim entitetima u kojima nedostaje strateško razumevanje o posedovanju ekonomskih kapaciteta u savremenim međunarodnim odnosima. U takvim ekonomskim okolnostima slobodno tržište ne garantuje slobodnu i fer utakmicu, jer je ona ugrožena interesima političkih i biznis elita. U takvim ekonomskim okolnostima ne postoji strateška pozicioniranost u odnosu na

resursno-energetska pitanja, te se unutrašnji resursno-energetski kapaciteti stavljaju „na raspolaganje” interesnim grupama, dok se istovremeno uvezeni resursno-energetski izazovi, rizici i pretnje rešavaju *ad hoc* političkim mehanizmima, umesto striktnim institucionalno-ekspertskim delovanjem. U takvim ekonomskim okolnostima tržište, privreda i ekonomska prava pojedinca su predmet političkih i interesnih kalkulacija, bez ikakvih garancija datih od državno-institucionalnog sistema. Srednjoročno i dugoročno takvo delovanje ostavlja nesagledive posledice u smislu opstanka i održivosti ne samo jedne nacionalne ekonomije, već opstanka i održivosti političkog entiteta u formatu državne celine.

U društvenom smislu iz bezbednosne perspektive u slučaju malih država nedostaje suštinsko razumevanje o društvenim prilikama, te o potencijalnim izazovima, rizicima i pretnjama u okvirima društva. Zapravo, nedostaje strateški uokvirena politika u odnosu na sve izazovnija pitanja prirodnog priraštaja, odnosno odnosa nataliteta i mortaliteta. Zatim nedostaju pravovremene informacije i strateške smernice u odnosu na pitanja emigracije, poput ekonomske i radno sposobne emigracije. Potom, nedostaje kvalitativna usklađenost realnih potreba tržišta rada sa obrazovnim sistemom i razvojem obrazovanja u interesu zahteva tržišta, kao procesa koji bi trebalo da se prožimaju. U etno-nacionalnom i verskom kontekstu izostaju smernice i kapaciteti, sa fokusom na male i multietničke države, koje će pružiti suštinske korake u smeru kvalitativne građanske integracije. Nasuprot tome, nacionalno diferencirane političke elite u malim državama iskorišćavaju i etno-nacionalne i verske razlike kao još jedan „rezervoar” za sticanje dnevno-političkih poena. U takvim okolnostima, slično kao i na primeru slabog institucionalnog okvira, društvena struktura postaje takođe autodestruktivna, proizvodeći unutrašnje izazove, rizike i pretnje.

3. Političko-institucionalni aspekt malih država

Institucije predstavljaju jednu od ključnih odrednica državotvornosti jednog političkog entiteta. O tome su detaljnije pisali i Dimitrijević i Stojanović u svom kapitalnom delu *Međunarodni odnosi*, predstavljajući institucionalno-politički okvir kao vlast, odnosno sprovođenje vlasti. Međutim, imajući u vidu da je i velikim i malim subjektima međunarodnog prava zajednička karakteristika vlast, odnosno vršenje monopola vlasti u definisanim teritorijalnim okvirima na čijem prostoru živi određena grupa građana, u ovoj studiji razlika u političko-institucionalnom smislu između velikih i malih država biće način vršenja vlasti, kao i samo institucionalno ustrojstvo, kao mehanizam koji predstavlja jedan od mnogobrojnih indikatora u analiziranju sličnosti i razlika između velikih i malih država.

U okviru ovog poglavlja zapravo je i jedna od nosećih hipoteza ove studije koja pretpostavlja da su male države one čiji je institucionalno-politički okvir, ili institucionalni i politički okvir, odvojeno posmatrano, ili, preciznije, samo institucionalna struktura, neefikasan i neefektivan na način da dostigne nivo samodestruktivnosti, odnosno činjenično stanje u kome on sam po sebi generiše unutrašnje izazove, rizike i pretnje. A kako bismo preciznije objasnili zašto je institucionalni momentum važan u određivanju malih država, pozvaćemo se na pasus Milana Jovanovića gde se ističe: „Tretirajući institucije kao ‘javni sistem pravila’ koji određuje službe i položaje s njihovim pravilima i obavezama, moćima i imunitetima (Rowls, 1971, str. 55, citirano u Jovanović, 2003, str. 126); kao neslučajni raspored ljudskog ponašanja koji je određen i ustaljen komunikacijom ljudi u društvu (Pusić, 1999, str. 11–15, 43, 165–170, citirano u Jovanović, 2003, str. 126); kao obavezujuće forme ponašanja pojedinaca u društvu potpuno nezavisno od njegovog sopstvenog ili bilo čijeg mišljenja (Dahrendorf, 1989. str. 120–126, 1971, citirano u Jovanović, 2003, str. 126) – ili na drugi način uokviren teorijskim definicijama i uopštavanjem – one, institucije, su uvek manje ili više ustaljene forme ljudskog ponašanja u konkretnom poretku regulisane pravom, moralom i običajima.” Ova višeslojna definicija zapravo pruža pravi odgovor za razumevanje povezanosti institucionalnog i političkog okvira, imajući pre svega ljudsku dimenziju ponašanja koju je Jovanović determinisao pravnim normama, moralom i običajima.

U daljem analiziranju i dokazivanju postavljene hipoteze koristićemo naziv politički-institucionalni okvir, jer za razliku od jakih i stabilnih država, ovde je reč o sistemskoj anomaliji u kojoj politička struktura prevazilazi institucionalnu infrastrukturu po sadržaju, odnosno moći i učinkovitosti, te tako postavljajući institucionalni sistem u podređenu poziciju u odnosu na politički okvir. Analizirano iz ugla državotvornosti, takav institucionalni sistem postaje izazov sam po sebi. S druge strane, povezivanje političkog i institucionalnog u kovanicu političko-institucionalnog aspekta ne treba posmatrati kao *differentia specifica* između malih i velikih država, jer je inače svojstveno da se oba okvira prožimaju, te uzročno-posledično i obostrano deluju jedan na drugog, ali razlika između velikih i malih država, odnosno jakih i slabih, jeste u tome što u prvoj grupi institucionalni okvir uživa primat, te na ustavno-pravnim osnovama reguliše političke okvire, dok u drugoj grup, politički okvir prevazilazi obim institucionalnog okvira, kako smo već pomenuli, te se postavljao kao kreator celokupnog „mozaika” jednog političkog entiteta, uključujući i kreiranje načina funkcionisanja i efektivnosti institucionalnog okvira, što smatramo svojstvenim malim državama.

Male države, postavljene u ovoj studiji, za razliku od svih ostalih navedenih i postojećih kvalitativnih i kvantitativnih indikatora i kategorija, svojstvene su upravo po ovom indikatoru, odnosno efikasnosti, efektivnosti i održivosti unutrašnje institucionalne infrastrukture. Reč je o institucionalnoj infrastrukturi koja ustavno-pravni poredak zloupotrebljava ili iskorišćava kao instrument u uskom političkom interesu upravljačke strukture. Reč je o institucionalnoj infrastrukturi kreiranoj na postulatima ustavno-pravnog poretka, ali u svom suštinskom delovanju *de facto* opstruiše slovo i mehanizme ustavno-pravnog poretka. Reč je o institucionalnoj infrastrukturi u kojoj je ljudski faktor strukturiran po merit sistemu političkog angažovanja, umesto kvalitativno-ekspertsko-profesionalnom i vrednosno utemeljenom merit sistemu. Reč je o institucionalnoj infrastrukturi u kojoj se poštovanje zakona sprovodi selektivno, dok je celokupan sistem u celosti podložan koruptivnom i klijentelističkom delovanju. Reč je o institucionalnoj infrastrukturi u apsolutnom smislu prilagodljivoj datim političkim interesima i ciljevima, u kojoj su nacionalni ili državni interesi predmet političkog tumačenja, umesto institucionalnog definisanja i realizacije. Naposljetku, koristeći definiciju Milana Jovanovića u „obrnutom smeru”, reč je o institucionalnoj

infrastrukturi koja ne počiva na legitimnosti i legalnosti, koja ne obezbeđuje sigurnost, te ne rasterećuje pojedinca, ne doprinosi njihovoj integraciji u zajednicu i njenoj stabilizaciji, ne ostvaruje funkcionalnost u smislu postizanja svrhe, cilja, rešavanja problema – čime se opravdava svrsishodnost i život u zajednici postaje moguć, ne uživa poverenje – bez obzira na ideološki predznak, doprinosi svođenju života na golu egzistenciju, te ne ispoljava smisao i potrebu za „stabilizacijom individualnog i kolektivnog života” (Cvetković, 2002, str. 27–29 citirano u Jovanović, 2003, str. 127).

Analizirano iz ugla održivosti subjekta međunarodnih odnosa, odnosno iz ugla aktuelnih i nadolazećih izazova, rizika i pretnji, reč je o institucionalnoj infrastrukturi koja je autodestruktivna, te prouzrokuje nove i dodatne unutrašnje izazove, rizike i pretnje usled nespremnosti da se suoči, upravlja i prevaziđe uvezene ili spoljne izazove, rizike i pretnje. S druge strane, sveprožimajući efekti kao što su koruptivno delovanje i klijentelizam postaju konstante unutrašnjih izazova, rizika i pretnji koje dodatno „oslabljuju” već slabu unutrašnju institucionalnu infrastrukturu koja je u datom vremenskom razdoblju nesprema da odgovori na osnovne potrebe očuvanja nacionalnih ili državnih interesa, ugrožavajući time održivost određenog subjekta međunarodnog prava, a time i njegov opstanak.

Politički okvir predstavlja glavni generator takvog procesa „oslabljivanja”, odnosno *de facto* marginalizacije institucionalne infrastrukture, potpomognut društvenim okvirima koji su „podložni” kreiranju jednog takvog političkog okruženja koji sistematski obrušava državotvorne temelje jednog subjekta međunarodnih odnosa. U takvim okolnostima političko-elitne dominacije, postavljene iznad institucionalnog i društvenog okvira, nacionalni interesi, spoljnopolitički ciljevi i vrednosni sistemi postaju predmet dnevnapolitičkih kalkulacija, dok su suštinski državni i društveni izazovi, rizici i pretnje predmet dnevnapolitičkih tumačenja i procenjivanja izostavljeni od suštinske institucionalne i systemske analize u smeru suočavanja, upravljanja i prevazilaženja. Zapravo, takav politički okvir „rekonstruiše” osnovnu svrhu institucionalnog okvira, kreirajući tako „paralelne institucije okrenute parcijalnim interesima, ili institucije maketa koje su same sebi svrha, koje deluju po inerciji, bez kontakata sa stvarnošću; institucije eksperimenta koje mogu počivati na iluzionizmu i nasilju nad realnošću” (Jovanović,

2003, str. 128). Odnosno, svedoci smo kontinuiteta „promene personalnog sastava državne administracije” (Jovanović, 2003, str. 143), rađenog „prevashodno ne po kriterijumu kompetentnosti, nego iznova po principu partijske lojalnosti” (Jovanović, 2003, str. 143), što je, naposljetku, „proizvelo dodatne probleme jer su partijski aktivisti po sistemu plena osvojivši upravljačka mesta u partijskoj birokratiji sa sobom doneli logiku partijske poslušnosti ceneći državne poslove logikom partijskih interesa” (Jovanović, 2003, str. 143).

Takve unutrašnje okolnosti, dominantno upravljane od političkih elita, čine subjekte međunarodnog prava u apsolutnom smislu „ranjivim” na uvežene i sveprožimajuće izazove, rizike i pretnje, dok se istovremeno kreira velik „manevarski prostor” za postavljanje političkih, nacionalističkih, a često i verskih ideologija utemeljenih na projektovanim unutrašnjim i spoljnim neprijateljima, koji se instrumentalizuju u cilju marginalizacije suštinskih izazova, rizika i pretnji, te postavljanjem društvenog fokusa na politički projektovanim neprijateljima koji, s jedne strane, garantuju održivost političkih elita, dok, s druge, u kontinuitetu i bez snažnog građanskog otpora ruše državotvorne temelje na dugoročnom planu. Reč je o institucijama koje nemaju sposobnost da obezbede stabilnost u zajednici, jer same po sebi nisu sposobne za to, jer, kako objašnjava Milan Jovanović, njihova sposobnost zavisi od „toga koliko one počivaju na ’životnim’ elementima, odnosno koliko rešavaju probleme konkretnog društva” (Jovanović, 2003, str. 128), što malim državama nije svojstveno.

Upravo zato je političko-institucionalni ugao od ključne važnosti za razumevanje koje se to države mogu svrstati u kategoriju malih ili slabih država, a da ih istovremeno ne tumačimo iz ugla kvantitativnih kriterijuma – poput veličine teritorije, broja stanovnika ili posedovanja faktičke, bročano proverljive vojne snage. Važnost ovog poglavlja je trostruka: prvo, u razumevanju spoljnopolitičkog pozicioniranja pruža odgovor na pitanje o institucionalnom okviru kao veoma značajnoj determinanti u spoljnopolitičkom delovanju. Drugo, pruža odgovor na pitanje o održivosti i opstanku jednog subjekta međunarodnih odnosa u poglavlju aktuelnih i predstojećih izazova, rizika i pretnji, te definisanih ciljeva održivog razvoja, u čijim okvirima je pitanje institucionalizma takođe postavljano kao odlučujuća varijabla u razumevanju pojma održivosti, kao jedan od odgovora na spoljne, ali i unutrašnje izazove, rizike i pretnje. Naposljetku,

reč je o važnom kvalitativnom indikatoru koji bi pružio potpuno novo i ažurirano razumevanje i razvrstavanje između subjekata međunarodnih odnosa u kojima su i dalje teritorija, stanovništvo i primena vlasti neizostavne kategorije u određivanju državnosti, ali ne i dovoljne u razumevanju održivosti državnosti u savremenim uslovima.

3.1. Uređenje

Verovatno bi neki istraživači postavili pitanje kakve veze imaju male i mikrodržave sa uređenjem, pre svega misleći na unutrašnje, ustavno-institucionalno ustrojstvo, kada su karakteristike koje razdvajaju male i mikro, od velikih i regionalnih sila u najvećoj meri kvantitativnog karaktera. I ovo bi verovatno bilo relevantno pitanje u nekom od prethodnih poglavlja u istoriji međunarodnih odnosa, kada su sila, moć i prirodni resursi, uključujući teritoriju i stanovništvo, bili glavne komponente na čijim je osnovama zaključivano da li je reč o velikoj državi, regionalnoj sili ili o malim i mikrojedinicama međunarodnog sistema.

Međutim, u savremenim međunarodnim odnosima varijabla o uređenosti unutrašnjeg ustavnog-institucionalnog okvira je značajna iz ugla kreiranja kvalitativne potpodele, koja će napraviti suštinsku razliku između malih i mikrodržava sa slabim institucionalnim okvirima, s jedne strane, kao i malih i mikrodržava sa jakim, samostalnim i otpornim institucionalnim okvirima utemeljenim isključivo na pozitivnom pravu i ustavnim okvirima. Gotovo ista potpodela postoji i kada analiziramo velike države i sile, samo što je suštinska razlika između velikih i malih, u kontekstu ustavno-institucionalne ustrojenosti, činjenica da velike sile imaju veliki manevarski prostor u smislu kapaciteta i resursa za potencijalna odlaganja realizacije spoljnopolitičkih ciljeva u slučaju određenih unutrašnjih anomalija ili izazova, rizika i pretnji, dok kod malih i mikrodržava unutrašnji izazovi, rizici i pretnje koji su nastali kao posledica institucionalno-ustavnog okvira, odnosno njegovog nepoštovanja ili tendenciozno pogrešnog tumačenja, mogu prouzrokovati direktnu, odnosno neposrednu štetu kako na sprovođenje spoljnopolitičkih ciljeva, tako i na očuvanje nacionalnih interesa, kao pijedestala u poimanju održivog razvoja.

Aktuelni međunarodni odnosi, aktuelna savezništva i partnerstva u međunarodnom sistemu, modeli i principi saradnje, dodatno svedoče o važnosti unutrašnjeg uređenja, kao jedne od značajnijih varijabli koja određuje pravce kretanja, dinamiku razvoja, a naposljetku i ostvarivanje efektivnosti u procesima kreiranja održivog razvoja. Iako je još uvek aktuelna teza da su državni i nacionalni interesi jedini pokretač komunikacija i odnosa u međunarodnom sistemu, svedoci smo, na brojnim empirijskim primerima, da značajnu ulogu u tim procesima odigravaju upravo i unutrašnja kretanja, koja su pre svega utemeljena na unutrašnjem institucionalno-birokratskom i ustavnom uređenju.

Kao empirijski primer možemo iskoristiti države i političke entitete na politički definisanom prostoru Zapadnog Balkana, i to koristeći dvostruku dimenziju u vremenskom pogledu. Kada je tokom prve decenije 21. veka politika proširenja Evropske unije na Zapadni Balkan bila jedan od ključnih strateških ciljeva ove političko-ekonomske, a sve više i bezbednosne zajednice, upravo su unutrašnje sistemsko-političke anomalije i regionalna kretanja bili noseće varijable u razumevanju odlaganja integrativnog procesa, iako su i tada, kao i danas, glavni spoljnopolitički ciljevi zapadnobalkanskih partnera bili učlanjenje u Evropsku uniju. Najbolji primer jeste komparativna analiza evropskog integrativnog puta Zagreba i Skoplja, koji je do jednog trenutka beležio prednost na strani Skoplja, da bi se naposljetku Hrvatska u potpunosti integrisala u takozvanu evropsku porodicu (Ministarstvo spoljnih i evropskih poslova Republike Hrvatske, 2014), te pretekla Skoplje, upravo zbog brojnih izazova sa kojima se, sada, Severna Makedonija suočavala u predmetnom periodu (Sputnik Srbija, 2015). Iako je javni diskurs da je ustavno ime bila ključna barijera Skoplju na putu ka EU, kada „zagrebemo” dublje u političko-institucionalne tokove u toj zemlji, pogotovo u periodu od 2008. do 2017. godine, ustanovićemo jasnu, nedvosmislenu i kontinuiranu eroziju ustavno-institucionalnog okvira, koja je *de facto* doprinela i prevazilaženju geostrateškog momentuma Evropske unije, odnosno spremnost za faktički ubrzani prijem (Jelisavac-Trošić & Arnaudov, 2024, str. 99–109). S druge strane, za komparativnu analizu u ovom kontekstu valjan je vremenski okvir od početka rata u Ukrajini do danas. Taj period je veoma sličan prvoj deceniji 21. veka, jer je EU ponovo *de facto* iskazala interes za politiku proširenja kako bi poboljšala svoj geostrateški položaj u novom poglavlju evropskih i međunarodnih odnosa. Možda su intenzitet i dinamika u smeru prijema

novih država članica značajno niži u odnosu na prvu deceniju 21. veka, ali suštinski proces integracije i dalje izostaje i pored verovatno ključne geostrateške vrednosti za zvanični Brisel, kao posledica činjenice da su politički akteri na Zapadnom Balkanu zapravo suštinski izvoznici unutrašnjih izazova, rizika i pretnji. Verovatno bi brojni istraživači problematizovali komparativnu analizu ova dva vremenska razdoblja, ali geostrateški momentum na strani EU je činjeničan, kao što je i unutrašnja nespremnost aktera na Zapadnom Balkanu u procesima pridruživanja takođe nepobitna.

Međutim, u ovom poglavlju suština nije samo odgovoriti na pitanje da li i u kojoj meri unutrašnje uređenje, ustavno-institucionalne prilike i društveno-politička kretanja determinišu kanal komunikacije i odnosa malih i mikrodržava sa drugim jedinicama u okvirima međunarodnog sistema. Osnovni cilj je zapravo da ukažemo koliko unutrašnje uređenje kao takvo, osim u kontekstu spoljopolitičkog pozicioniranja, doprinosi i u kreiranju i stabilizaciji održivosti malih i mikro jedinica međunarodnog sistema. Iako je spoljopolitička pozicioniranost usko povezana sa održivošću u savremenim međunarodnim odnosima, u ovom poglavlju ipak ćemo pokušati u određenoj meri da „izolujemo“ faktor spoljne politike, te će cilj biti usmeren ka pružanju objašnjenja koliko unutrašnje uređenje kod malih i mikrodržava predstavlja značajnu varijablu u projektovanju izvesnosti održivosti takvih subjekata međunarodnih odnosa, a time i ukazati na unutrašnje izazove, rizike i pretnje autentičnog karaktera koji su posledica kretanja koje „proizvodi“ predmetni institucionalno-ustavni okvir.

U tom kontekstu važno je istaći da političke institucije imaju ulogu da organizuju i omoguće odvijanje života u svim oblastima, ali da bi one mogle i da ostvare tu ulogu, moraju imati potrebnu snagu koju im omogućava upravo demokratski način uspostavljanja, organizovanja i sprovođenja dužnosti, u skladu sa svojim nadležnostima i pravnim okvirom koji se odnosi na konkretnu instituciju (Jovičić, 2017, str. 62). Iz ovoga proizlazi da funkcionalnost, a time i efikasnost i efektivnost jedne institucije u najvećoj meri zavisi od njene snage, koja je utemeljena na postojećim zakonima, na čijim je osnovama i zasnovana. Takav model bi zapravo pretpostavljao demokratsko uređenje sistema u kojem narod prenosi suverenitet političkim predstavnicima i političkim institucijama čiji je osnovni zadatak

da rade isključivo u interesu građana, a time i u nacionalnom i državnom interesu. Međutim, demokratija je danas kao pravni i politički pojam ugrožena, te je sve prisutnija teza da političke institucije „praktično vladaju životima savremenog čoveka” (Jovičić, 2017, str. 63), što umnogome dovodi u pitanje njenu osnovnu svrhu, odnosno da predstavlja institucionalno-politički okvir koji će obezbediti jednak pristup za sve građane, osiguravajući tako ostvarivanje interesa suverena, odnosno naroda, a naposljetku, kao pozitivnu posledicu, čuvajući i osiguravajući održivost nacionalnih, odnosno državnih interesa.

U savremenom poglavlju ugroženosti demokratskih kapaciteta i karakteristika suština problema u malim i mikrodržavama upravo je sve izraženija linija zamagljenosti između političkih i državnih institucija. Generalno analizirano, političke institucije su zapravo i državne institucije. O tome svedoči i konstatacija Dragomira Jovičića koji kaže „da se političkim institucijama svakako mogu smatrati i neke važne državne institucije, kao što su zakonodavna tela (skupštine, parlamenti) koja su i najviši organi vlasti, zatim vlade kao izvršni organi vlasti, te da u svakoj savremenoj državi to su organi koji vrše vlast i na taj način obezbeđuju pravni red, mir i ukupnu bezbednost, političku i pravnu” (Jovičić, 2017, str. 60). Jovičić je verovatno u pravu – strukturna je osobina da su i državne institucije političke – ali uz jednu ključnu napomenu – samo po sadržaju, jer su sačinjene od političkih predstavnika, odnosno od predstavnika političkih stranaka. To se postavlja kao jasna linija razdvajanja između političkih i državnih institucija, koja je danas sve zamagljenija, kako u velikim, tako i u malim i mikrosubjektima međunarodnih odnosa. Ali njihova suštinska karakteristika je da se ne mogu poistovećivati državne institucije sa političkim i to je zapravo jedno od polazišta „na putu” traženja odgovora na pitanje kako su demokratski sistemi danas suočeni sa krizom i odakle je zapravo ta kriza nastala, koji su izvori i generatori. Personalna dimenzija političkih stranaka je autentičan izvor ugroženosti savremenih demokratija, pogotovo u malim i mikrodržavnim sistemima sa ograničenim institucionalnim kapacitetima. Umesto „ogledalo” demokratije i demokratskih mehanizama, političke stranke su postale svojevrsan korporativno-interesan model upravljanja u kome se demokratski principi u apsolutnoj meri zanemaruju, dok se korporativni, personalni i udruženi interesi postavljaju na pijedestal u upravljačkim strukturama jednog političkog subjekta. Tako se političke stranke pozicioniraju kao interesna

udruženja građana čiji je osnovno težište postojanja u ekstremnoj meri izmešteno sa „interesa građana i države“, ka „interesu interesnih grupa udružene političke platforme“. U takvim okolnostima političke partije „gube iz vida“ svoju svrsishodnost u jednom društvu, odnosno državnom subjektu, te su borbe za osvajanje vlasti „projektovana“ demokratska utakmica čiji je cilj osvajanje većine u najvišim državnim institucijama, te u sledećoj fazi postaju instrument, odnosno mehanizam „u rukama“ političkih elita zarad ostvarivanja uskih, partijskih i personalnih interesa.

U malim i mikrodržavama institucionalni izazov, rizik i pretnja dodatno su izraženi upravo zbog slabih i nedovoljno izgrađenih institucionalnih temelja, koji nemaju dovoljnu otpornost da se suprotstave pomenutim partijskim tendencijama, gubeći tako svoju osnovnu ulogu i pozicioniranost kao državne institucije, iznad političkog okvira, a pozicionirajući se kao institucionalni okvir uslovljen dnevnim političko-društvenim kretanjima. U takvim uslovima izborni procesi služe projektovanju formalne, ustavom definisane demokratije, dok su državne institucije, kao čuvari institucionalno-ustavnog poretka, *de facto* svedene na „operativce“ političkih odluka, koje najčešće nisu u interesu ni građana, niti same države, a još manje usaglašene sa strateškim okvirima utemeljenim na nacionalnim interesima. Velike i snažne države sa tradicionalnim demokratskim ustrojstvom takođe su suočene sa takvim politički interesnim tendencijama u savremenim međunarodnim odnosima, ali je otpornost njihovog institucionalnog mehanizma znatno izraženija, te su anomalije karakteristične za vremenski ograničene okvire (Tanjug, 2025), ali ne i kao opasnost koja može kreirati trajne posledice.

Stoga je u institucionalnim kontekstu demokratski model uređenja verovatno najpovoljniji i najadekvatniji za male i mikrodržave, jer u nedostatku drugih kapaciteta omogućava kreiranje snažne institucionalne, diplomatske, političke, a potom i ekonomsko-finansijske sistemske infrastrukture, koja je na ekspertskom i profesionalnom nivou dovoljno osnažena da se suočava sa postojećim i nadolazećim izazovima, rizicima i pretnjama. U suprotnom, usled nedostatka prirodnih resursa, ekonomsko-finansijskih kapaciteta, diplomatsko-političke moći, pojavljuju se dvostruki unutrašnji izazovi, rizici i pretnje upravo zbog nedostatka institucionalnih, a time i ustavno-zakonskih kapaciteta. U takvim okolnostima održivost je u apsolutnom smislu upitna i problematizovana, jer ne postoje unutrašnji

temelji, niti platforma koja bi mogla projektovati eventualni razvoj, a potom i osiguravanje održivosti.

Drugi nivo analize usmeren je na autoritarna uređenja malih i mikrodržava, koja su danas veoma atraktivna, ali koja dugoročno nanose štetu takvim političkim entitetima kako na unutrašnjem, tako i na spoljnompolitičkom planu. Naime, autoritarni model svoje utemeljenje nalazi upravo u prethodnom delu svojevrzne partokratije u kojem partije prevazilaze moć i kapacitete državnih institucija, te se postavljaju na pijedestal sveobuhvatnih kreatora društvenog, političkog i ekonomskog života u jednoj zajednici. U takvim društvima političke stranke, iako su u formatu unutrašnje organizovanosti strukturirane po *de jure* demokratskim modelima, sastavljene od različitih integralnih organa, suštinski funkcionišu „po volji” pojedinca na čelu stranke ili male grupe čelnika koji korporacijski rukovode određenim političkim subjektom. Oni zapravo svoje personalno i interesno unutrašnje ustrojstvo projektuju i na funkcionisanje jedne državne celine, te tako u slučaju osvajanja vlasti pozicioniraju sebe u ulogu „kreatora i odlučilaca” svih kretanja u jednom subjektu međunarodnih odnosa. Različitosti koje postoje su male, u nijansama – u nekim malim i mikrodržavama apsolutna državna i politička moć svedena je na „ruke” pojedinca, dok u drugim, sličnih karakteristika jedinica u međunarodnom sistemu, moć je diverzifikovana u ruke ograničenog broja pojedinaca, čiji se model saradnje temelji na principima dvostrukog uslovljavanja, jednakih koristi i apsolutnog nepostojanja poverenja. I jedan i drugi model, moći koncentrisane u jednom čoveku i moći koncentrisane u maloj grupi pojedinaca, svedoči o autokratiji koja *de facto* suspenduje kapacitete državnih institucija – posredno putem sveprožimajuće moći političkih stranaka, a neposredno putem direktnog načina odlučivanja o svim sferama društvenog života, zaobilazeći suštinske kapacitete državnih institucija.

Reč je o okolnostima koje višestruko i dugoročno nanose štetu malim i mikrodržavama. Višestruko, jer odluke pojedinaca ili grupe pojedinaca, pogotovo u slučajevima izraženog broja godina opstanka na vlasti, nanose neposrednu štetu u svim segmentima društvenog života, čineći sistem apsolutno podređenim individualnim interesima, društvo apsolutno defanzivnim i konformistički ustrojenim, a državne, nacionalne i građanske interese apsolutno prilagodljivom kategorijom, usaglašenom sa interesima

i tumačenjima pojedinaca ili elite na vlasti. Dugoročno, jer usled dugog perioda takvog faktičkog modela vladanja države se suočavaju sa neposrednom „erozijom” državne institucionalne infrastrukture koja sama po sebi generiše autentične izazove, rizike i pretnje koji kreiraju neposredne opasnosti i štete po stanovništvo i građane određene države.

Upravo zato smo u savremenim međunarodnim odnosima svedoci velikog broja parnica pred međunarodnim pravosudnim institucijama, odnosno brojnih slučajeva između građana određenih država protiv svojih matičnih država, što je veoma opasan i kontraproduktivan trend u smislu efikasnosti i efektivnosti jedne države kao „servisa” za svoje državljane. Kao empirijski primer takvog nepovoljnog trenda možemo uzeti kontinuirani porast tužbi Evropskom sudu za ljudska prava koji pokreću građani sa područja Zapadnog Balkana protiv svojih država (Cabaravdic et al., 2007). Takav trend ne dovodi u pitanje samo ugroženost institucionalnih okvira u predmetnim državama, te su građani u svojstvu žrtve prinuđeni da traže međunarodnu pravnu pomoć, već generalno ugroženost jedne političke zajednice u formatu države zbog faktičkog raslojavanja između institucionalnog okvira (vlasti), s jedne strane, i društva, s druge, kao dve od tri osnovne karakteristike državnosti.

Na osnovu navedenog ispostavlja se da je institucionalno-ustavna uređenost malih i mikrodržava jedan od osnovnih preduslova, determinisanih isključivo iznutra, koji bi, s jedne strane, doprineli razvoju i kreiranju održivosti, a istovremeno efikasno i efektivno sprovodili strateški određene spoljnopoličke ciljeve, ponovo u smeru razvoja i sveobuhvatne održivosti. Zapravo, institucionalno-ustavni okvir u slučaju malih i mikrodržava predstavlja „zlatni resurs”, a možda i jedini, ovim subjektima međunarodnog prava koji će biti uspešno iskorišćen u svetlu apsolutne pozicioniranosti ovih jedinica u međunarodnom sistemu ili će biti uspešno zloupotrebljen u smeru apsolutne „erozije” malih i mikrodržava iz perspektive međunarodnih odnosa, te doprineti povraćaju na tradicionalna polazišta klasičnih realista u kome su male i mikrodržave samo svojevrsni pioni u mozaiku međunarodnih odnosa.

Unutrašnja uređenost malih i mikrodržava u savremenim i aktuelnim međunarodnim odnosima predstavlja značajan pokazatelj kvalitativnih kriterijuma koji zaobilaze kvantitativne karakteristike između velikih i malih, te omogućava faktičku jednakost u smislu pruženih prilika. S druge

strane, ona predstavlja kvalitativni kriterijum između malih i mikro održivih jedinica međunarodnog sistema, sa snažnom i samostalnom unutrašnjom otpornošću sistema i malih i mikro jedinica međunarodnog sistema sa slabim institucionalnim okvirom koji spoljnu ugroženost čini realnom, dok se istovremeno, iznutra, kao posledica slabosti i marginalizovanosti, ponaša samodestruktivno, proizvodeći autentične izazove, rizike i pretnje.

3.2. Spoljnopolitički ciljevi

Marko Dašić kao prvu osobinu, koja se oslanja na shvatanje o zanemarljivom uticaju koji male države mogu ostvariti u međunarodnoj areni, nameće njihov nizak nivo učešća u upravljanju međunarodnim poslovima (Dašić, 2020, str. 47). „Takav stav je bio naročito prisutan u početnim fazama izučavanja spoljne politike malih država, kada su se autori prevashodno oslanjali na tradicionalne teorije međunarodnih odnosa i karakteristikama malih država pristupali sa pozicije politike moći i njihovih ograničenih kapaciteta, materijalnih i kadrovskih” (Dašić, 2020, str. 47). Dodatno, precizira Dašić, empirijska potpora takvom stavu pristizala je i kao rezultat opsežnih istraživanja sprovedenih pedesetih i šezdesetih godina XX veka.¹

Međutim, kraj Hladnog rata znači da male države Trećeg sveta više nisu pioniri u globalnom takmičenju za status supersile (A. K. Hey, J., 2003, str 1). Kada govorimo o spoljnopolitičkom pozicioniranju malih država i određivanju spoljnopolitičkih ciljeva, u savremenom kontekstu međunarodnih odnosa moramo imati u vidu činjenicu da je reč o političko-institucionalnom procesu i odlučivanju usko povezanom sa pitanjem opstanka subjekta međunarodnih odnosa. Zapravo, spoljnopolitičko pozicioniranje malih država, kao takvo, nije samo u savremenim međunarodnim odnosima pitanje povezano sa opstankom, već je to

¹ Kao primere videti: Stephen A. Salmore, Charles F. Hermann, “The Effect of Size, Development, and Accountability on Foreign Policy”, Peace Research Society, Papers, XIV, The Ann Arbor Conference, 1969; Jack Sawyer, “Dimensions of Nations: Wealth, Power, and Politics”, op. cit.; R. J. Rummel, “Dimensions of Conflict Behavior within Nations, 1946-59”, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 10, No. 1, Mar. 1966, str. 65-73. citirano u (Dašić, 2020, str. 47).

usvojena teza i kroz istoriju međunarodnih odnosa. U tom kontekstu bitno je navesti stav u vezi sa kojim postoji nešto najbliže konsenzusu u studijama malih država, a to je da su spoljnopolićka sredstva malih država usmerena na opstanak kao osnovni cilj države, te da su autori saglasni da je za male države od vitalnog značaja potraga za najboljom strategijom preživljavanja (Tames, 2008, citirano u Dašić, 2020, str. 51). Ali to ne znači da su spoljnopolićki ciljevi velikih država apsolutno odvojeni od pitanja opstanka i održivosti velikih država ili takozvanih velikih sila, već je u strateškom kontekstu uzročno-posledični odnos između ostvarivanja spoljnopolićkih ciljeva i obezbeđivanja održivosti kod malih država znatno izraženiji, a time i rizičniji. Ovu tezu postavljamo pre svega iz ugla strateškog razumevanja spoljne politike i definisanih spoljnopolićkih ciljeva prethodno utemeljenih na nacionalnim ili, preciznije, državnim interesima. Naime, kada se govori o postupku definisanja i ostvarivanja spoljnopolićkih ciljeva kod velikih država, reč je o procesu koji uživa suštinsku stratešku dimenziju u vremenskom smislu, jer takozvane velike sile uživaju znatno izraženiji „manevarski prostor” za dostizanje definisanih ciljeva. A to je zapravo u vremenskom smislu pitanje održivosti, odnosno koliko jedna država može da opstane i bude održiva a da se istovremeno ostvarivanje spoljnopolićkih interesa ne odvija zacrtanom dinamikom, te su neophodna taktička prilagođavanja koja ne menjaju suštinu spoljnopolićkih ciljeva, ali značajno revidiraju pristup velikih sila u njihovom dostizanju. Ali, da bi postojao pomenuti „manevarski prostor”, potencijalno i hipotetićko odlaganje ostvarivanja spoljnopolićkih ciljeva u vremenskim okvirima, potrebni su resursi koji će u međuvremenu omogućiti subjektu međunarodnih odnosa da bude održiv, da ne ugrozi svoj opstanak, a da istovremeno dodatno jača kako bi bio „spremniji” za ostvarivanje spoljnopolićkih ciljeva diplomatskim, ekonomskim, politićkim sredstvima, a naposljetku i vojnim. U pogledu resursa zapravo suštinska razlika je između takozvanih velikih sila i malih država. Velike države u najvećoj meri uživaju ekonomske, prirodne, vojne, politićke i diplomatske resurse, koji im uvećavaju manevarski prostor, a time im i omogućavaju da spoljnopolićko pozicioniranje bude strateško, dugoroćno i trajno, uz celokupno ostvarivanje određenih spoljnopolićkih ciljeva prema strateškim odrednicama.

S druge strane, u kontekstu malih država, koje su zapravo predmet ove studije, bitno je istaći da su njihovi spoljnopolićki interesi u značajnoj meri

determinisani ograničenim resursnim kapacitetima, pre svega onih u ekonomskom i vojnom obliku, što ih u pozicioniranju u međunarodnim odnosima dovodi u poziciju da ulažu znatno veće napore na putu ostvarivanja u odnosu na takozvane velike sile. Međutim, postoje i stavovi poput onih koji tvrde da „prilikom izbora spoljnopolitičkih ciljeva, mala država može, a u praksi to često i čini, da usvoji ciljeve koji su iracionalni, neostvarivi ili jednostavno prkose opštem smeru spoljne politike, te su u tom smislu neočekivani i nelogični” (Dašić, 2020, str. 58). Međutim, vraćajući se korak unazad, nedostatak ekonomskih i vojnih resursa ne znači odustajanje od spoljnopolitičkog pozicioniranja, te „blanko” prihvatanje teze klasičnih realista o prilagođavanju interesima velikih sila ili „uskakanju u vagon” lokomotive koju predvode velike sile ili određena „sila”, već pokretanje znatno kvalitativnijeg pristupa u ostvarivanju spoljnopolitičkih ciljeva. U ovom kontekstu dimenzija diplomatskih, političkih, ljudskih i institucionalnih resursa ima izraženiju ulogu u odnosu na prethodni slučaj koji se odnosi na velike sile. U ovom slučaju od suštinske važnosti je imati spoljnopolitičku strategiju, precizno usklađenu sa aktuelnim političkim, bezbednosnim i ekonomskim tokovima na unutrašnjoj sceni konkretnog subjekta međunarodnih odnosa, a istovremeno „hirurški” precizno usaglašenu sa postojećim kapacitetima, na osnovu čega bi bila postavljena taktika, odnosno taktičke smernice koje bi instrumentalizovale državne kapacitete u smeru dostizanja definisanog spoljnopolitičkog pozicioniranja. Za razliku od velikih sila, fokus jeste na ustrojenoj institucionalnoj infrastrukturi, dovoljno snažnoj za suočavanje sa aktuelnim izazovima, rizicima i pretnjama, veštoj diplomatskoj službi koja je spremna da prepozna takozvane momentume za reagovanje u međunarodnim odnosima, ali i političkoj infrastrukturi u kontekstu ljudskih resursa koji su postavili i jasno održavaju liniju razdvajanja između nacionalnih/državnih interesa i partijskih/političkih/klijentelističkih interesa. Postavka „trojca” – institucije, diplomatska služba i politička elita – može dati efikasan i efektivan odgovor u procesima spoljnopolitičkog pozicioniranja malih država. Uz to, nikako se ne smeju zanemariti već pomenute taktičke smernice, koje su zapravo svojevrsna „školska tabla” u rukama diplomatske službe, na kojoj je potrebno generalno „ispisati” precizne smernice kretanja u međunarodnim odnosima, ali i u specifičnim političkim, ekonomskim, bezbednosnim dimenzijama, kako bi unutrašnja institucionalna infrastruktura reagovala pravovremeno, te pružila

„feedback” za pravovremeno i precizno određeno delovanje. Reč je zapravo o procesu dvostrukog i povratnog slanja signala između unutrašnjeg institucionalnog okvira i diplomatske službe u kojoj je politička struktura svojevrsan „balanser” i usklađivač spoljnih i unutrašnjih procesa koji bi trebalo da rezultiraju pomacima napred ka ostvarivanju spoljnopolitičkih ciljeva i željenom spoljnopolitičkom pozicioniranju kao noseći cilj.

Ovim smo pokušali da objasnimo suštinsku razliku između velikih i malih država iz perspektive spoljnopolitičkih ciljeva. Dok se velike sile oslanjaju na resursnu politiku, što ne isključuje institucionalnu, političku, diplomatsku i taktičku dimenziju, male države bi u najvećoj meri trebalo da se „oslonu” na jaku institucionalnu infrastrukturu, ustrojene političke okvire, veću diplomatsku službu i precizno vremenski, prostorno i suštinski određene taktičke smernice koje bi se usklađivale na unutrašnjem i spoljnom planu.

Ovim smo se zapravo dotakli dvostrukog objašnjenja. Prvo, ukazali smo na u značajnoj meri dokazanu tezu da male države imaju ulogu u međunarodnim odnosima, uživaju određeni nivo samostalnosti u spoljnopolitičkom delovanju, te da mogu da računaju na autentične kapacitete u definisanju i ostvarivanju spoljnopolitičkih ciljeva. Zapravo pomerili smo tradicionalno težište klasičnih realista koji spoljnopolitičko delovanje malih država u međunarodnim odnosima stavljaju u istu ravan sa statistima u filmskim ostvarenjima, što nije stopostotno primenjivo ni u svim poglavljima međunarodnih odnosa, a pogotovo ne u savremenim međunarodnim odnosima kada su vojni resursi i moć i dalje jedan od ključnih instrumenata u međunarodnoj politici, ali ne svuda i uvek odlučujući. Drugo, napravili smo jasnu distinkciju između spoljnopolitičkog delovanja malih država i takozvanih velikih sila, čime smo osnažili unutrašnju – institucionalnu, političku i taktičku dimenziju u procesima razumevanja spoljnopolitičkog pozicioniranja malih država, te postavljanju kvalitativnih indikatora koji mogu da odgovore na pitanja o delotvornosti i efikasnosti spoljnopolitičkog mehanizma male države i subjekta sa ograničenim vojnim i ekonomskim kapacitetima.

4. Ekonomski aspekt malih država

Nacionalna ili državna ekonomija malih država u klasičnom smislu razumevanja međunarodnih odnosa analizirana je uglavnom iz ugla nedostatka resursnih kapaciteta. Generalno, ekonomski sistemi su kroz istoriju međunarodnih odnosa izučavani u kontekstu posedovanja, odnosno neposedovanja prirodnih resursa, te geostratešku pozicioniranost u kontekstu trgovačkih ili morskih putnih pravaca. Ekonomska dimenzija jedne države bila je povezana i sa njihovom veličinom u kontekstu teritorije, ali i u kontekstu broja stanovništva, te je postojalo uveravanje da će teritorijalno ogromne i populaciono brojne države po automatizmu imati veći manevarski prostor za jačanje ekonomskih kapaciteta i generalno ekonomskog sistema.

Međutim, razvojem procesa proizvodnje, u različitim poglavljima menjala su se i polazišta o tome koliko je jačina jedne nacionalne ili državne ekonomije povezana sa fizičkim karakteristikama država, odnosno veličine stanovništva i teritorije ili posedovanja resursa i pozicioniranosti na svetskim trgovačkim putnim pravcima. Industrijska revolucija i proces industrijalizacije i su proces jednog novog pristupa u razumevanju ekonomske moći jedne zemlje. Ali, da bismo imali sveobuhvatnije razumevanje, industrijska revolucija išla je „rame uz rame“ sa diplomatskim veštinama i vrlinama državnih čelnika, imajući u vidu kontekst države predvodnice industrijskog razvoja sa ograničenim resursnim kapacitetima. Na samom početku industrijalizacije ovaj prethodno navedeni odnos industrijskih kapaciteta i resursnih nedostataka prevazilažen je kolonijalnim političko-diplomatskim mehanizmima. Ali to je kontekst u najvećoj meri usko povezan sa velikim kolonijalnim silama, što pretpostavlja i velike države koje su uživale vojno-političko-ekonomske kapacitete da sprovedu kolonizirajuću ulogu na teritorijama koje su bile više desetine hiljada kilometara udaljene od njihovih granica, te je industrijalizacija u takvim slučajevima bila jako predvidljiva i osigurana, jer su na domaćem tržištu bile obezbeđene domaće resurse inovacije, dok su resursi bili obezbeđeni na osnovu kolonizatorskih spoljnopolitičkih aktivnosti.

Male države u ovom kontekstu nisu mogle da pronađu svoju pozicioniranost, jer je teško pretpostaviti da bi mala država imala

kapacitete za vođenje kolonizatorske spoljne politike. Zapravo, kroz istoriju međunarodnih odnosa ekonomski uspeh malih država usko je povezivan sa njihovim spoljnopolitičkim uspehom, te su savezništva sa velikim ekonomskim silama pretpostavljala ne samo vojno-diplomatski, već i ekonomski uspeh.

S druge strane, savremeni međunarodni odnosi, kako u domenu spoljnopolitičkog delovanja, tako i u domenu međunarodne političke ekonomije, čini se otvaraju značajniji prostor za delovanje malim i mikro država, bez obzira na njihove autentične kvantitativne ekonomske pokazatelje u smislu resursne ograničenosti, kapacitete malog tržišta, ali i malog broja stanovništva. Zapravo, svedoci smo da u savremenim međunarodnim odnosima postoji izražen broj malih i mikrodržava, u odnosu na njihove kvantitativne pokazatelje, koje imaju izgrađene jake i održive nacionalne, odnosno državne ekonomske sisteme utemeljene na kvalitativnim karakteristikama. Naime, reč je o takozvanom zaobilaženju tradicionalnih karakteristika u tumačenjima međunarodne političke ekonomije, a time i nacionalnih, odnosno državnih ekonomija jedinica međunarodnog sistema.

Ukoliko su predstavnici neoklasičnog realizma, slično kao i predstavnici liberalne teorije, značajno proširili manevarski prostor malim i mikrodržavama u samostalnosti spoljnopolitičkog delovanja, stavljajući naglasak na unutrašnje varijable, može se ustanoviti da su slični trendovi primećeni i u domenu međunarodne političke ekonomije, u kojima je ekonomski uspeh u značajnoj meri takođe determinisan unutrašnjim varijablama, ali ne onim kvantitativnim – veličine tržišta, posedovanja resursa, geografske pozicioniranosti, već onim kvalitativnim, poput profesionalnih karakteristika tržišta rada, poput jačine institucionalne infrastrukture u praćenju savremenih ekonomskih trendova, ekonomskih strateških okvira spoljnoekonomske pozicioniranosti, praćenja tehnološko-digitalnih trendova na mikronivou, prilagodljivosti obrazovno-edukativnog sistema savremenim zahtevima i fenomenima globalizovanog ekonomskog sistema, poput modela državno-privatnih partnerstava gde se na jednoj strani subvencijski pospešuju procesi istraživanja i razvoja, dok se na drugoj strani odgovara visokom pozicioniranošću na svetskom tržištu inovacija, *start-up* i *know-how*, s jedne strane, dok se, s druge, doprinosi daljem razvoju domaćeg obrazovnog modela po dualnim standardima, čime se

dodatno osnažuje kvalitativna konkurentnost nacionalnog, odnosno državnog tržišta rada.

Ali, sve navedeno, sa tehnološko-digitalizovanom dimenzioniranošću savremenih ekonomskih sistema, ne bi trebalo da pretpostavlja isključivost u odnosu na kvantitativne kapacitete, već se treba tumačiti kao jedan od efektivnih i pragmatičnih pravaca kreiranja ekonomske održivosti u savremenim međunarodnim odnosima. Opcija iskorišćavanja kvantitativnih karakteristika uvek ostaje otvorena. Takođe, postoje brojne male i mikrodržave sa velikim resursnim i prirodnim kapacitetima i karakteristikama. U kontekstu savremenih tržišnih potreba njihove alternative ekonomskog osnaživanja su dodatno ojačane kvantitativnim i kvalitativnim mehanizmima, ali kvantitativni model trebalo bi da bude osnov na putu kreiranja održivog ekonomskog modela. Šta bi to trebalo da znači na strani iskorišćavanja prirodnih resursa u procesu ekonomskog razvoja? Postavljanje ekonomskih strateških okvira i smernica koji neće pretpostaviti potencijalno savremeni kolonizatorski oblik trošenja resursa, odnosno izvoz sirovina, već model poslovanja u kojem će iskorišćavanje resursa biti usmereno ka proizvodnji gotovih proizvoda u okvirima granice jedinice međunarodnog sistema, a zatim proces izvoza – što bi u praksi predstavljalo zaokruženi kvalitativni proces proizvodnje, od iskopavanja sirovina do prodaje gotovih proizvoda na globalnom tržištu.

U aktuelnom kontekstu savremenih međunarodnih odnosa svedoci smo različitih pristupa profilisanja nacionalnih, odnosno državnih ekonomskih sistema, ali kada govorimo o malim i mikrodržavama sa slabim institucionalnim okvirima reč je pre svega o državnim ekonomskim sistemima sa neodrživim karakteristikama. Brojne međunarodne ekonomske ili finansijske organizacije stručno ili ekspertski nazivaju ih zemljama u razvoju ili nerazvijenim ekonomijama, a suštinske karakteristike takvih ekonomskih sistema su u njihovoj neodrživosti, i na strani finansija, i na strani tržišta rada, i na strani socijalno-penzijske politike. Iz ovog ugla dolazimo do suštinski važne varijable, a to je slično kao i na primeru spoljnopolitičkog odlučivanja – ustrojenosti i jačine unutrašnje institucionalne infrastrukture kao determinante u procesu izgradnje održivog ekonomskog modela i sistema. Najčešće, analizirano iz ugla godišnjih izveštaja renomiranih međunarodnih finansijskih i ekonomskih institucija, svedoci smo da je reč o jedinicama međunarodnog

sistema sa znatno slabim institucionalnim kapacitetima koji onemogućavaju postavljanje temelja za izgradnju stabilnog, jakog i održivog ekonomskog sistema spremnog da su suoči sa izazovima, rizicima i pretnjama, te otpornog na unutrašnje i spoljne negativne efekte u aktuelnom međunarodnom ekonomskom sistemu.

Institucije su čak i u ovom kontekstu ključna „brana” održivosti jedne zemlje, jer kvalitativno ustrojene institucije u personalnom smislu, strateški uokvirene i otporne na unutrašnje društveno-političke uticaje, omogućavaju postavljanje, izgradnju i sprovođenje kvalitativnog i uspešnog ekonomskog modela koji strateški dimenzionira unutrašnja i spoljna ekonomska kretanja, a istovremeno taktički je fleksibilan da se suočava sa takozvanim ekonomskim šokovima i udarima, uvezenim spolja ili determinisanim iznutra, a karakterističnim za aktuelno poglavlje međunarodnog ekonomskog sistema. Takva perspektiva u ovoj studiji predstavlja još jedan pokazatelj značaja institucionalnog okvira, u formatu kapaciteta i karakteristika, kada je reč o delotvornosti, uspešnosti i efektivnosti malih država.

Koristeći izveštaje relevantnih međunarodnih finansijskih i ekonomskih organizacija i institucija na empirijskom primeru političkih entiteta Zapadnog Balkana pokazaćemo koliko je ekonomski razvoj uslovljen unutrašnjim državnim prilikama i kretanjima, odnosno koliko je institucionalna infrastruktura ključna varijabla u razumevanju ekonomskih prilika generalno, ali u ovom slučaju konkretno u malim i mikrodržavama. Na taj način dodatno ćemo osnažiti osnovnu tezu u ovom radu, odnosno da je sveobuhvatna pozicioniranost malih i mikrojedinica u međunarodnom sistemu u savremenom poglavlju međunarodnih odnosa u najvećoj meri uslovljena unutrašnjim okolnostima, odnosno institucionalnom efikasnošću i efektivnošću, a time i spremnošću za istovremeno suočavanje i upravljanje sa aktuelnim izazovima, rizicima i pretnjama nastalim u okvirima državnih granica, kao i onih, takozvanih uvezenih.

Ekonomski, finansijski i socijalni izazovi, rizici i pretnje na Zapadnom Balkanu ("Western Balkans Regular Economic Report No.27 Spring 2025", 2025, str. 17, 21, 22, 26, 29, 31, 33, 44, 48, 50, 65, 67, 71)	
Tematski okvir	Izazovi, rizici i pretnje
Političko-institucionalni okvir	Na domaćem planu nepovoljan politički razvoj i neizvesnosti u nekoliko zemalja ZB6 mogli bi dovesti do slabljenja poverenja preduzeća i potrošača i sporijeg sprovođenja agende strukturnih reformi
	Ključni prioriteti uključuju rešavanje barijera u radnoj snazi – posebno za žene – povećanje regionalne ekonomske integracije, poboljšanje standarda upravljanja i jačanje tržišne konkurencije, što bi sve moglo da poveća produktivnost i dugoročni rast
	Plan rasta EU za Zapadni Balkan, koji usmerava finansiranje kroz Investicioni okvir za Zapadni Balkan, ima potencijal da dodatno podstakne javna ulaganja na srednji rok, ali rešavanje neefikasnosti u upravljanju javnim ulaganjima ostaje ključno kako bi se osiguralo da se ova sredstva pretvore u opipljive ekonomske koristi
	Izazovi sprečavaju neke od zemalja ZB6 da ostvare koristi od efikasno organizovanih i administriranih direktnih finansijskih institucija (DFI). Nekoliko DFI u regionu ZB6 pati od političkog mešanja, lošeg upravljanja i slabih finansijskih rezultata. Konkretnije, neke DFI pate od slabih pravnih osnova, labavog sprovođenja nadzornih propisa i neadekvatnih struktura korporativnog upravljanja, što rezultira politički povezanim kreditiranjem. Ponekad njihovo slabo poslovanje dovodi do pogrešnog ciljanja i tržišnih poremećaja, potiskivanja privatnog sektora i lošeg finansijskog učinka koji je zahtevao rekapitalizaciju
	Nepovoljan politički razvoj događaja, izbori i neizvesnosti u brojnim zemljama Zapadnog Balkana mogli bi dovesti do slabljenja poslovnog poverenja i sporijeg sprovođenja agende strukturnih reformi

Klimatski okvir	Ekonomije regiona ZB6 su sve ranjivije na ekstremne vremenske prilike, uključujući suše i poplave, sa potencijalno štetnim makrofiskalnim implikacijama
	Većina ekonomija u regionu ZB6 je sve ranjivija na suše, poplave, šumske požare i druge ekstremne vremenske događaje, sa potencijalno štetnim makrofiskalnim implikacijama
	Uticaji klimatskih promena i ozelenjavanja ekonomije zahtevaće značajno prilagođavanje radne snage, uključujući reforme sistema socijalne zaštite i službi za zapošljavanje, kako bi se ljudi bolje zaštitili i omogućile tranzicije na tržištu rada
	Radnike pogađaju i vremenske nepogode i zelene politike, što zahteva podršku i zaštitu kako bi se nosili sa tim izazovima, kako bi se održao napredak u smanjenju siromaštva i ekonomskom rastu u regionu
Tržište rada	Zaposlenost u javnom sektoru zabeležila je porast u svim zemljama ZB6, dok je rast zaposlenosti u proizvodnji bio slabiji; zapravo došlo je do pada ili stagnacije ukupnog broja zaposlenih
	Uprkos nedavnim poboljšanjima, kombinacija visokog nivoa neaktivnosti, velikog neformalnog sektora, neusklađenosti između ponuđenih i potrebnih veština i kontinuirane emigracije umanjuje izgleda mladih na tržištu rada
	Regionalna stopa nezaposlenosti mladih od 24,3 procenta u 2024. godini više je nego dvostruko veća od ukupne stope, iako je opala za 0,6 procentnih poena ispod proseka za 2023. godinu (slika 3.6). Međutim, ovo je 10 procentnih poena (pp) iznad stope nezaposlenosti mladih u EU, koja je u decembru 2024. godine iznosila 14,2 procenta
	Bez pristupa mogućnostima prekvalifikacije relevantnim za tržište, radnici će imati poteškoća sa prelaskom na nova zanimanja ili ostajanjem produktivnim u svojim promenljivim poslovima; međutim, mogućnosti obuke su ograničene

Društveni okvir	Javno raspoloženje u vezi sa ekonomskim razlikama ostaje značajna briga u zemljama ZB6. Uprkos padu stope siromaštva, široko je rasprostranjena percepcija da je jaz između bogatih i siromašnih i dalje veoma visok, uprkos izmerenim nivoima ekonomske nejednakosti koji su relativno niski prema međunarodnim standardima. Preko 70 procenata odraslih u zemljama ZB6 slaže se ili se u potpunosti slaže sa tvrdnjom da bi jaz između bogatih i siromašnih trebalo smanjiti
Okvir socijalne politike	Obezbeđivanje dugoročne održivosti državnih penzionih sistema ostaje ključni izazov za većinu zemalja ZB6, s obzirom na rastuće pritiske na potrošnju, neformalnost i starenje stanovništva
Finansijski okvir	Uprkos izvesnoj stabilizaciji uslova na globalnom tržištu, troškovi zaduživanja za zemlje ZB6 ostali su povišeni zbog kontinuirane ekonomske neizvesnosti i viših kamatnih stopa
	Povećana neizvesnost zamagluje regionalne ekonomske izgleda
	Visoki deficiti tekućeg računa, kao i zavisnost od spoljnog finansiranja i doznaka, izlažu nekoliko zemalja rizicima povezanim sa spoljnim šokovima
Održivost javnog zdravlja	Zapadni Balkan pati od visoke stope prevalencije pušenja, konzumiranja alkohola i nezdrave ishrane, što su značajni faktori rizika za nezarazne bolesti (NZB), kao što su srčana oboljenja, rak, respiratorne bolesti i dijabetes. Ovi zdravstveni rizici doprinose povećanoj smrtnosti i morbiditetu, pri čemu su stope smrtnosti od raka i srčanih oboljenja porasle u svim zemljama ZB6 od 2011. godine. To dovodi do daljeg pogoršanja inače strašnih demografskih trendova širom Zapadnog Balkana

Na osnovu date tabele, kreirane koristeći kao empirijski primer političke entitete na Zapadnom Balkanu, validno je ustanoviti da su međunarodni ekonomski odnosi, odnosno ekonomsko pozicioniranje jedinica sistema međunarodnih odnosa, u značajnoj meri determinisani unutrašnjim institucionalnim, političkim i društvenim prilikama, kretanjima, ali i izazovima, rizicima i pretnjama. Naime, empirijski primer Zapadni Balkan u metodološkom smislu pre svega je iskorišćen da bi se naglasak stavio na male i mikrodržave sa slabim institucionalnim okvirima, u svojstvu ključne sistemske karakteristike, te da bi se ukazalo na ključne varijable ekonomskog razvoja, upravljanja i kreiranja održivosti kada je reč o pomenutim subjektima međunarodnih odnosa. S druge strane, metodom indukcije dato je objašnjenje koliko subjekti međunarodnih odnosa ovog tipa, sa ograničenim institucionalnim kapacitetima i prirodnim resursima, mogu da utiču na kreiranje šire regionalne i sveobuhvatne konstrukcije održivosti međunarodnih odnosa. Imajući u vidu aktuelni nivo ekonomske višestruke međuzavisnosti, pre svega u ravni sektora usluga, sa naglaskom na finansijski sektor, kao i na sektor primarne industrije, te na izvozno-uvozne prekogranične međuzavisnosti u zaokruživanju proizvodnog procesa, činjenica je da se male i mikrodržave sa lošim ekonomskim performansima i neodrživom institucionalnom infrastrukturu prvobitno pozicioniranju kao varijable sveobuhvatno ekonomskog razvoja i održivosti, a takođe istovremeno se pozicioniraju kao izazov, rizik i pretnja, imajući u vidu negativne efekte u domenu održivosti koje projektuju na unutrašnjem nivou, ali koje se preslikavaju prekogranično u svojstvu posledice.

4.1. Resursna politika

Kako objašnjavaju Jelisavac Trošić i Arnaudov, „slično je polazište kada je reč i o ekonomskoj održivosti i političkoj stabilnosti. Gotovo je nemoguće u savremenim međunarodnim odnosima osigurati političku stabilnost, ekonomsku i bezbednosnu održivost, a pritom delovati izolovano. Bez obzira na resursne kapacitete, prirodne, političke, ekonomske, vojne, bezbednosne, kulturne” (Jelisavac Trošić & Arnaudov, 2024, str. 125). S druge strane, ali na istoj ravni, pomenuti autori naglašavaju da „efekti alokacije resursa i proizvodnje u okvirima integracije povećavaju efikasnost svake zemlje članice integracije, tako da efikasnija alokacija resursa dovodi

dugoročno do rasta produktivnosti” (Jelisavac Trošić & Arnaudov, 2024, str. 161). U kontekstu regionalnih integracija, kao jednog od ekonomskih modela razvoja, „regionalne integracije smanjuju potencijal za ekonomske sukobe među članicama, jer se resursi dele na način koji povećava zajednički prosperitet” (Jelisavac Trošić & Arnaudov, 2024, str. 169). Zatim, „pitanje održivosti razvoja, nalazi se u središtu međunarodne zabrinutosti, posebno za zemlje u razvoju čije ekonomije zavise od prirodnih resursa i životne sredine” (Jelisavac Trošić & Arnaudov, 2024, str. 52). Naposljetku, u ekonomskom kontekstu, „progres se može ostvariti ukoliko su resursi locirani na pravom mestu u pravo vreme” (Dar, 2018, str. 8, citirano u Jelisavac Trošić & Arnaudov, 2024, str. 56). Analizirano iz teorijskog ugla, kako institucionalna teorija tvrdi, međunarodne organizacije mogu da obezbede informacije koje smanjuju troškove varanja, mogu da stvore efikasnost smanjenjem troškova transakcija i udruživanjem resursa i mogu da obezbede državama sredstvo za signaliziranje svojih benignih motiva” (Celeste, 1999, str. 2, citirano u Glaser, 2003, str. 409, u Jelisavac Trošić & Arnaudov, 2024, str. 125).

Na osnovu navedenih iskaza Jelisavac Trošić i Arnaudova, resursnu politiku malih i mikrodržava sa ograničenim i/ili slabim institucionalnim kapacitetima možemo utemeljiti na šest integrativnih i teorijski utemeljenih polazišta.

Prvo polazište bio bi fenomen izolacionizma, koji ni na koji način ne može doprineti efikasnom i efektivnom upravljanju, a time i alokaciji potencijalno dostupnih resursa, u konkretnu slučaju na male i mikrodržave. Izolacionizam kao spoljnopolitička pozicioniranost, spoljna ili unutrašnje determinisana, ni na koji način ne doprinosi boljitku, pre svega ekonomskom razvoju i kreiranju održivosti. U izvesnoj meri verovatno bi države se velikim ekonomskim sistemima, odnosno razvijenim multisektorskom privrednom infrastrukturuom, izdržale određene vremenske okvire nametnutog ili izabranog izolacionizma, međutim male i mikrodržave, čak i u slučaju razvijene multisektorske privrede, u tome ne bi uspele zbog momentuma zavisnosti od međunarodnog tržišta i unutrašnjeg pritisaka ograničenosti nacionalnog, odnosno državnih tržišnih okvira. Iz tog ugla možemo ustanoviti da je i resursna politika, u slučaju posedovanja, uslovljena prisutnošću i pozicioniranošću u međunarodnim ekonomskim odnosima. Izostanak izolacionizma po

automatizmu ne pretpostavlja uspešno rukovođenje, upravljanje i alokaciju prirodnih resursa, u slučaju posedovanja, ali nudi mogućnosti koje su zatim uslovljene institucionalnom efikasnošću i efektivnošću. S druge strane, u slučaju neposedovanja prirodnih resursa kod malih i mikrodržava, njihova spoljnopolitička strategija u značajnoj meri treba da bude usmerena i na tu varijablu u procesu kreiranja spoljnopolitičkih ciljeva koji bi usmerili jedinicu međunarodnog prava ka održivosti, kako sveobuhvatnoj, tako i ekonomskoj.

Drugo polazište usmereno je na procese integracije, kao jednog od mehanizama u procesima spoljnopolitičkog pozicioniranja. Jelisavac-Trošić i Arnaudov istakli su da integracija doprinosi efektivnoj alokaciji resursa, a time i većoj produktivnosti. U kontekstu malih i mikrodržava, sa usko uokvirenim privrednim i ekonomskim sistemima, integracija doprinosi kvalitativnoj diverzifikaciji tržišta jer, s jedne strane, udruženi kapaciteti više jedinica u međunarodnom sistemu pojednostavljaju i pojeftinjuju određena ulaganja, čineći tako predmetna ulaganja ekonomski opravdanim i racionalnim, dok, s druge strane, integracija doprinosi procesu sektorske profesionalizacije, po modelu svaka jedinica koja je deo integracijskog procesa fokusira se na jednu industrijsku, privrednu ili uslužnu granu, postavljajući tako sebe u poziciju integralnog dela zaokruženog lanca sastavljenog od najkonkurentnijih ekonomskih sektora. To doprinosi racionalnijoj alokaciji resursa, a time i konkurentnosti na međunarodnim tržištima, izvan integracijskog okvira, ali kao celina.

Treće polazište je slično kao i drugo, samo je u metodološkom smislu reč o indukciji, odnosno o konkretizaciji, jer se konkretno odnosi na regionalnu integraciju. Reč je o posebno značajnom integrativnom modelu, pre svega za male i mikrodržave, imajući u vidu činjenicu postojanja geografskih ili politički uokvirenih regiona sastavljenih od malih i mikrodržava u kojima su regionalne integracije i kao spoljnopolitička determinanta, i kao spoljnoekonomska varijabla, od suštinskog značaja za održivost pomenutih jedinica u međunarodnom sistemu. Naime, ekonomska integracija u regionalnom obliku višestruko doprinosi u kreiranju ekonomskog razvoja i održivosti male i mikrodržave jer povećava obim ekonomskih prilika za domaća preduzeća, dinamizuje kretanja na tržištima rada u nacionalnom i regionalnom kontekstu, čime doprinosi većoj kvalitativnoj konkurentnosti, što utiče i na rast finansijskih ponuda, ali i na

privlačenje investitorskih aranžmana izvan okvira regiona, a kada je reč o resursnoj dimenziji, regionalna integracija u poglavljima međunarodnih odnosa koja karakterišu krizna dešavanja doprinosi racionalnijoj alokaciji resursa u slučaju njihovog posedovanja na regionalnom planu, ili do bolje pozicioniranosti regiona kao celine na međunarodnom tržištu resursa u kontekstu uvoza, odnosno nabavke resursa.

Četvrta dimenzija tiče se pitanja održivog razvoja, što je takođe suštinsko pitanje za male i mikrodržave čak i u slučaju posedovanja resursa, jer njihova neefikasna i neefektivna alokacija, po modelu savremenih kolonizatorskih odnosa sa izvozniciima prirodnih resursa ili utemeljivanje privredne politike na izvoz isključivo primarnih proizvoda, te apsolutne finansijske i ekonomske zavisnosti, doprinosi višestrukoj neodrživosti zato što se zaostaje u praćenju savremenih tehnološko-digitalnih kretanja na međunarodnim tržištima, zato što se u kontekstu životne sredine zloupotrebljavaju i dugoročno uništavaju osnovne ljudske potrebe za održiv razvoj usled izvoza primarnih proizvoda, zato što dolazi do masovnosti emigracijskih tokova usled krutosti, odnosno suštinske zatvorenosti domaćeg tržišta rada koje je neusklađeno sa savremenim potrebama, obrazovnim profilima i profesionalnim zahtevima novih i nadolazećih generacija. Iz drugog ugla, u slučaju neposedovanja prirodnih resursa, spoljnopolitičke strategije treba da budu utemeljene i na spoljnopolitičkim ciljevima koji će realizovati resursnu održivost, kao preduslov sveobuhvatne održivosti.

Peta dimenzija, odnosno polazište, jeste prepoznavanje momentuma „pravo mesto i pravo vreme” da bi se resursna politika efektivirala kao uspešna u praksi. To u suštini podrazumeva taktičko, odnosno situaciono delovanje, utemeljeno na strateškoj viziji. U slučaju posedovanja resursa u tom kontekstu pretpostavljamo pragmatično upravljanje i alokaciju resursa, bez obzira da li će to biti isključivo/ekskluzivno nacionalno, odnosno državno pitanje, ili će biti pitanje korporacijskog ugovora, ili će biti izdignuto na strateškoj lestvici na nivo da posedovani resursi generišu razvoj nacionalne ekonomije u smeru zaokruženog kruga, odnosno izvoza gotovih proizvoda. Reč je o spletu spoljnopolitičkih i spoljnoekonomskih procena i odluka, u najvećoj meri utemeljenih na unutrašnjim institucionalno-političkim kapacitetima, a posredno generisanih aktuelnim tokovima u regionalnim i međunarodnim odnosima. S druge strane, u

slučaju neposедovanja resursa, domenu strateškog promišljanja pripada potraga za odgovorom na pitanje u kom vremenskom razdoblju dugoročno osigurati resursne potrebe i sa kojim partnerom u datim okvirima međunarodnih odnosa.

Naposletku, šesto polazište je zapravo teorijsko polazište na koje su se pozvali Jelisavac-Trošić i Arnaudov, a koje polazi od toga da međunarodne organizacije doprinose udruživanju resursa, što naposljetku doprinosi smanjenju troškova i prevazilaženju unutrašnjih izazova, rizika i pretnji sa kojima se suočavaju jedinice u međunarodnom sistemu. Zapravo institucionalna teorija može poslužiti u kontekstu malih i mikrodržava da obezbede svojevrsne međunarodne, odnosno prekogranične garancije koje bi u slučaju resursne politike osigurale njihov razvoj i dugoročnu održivost. Hipotetički, u slučaju posedovanja prirodnih resursa, međunarodne organizacije bi kreirale strukturu koja bi omogućila sveobuhvatni razvoj date jedinice, ne ekskluzivno na resursnim osnovama i njihovom izvozu, dok bi u slučaju neposедovanja kroz ugovorne aranžmane sa drugim jedinicama međunarodnog sistema osigurale održivost malim i mikrodržavama zbog faktičke ugroženosti opstanka u slučaju nedostatka kritičnih resursa.

4.2. Spoljnoekonomska politika

Spoljnoekonomska politika u savremenim međunarodnim odnosima usko je povezana i sa generalnim konceptom i strateškom ustrojenošću spoljne politike, kao celine jednog subjekta međunarodnih odnosa. Zapravo, ovo nije karakteristika primetna samo u savremenim međunarodnim odnosima, već su kroz istoriju međunarodnih odnosa evidentni primeri da jedinice međunarodnog sistema koje neguju održive međudržavne odnose, slične vrednosno-institucionalne i ustavne karakteristike, pretpostavljaju i uključuju i ekonomsku saradnju, koordinaciju i integraciju, pored takozvanih tradicionalnih potencijala političkih i bezbednosno-vojnih savezništva. Naime, spoljnoekonomska politika je kontinuirano visoko na agendi institucionalno čvrsto ustrojenim i jakim državama utemeljenim na strateškim postulatima i taktičkim pristupima. Razumevanje odnosa spoljne politike i spoljnoekonomske politike za razvijene države, u kontekstu institucionalne efikasnosti i

efektivnosti, neraskidivo je međuzavisna, sa dvosmernim uzročno-posledičnim efektima. Takav odnos pretpostavlja da spoljnopolitičke strategije integrišuće deluju na državnu unutrašnju i spoljnu ekonomsku politiku, te da su spoljnopolitički ciljevi suštinski utemeljeni na nacionalnim interesima, od kojih su ekonomski razvoj i kreiranje ekonomske održivosti jedan od osnovnih. Stoga je posebno značajno ne razdvajati političke od ekonomskih tokova. Kako neoklasični realisti i liberali ukazuju na uzročno-posledični odnos između delotvornosti na spoljnopolitičkom planu iz perspektive unutrašnjih varijabli, tako u ekonomskom smislu treba postaviti i odnos spoljne politike i spoljnoekonomske politike, u kojoj jedna na drugu deluju dvosmerno, i kao determinator prilika, i kao varijabla za analizu stanja.

Analizirano iz ugla malih i mikrodržava, ovaj odnos trebalo bi da pretpostavlja još izraženiju međuzavisnost, te uzročno-posledični odnos. Ono što je od suštinskog značaja u kreiranju strategije spoljne politike malih država i njenom sprovođenju jeste neophodnost političkih odlučilaca u malim i mikrodržavama da uvek imaju jasno razumevanje i sinhronizaciju nacionalnih bezbednosnih i nacionalnih ekonomskih interesa (Arnaudov, 2022, str. 293).

Imajući u vidu faktičku ograničenost „manevarskog prostora” malih i mikrodržava u spoljnopolitičkom delovanju, treba pretpostaviti da je njihova ograničenost u spoljnoekonomskom pozicioniranju dodatno uslovljena ne samo potencijalno slabim institucionalnim okvirom već i ograničenošću veličine tržišta, privredno-finansijske aktivnosti, konkurentnosti tržišta rada, pa čak i resursne ograničenosti, bez obzira na njihovo posjedovanje ili ne, u slučaju lošeg upravljanja i alokacije. Zato je važno imati razumevanje da je spoljnoekonomska politika malih i mikrodržava dodatno opterećena unutrašnjim varijablama, ali i spoljnim pritiscima, jer u kontekstu klasične spoljne politike spoljni pritisci mogu biti ograničenog karaktera ili vremenski uokvireni, sve dok se ne uokvire širim spoljnopolitičkim interesima velikih sila ili se manevarski prostor za efektivno delovanje uokviri u datim povoljnim momentumima međunarodnih odnosa. Kao empirijski primer možemo uzeti Severnu Makedoniju, koja je propustila priliku povoljnog momentuma međunarodnih odnosa da u celosti realizuje spoljnopolitičke ciljeve, pritom istovremenu štiteći ustavno ime, što je takođe u slučaju te zemlje

postavljeno na pijedestal nacionalnog interesa, ali je spoljni pritisak relativizovan te je postignuta delimična realizacija spoljnopolitičkih ciljeva pristupom relativnog prilagođavanja spoljnopolitičkim ciljevima velikih sila, odnosno prihvatanjem pristupa o promeni ustavnog imena. Ovo je značajno empirijsko objašnjenje jer pruža uvid u to koliko u jednom trenutku male i mikrodržave uživaju „manevarski prostor” u areni međunarodnih odnosa, dok koliko se, s druge strane, u datim okolnostima prilagođavaju u cilju realizacije spoljnopolitičkih ciljeva koje potencijalno nanose štetu trajnim nacionalnim interesima.

Iz spoljnoekonomske perspektive spoljni pritisci na male i mikrodržave mogu biti trajnijeg karaktera, stoga je strateško delovanje na ekonomskom planu verovatno neophodnije jer je neposredno povezano sa održivošću, zato što bi se potencijalni efekti loše ekonomske politike brzo i neposredno instrumentalizovali u svojevrzne generatore društvene krize. To nije slučaj u političkom kontekstu. Iskoristićemo još jednom kao primer Severnu Makedoniju. Političko-institucionalna kriza od 2014. do 2017. godine (Popovski & Al Jazeera Balkans, 2016) nije prouzrokovala direktne ekonomske posledice i generisala sveobuhvatnu društvenu krizu, jer su unutrašnji politički izazovi, rizici i pretnje posredno delovali na kreiranje srednjoročnih negativnih ekonomskih efekata. Političke krize unutrašnjeg karaktera ili spolja generisane imaju sporiji efekat na društvo u finansijsko-ekonomskom kontekstu. S druge strane, spoljnoekonomska politika sa lošim razvojnim i strateško-taktičkim izgledima brzo projektuje i preslikava negativne efekte na društvo u celini, jer neposredno utiče na ekonomsko-finansijske kapacitete društva i individualaca koje čine društvo. Stoga je spoljnoekonomska politika, iako uokvirena, te integralni deo spoljnopolitičke strategije jedne države, od suštinskog značaja u odnosu na klasičnu političku strategiju. Hipotetički, političke sankcije ne prouzrokuju po automatizmu neposredne ekonomsko-finansijske posledice, dok, s druge strane, ekonomske i finansijske sankcije ostvaruju direktan uticaj na određeni ekonomsko-finansijski sistem, a time kreiraju i neposredni negativni efekat na društvo u celini.

U kontekstu malih i mikrodržava od posebne je važnosti imati razumevanje objašnjene povezanosti ekonomskih i političkih tokova, jer ograničeni institucionalni okviri na unutrašnjem planu takođe uslovljavaju koordinaciju i sinhronizaciju klasične politike i ekonomskih tokova.

Dodatno, iz ugla ograničenosti kapaciteta i resursa malih i mikrodržava, politička i ekonomsko-finansijska koordinacija i sinhronizacija na unutrašnjem i spoljnom planu dodatno doprinose efektivnosti, jer udruženi institucionalni i personalni kapaciteti *de facto* uvećavaju manevarski prostor, čime je i strateška postavljenost izvesnija.

Naposletku, spoljnoekonomska politika malih i mikrodržava predstavlja svojevrsnu kompoziciju međunarodnih kretanja, unutrašnjih institucionalno-političkih i društvenih okolnosti, kao i faktičkog kapacitetnog stanja. Strateško-taktička postavljenost u odnosu na navedeni „trojac“, u kontekstu projektovanja, dugoročnosti i fleksibilnosti, otvara „manevarski prostor“ malim i mikrodržavama da budu delotvornije u ovom domenu, pod uslovom snažnih i nezavisno ustrojenih institucija. U suprotnom efikasnost i efektivnost spoljnoekonomske politike je jednako neuspešna kao što bi bila neuspešna i generalna nacionalna ili državna spoljnopolička strategija kao posledica slabe i iznutra ranjive institucionalne infrastrukture koja generiše autohtone izazove, rizike i pretnje.

4.3. Investicijska politika

Investicijska politika u strateškom smislu predstavlja bitnu odrednicu koja istovremeno predstavlja jedan od ključnih kvalitativnih indikatora u definisanju malih država sa fokusom na one sa slabim institucionalnim i političkim okvirima, resursnim, ekonomskim i bezbednosnim kapacitetima, kao i ograničenim i nepragmatičnim strateškim smernicama, koje su racionalno usmerene ka pitanjima opstanka i održivosti. Zapravo, vođenje investicijske politike predstavlja jasan pokazatelj o tome:

- koliko je privredno-ekonomski model strateški uokviren u smeru održivosti i razvoja;
- koliko je političko-ekonomska elita usmerena ka ciljevima održivog razvoja, pre svega u domenu nacionalne, odnosno državne ekonomije i finansija;
- koliko su društveni i obrazovni okviri usaglašeni i koordinisani sa realnim potrebama tržišta rada;
- koliko je institucionalni okvir nepristrasan, depolitizovan i jak u očuvanju i održivosti tržišne ekonomije;

- koliko je celokupna državna infrastruktura, uključujući i društvo kao neodvojiv deo pomenutog „jedinstva“, usmeren ka praćenju i prilagođavanju aktuelnim ekonomskim i razvojnim trendovima koji imaju uzročno-posledični odnos i na ekonomski razvoj, i na održivost jednog ekonomskog sistema.

Stoga investicijska politika, kao odvojeno poglavlje u ovoj studiji, nema samo kvantitativnu dimenziju indikatora u smislu da velike države uživaju i sprovode višedecenijske investicijske projekte, strateškog obima, dok male države nisu ni atraktivne, niti imaju kapacitete samostalno, partnerski ili samo u formatu „investicijske destinacije“ da se „dohvate“ investicijskih projekata svojstvenih velikim državama i takozvanim silama. Investicijska politika u ovom poglavlju jeste značajan kvalitativni indikator koji pruža objašnjenje kakvu investicijsku politiku sprovode male države, sa naglaskom na one „niskog kapaciteta“ u strateško-institucionalnom i političkom pozicioniranju kada je reč o vođenju investicijske politike.

Prvoj grupi malih zemalja, svojstvenih ovoj studiji iz ugla investicijske politike, pripadaju subjekti međunarodnih odnosa koji svoje neograničene ili ograničene prirodne resursne kapacitete postavljaju na otvorena tržišta, bez ikakvih specifičnih ili državnih preduslova koji bi se odnosili na stratešku zaštitu i očuvanje nacionalnih interesa te države. U takvim okolnostima, na osnovu političkih ili političko-biznis dogovora, eksploatacija prirodnih resursa sprovodi se bez bilo kakvog konsultovanja stručne i akademske javnosti o valjanosti i opravdanosti jednog takvog činjenja, dok se male države, čiji se resursni kapaciteti „izvlače“, pozicioniraju sebe kao neodgovornog i *ad hoc* „trgovca“ u međunarodnim ekonomskim interesima, čiji su interesi pre svega utemeljeni na osnovu zaključaka političkih i ekonomskih elita. Upravo zato smo u savremenim međunarodnim odnosima svedoci postojanja ogromnog broja subjekata međunarodnih odnosa koji *de jure* predstavljaju bogate i velike zemlje, imajući u vidu njihove resursne i prirodne kapacitete, dok su, analizirano iz ugla načina korišćenja prirodnih i resursnih kapaciteta, *de facto* kategorisani u grupu malih i slabih država čija je investicijska politika na strani posedovanih resursa neuspešna.

Drugu grupu malih zemalja sa neuspešnom investicijskom politikom predstavljaju one zemlje čija su politička rukovodstva apsolutno fokusirana na kvantifikaciju postupka privlačenja stranih investicija, bez procene

realnih potreba tržišta rada, ni koordinacije i usklađivanja sa društvenim i obrazovnim potrebama i kapacitetima. Naime, reč je o državama koje se često svrstavaju u grupu takozvanih država u razvoju, koje su i pored *de jure* značajno velikih stopa rasta na godišnjem nivou u odnosu na razvijene zemlje, i pored značajno velikih stopa investicijskih priliva na godišnjem nivou u odnosu na razvijene zemlje, suočene sa izraženim procesom emigracije obrazovanog, kvalifikovanog i radno sposobnog dela stanovništva. Često se postavlja teza da je emigracija posledica niskih ekonomskih performansi na strani prihoda, međutim jedna od teza takvog negativnog trenda, koja se ne sme zanemariti, jeste i činjenica neusklađenosti ponude na strani potražnje radne strane, u kontekstu potreba investitora, i ponude na strani tržišta rada, u kontekstu potreba određenog društva. Tako se dolazi do zaključka da su politički čelnici zanemarili obrazovno-kadrovske karakteristike društva kojim upravljaju, te su fokusirani na raznolike investicijske sporazume, bez obzira na realna kretanja i potrebe na domaćem tržištu rada. Uz to, privlačenje takozvanih niskobudžetnih investicijskih projekata, na strani prihoda radnika, dodatno kreira tenzije na tržištima rada u takvim državama, ubrzavajući trendove emigracije i čineći takođe investicijsku politiku u suštini neuspešnom, jer se ona pokazala u praksi nedelotvornom.

U treću grupu malih država iz ugla investicijske politike svrstavaju se subjekti međunarodnih odnosa čija se državna i politička rukovodstva, u svojevrsnom populističkom maniru, usmeravaju na investicijske projekte u državnim i javnim preduzećima čija se pozicioniranost na domaćem i međunarodnom tržištu već duži vremenski period utemeljivala na državnim „subvencijama”, dok su njihovi konkurentski kapaciteti i merit sistem pre svega utemeljeni na političkim i ekonomskim interesima u datom vremenskom razdoblju. Reč je o investicijskim trendovima koji nanose višestruku štetu nacionalnoj, odnosno državnoj ekonomiji jednog političkog entiteta jer se:

- izdvajaju ogromne finansijske svote budžetskog novca u neracionalnom procesu kreiranja održivosti takvih kompanija;
- tržište rada se ne diverzifikuje i prekvalifikuje, čineći tako radnu snagu u određenoj meri konformističkom i nekonkurentnom u odnosu na savremene potrebe tržišta rada i objektivnog merit sistema;

- dodatno ugrožava već upitna investicijska politika, sa fokusom na strane direktne investicije, imajući u vidu „rezervisanost” strateških stranih investitora da ulažu u zemlje u kojima država i dalje u značajnoj meri „planski” upravlja ekonomsko-privrednim tokovima, tako *de facto* „rušeći” pozicioniranost potencijalnih stranih investicija, ali i sveobuhvatnog sistema tržišne ekonomije.

5. Bezbednosni aspekt malih država

Male države u bezbednosnom kontekstu u ovoj studiji biće analizirane kao i u do sada obrađenim poglavljima, u kvalitativnom umesto u kvantitativnom kontekstu, jer kvantitativni pokazatelji, u smislu vojne moći, često mogu voditi do pogrešnog zaključka koji bi određenu državu svrstao u veliku silu ili malu državu, a u suštini, analizirano iz ugla funkcionalnosti i učinkovitosti, reč je o suprotnoj stvarnosti na terenu. Tradicionalni materijalni izvori moći, poput vojnih kapaciteta ili jake ekonomije, značajni su faktori koji definišu izazove i ograničenja malih država, ali nedovoljni da objasne njihovu spoljnu politiku (Vaicekauskaitė, 2017, str. 8). Stoga ćemo kao studiju slučaja iskoristiti empirijske primere Severne Makedonije i Srbije, jer je reč o državama sa dijametralno suprotstavljenom bezbednosnom politikom – jedna je deo međunarodne vojne alijanse, dok se druga u vojnobezbednosnom smislu deklarirala kao neutralna (Politika, 2010). S druge strane, ove dve države predstavljaju empirijski značajan primer za ovu analizu imajući u vidu da je reč o državnim entitetima koji se suočavaju sa sličnim ili istim bezbednosnim izazovima, rizicima i pretnjama, imajući u vidu njihove slične karakteristike u kontekstu državotvornosti, ali i geografsko-istorijskih okolnosti i neposrednosti.

U ovom poglavlju poseban značaj imaju empirijski primeri da bismo kvalitativnim metodama, odnosno analizom bezbednosno-vojnih strateških dokumenata predmetnih država, ustanovili koje su to anomalije i slabosti sa kojima se suočavaju ove dve zemlje, a šta ih svrstava u male države u kontekstu subjekata međunarodnih odnosa. Time će ova studija napraviti preciznu razliku između velikih i jakih država i malih i slabih država, jer je reč o indikatorima koji su u savremenim međunarodnim odnosima, nivou tehnološkog razvoja, determinisani

brojnim varijablama koje nemaju nikakvu konkretnu povezanost sa geografskom veličinom jedne zemlje u fizičkom smislu. Upravo je zato i prihvatljivo analizirati istovremeno Srbiju i Severnu Makedoniju, iako u faktičkom smislu fizička veličina Srbije, broj stanovnika, vojna snaga u smislu aktivnih kapaciteta Vojske Srbije, u višestrukom obimu prevazilazi karakteristike Severne Makedonije.

Zapravo, značaj ovog poglavlja će biti dvostruk, jer će nam, s jedne strane, dati detaljnije objašnjenje koje su to male države u bezbednosnom kontekstu, šta im nedostaje da bi se svrstale u drugu, snažniju grupu, a da to nije povezano sa veličinom njihovih teritorija ili veličinom i snagom njihovih vojnih kapaciteta. S druge strane, putem metoda konkretizacije definicije o malim državama u bezbednosnom kontekstu, ovo poglavlje će pružiti šire i sveobuhvatnije razumevanje o savremenim bezbednosnim izazovima, rizicima i pretnjama koji se ne dele samo na unutrašnje i spoljne, zatim na one u okvirima rečnika o bezbednosti, već obuhvataju i druge značajne grane koje suštinski doprinose bezbednoj održivosti i predvidljivoj sigurnosti jednog subjekta međunarodnih odnosa, a reč je zapravo o izazovima, rizicima i pretnjama primetnim u političkim, institucionalnim, zdravstvenim ekonomskim, kulturnim, društvenim i obrazovnim procesima. Naime, upravo su bezbednosni izazovi, rizici i pretnje u ovim procesima ključna *differentia specifica* između velikih, odnosno jakih država i malih, odnosno slabih država. I u ovom kontekstu ponovo se vraćamo na institucionalnu dimenziju, postavivši institucionalnu infrastrukturu jednog subjekta međunarodnih odnosa kao ključan indikator koji pruža odgovor na pitanje o otpornosti, odnosno snazi sa obezbeđivanje sveobuhvatne održivosti, što bi u suštini podrazumevalo uspešno suočavanje, upravljanje i prevazilaženje svih postojećih i predstojećih izazova, rizika i pretnji koji jesu svaki ponaosob bezbednosni fenomen, bez obzira da li se analiziraju iz ugla takozvanih tradicionalnih mehanizama uočavanja izazova, rizika i pretnji, ili je reč o savremenim unutrašnjim i prekograničnim tendencijama koje se prožimaju u različitim javnim domenima – političkog, klasično bezbednosnog, kulturološkog, ekonomskog, zdravstvenog, institucionalnog ili društvenog. Kako objašnjava Živile Marija Vajčekauskajte (*Živilé Marija Vaicekauskaitė*), male države suočavaju se sa mnogim izazovima, od kojih su neki ključni za njihov opstanak. „Pored tradicionalnih vojnih pretnji, male države se danas suočavaju i sa

netradicionalnim bezbednosnim izazovima kao što su terorizam, ekološke katastrofe, hibridne pretnje, sajber napadi ili ekonomske i društvene ranjivosti. Širok spektar izazova zahteva kapacitete za suočavanje sa njima, koje malim državama obično nedostaju u apsolutnom ili relativnom smislu” (Vaicekauskaitė, 2017, str. 9).

U ovom kontekstu važno je podsetiti se jedne od dimenzija koje Marjan Gjurovski navodi u procesu definisanja malih država, a koja se odnosi na infrastrukturne sposobnosti državnih institucija da sprovedu ključne zadatke i donose političke odluke (Гуровски, 2017, str. 419). U tom kontekstu on navodi da je često reč o političkim subjektima koji imaju previše razvijene sposobnosti za prinudu, ali im nedostaje infrastrukturna sposobnost i društveni konsenzus, što dovodi do toga da je institucionalni okvir slab i nesposoban za usvajanje nacionalnih politika ili ostvarivanje osnovnih državnih funkcija, do političke nestabilnosti, česte i vaninstitucionalne promene vlasti, do centralizacije političke moći kod pojedinca ili malih elita koje vode državnu politiku u skladu sa ličnim interesima, do nerazvijenih demokratskih kapaciteta, kontinuirane ekonomske krize i strukturnih slabosti, do spoljnopolitičke ranjivosti, snažne klasne, ekonomske, verske, prostorne i etničke podele, do nedostatka kohezivnosti u razumevanju nacionalnog identiteta, do stalne krize legitimiteta aktuelnih vlasti, ali i državnih institucija (Гуровски, 2017, str. 419-420). S druge strane, Živile Marija Vajčekauskajte navodi da su male države u bezbednosnom kontekstu izložene celom nizu bezbednosnih izazova i uticaja koji nedostaju njihovim „kolegama” i koji određuju njihovo spoljnopolitičko ponašanje i bezbednosne strategije. Zbog male veličine i ograničenih mogućnosti da se vojno ili ekonomski zaštite, male države su mnogo ranjivije na unutrašnju i spoljašnju dinamiku u poređenju sa velikim silama (Vaicekauskaitė, 2017, str. 14). Prema Getšelu, bezbednosna dilema male države sastoji se od dva elementa – uticaja i autonomije. Male države nastoje i da povećaju svoj uticaj i da održe svoju autonomiju. S obzirom na postojeće uslove, one biraju politike koje najbolje odražavaju njihove potrebe – ili pasivniju, neutralniju ulogu, ili aktivno angažovanje (Goetschel, 1998, citirano u Vaicekauskaitė, 2017, str. 9).

U kontekstu spoljnih i unutrašnjih bezbednosnih izazova, rizika i pretnji, preovladavaju stavovi da su male i slabe države pre svega suočene sa većim obimom „uvezenih” pretnji. Na istoj ravni je postavljena i Toralsonova teza

koja navodi da je „malim državama potreban miran međunarodni sistem i bezbednosne garancije moćnih država ili organizacija da bi opstale” (Thorhallsson i Steinsson, 2017, citirano u Vaicekauskaitė, 2017, str. 9). Otud i činjenica da „brojne akademske publikacije ističu važnost međunarodnih organizacija kao sredstva za povećanje bezbednosti i uticaja malih država. Pošto se male države suočavaju sa većim spoljnim pretnjama u poređenju sa većim državama, međunarodni poredak zasnovan na pravilima i normama pruža im veću stabilnost, dok bezbednosne garancije većih sila i organizacija nadoknađuju njihov nedostatak bezbednosti i omogućavaju određeni stepen spoljnopoličke nezavisnosti” (Vaicekauskaitė, 2017, str. 9). Sličnu tezu zastupa i Šervud, koji tvrdi da „međunarodne organizacije, ako se zasnivaju na ravnopravnom članstvu”, služe i kao platforma za ostvarivanje uticaja malih država „stavljajući ih na diplomatsku i pravnu osnovu sa većim državama” (Vaicekauskaitė, 2017, str. 10).

Međutim, cilj ovog poglavlja o razumevanju malih država iz bezbednosne perspektive nije postavljan na osnovama njihovog odvajanja u odnosu na velike sile u domenu spoljne politike i spoljnopoličkog pozicioniranja. Cilj je da se kroz analizu i sagledavanje pre svega unutrašnjih izazova, rizika i pretnji ponudi valjana definicija koje su male, odnosno slabe države u savremenim međunarodnim odnosima. Zapravo, upravo su spoljni, sveprožimajući i globalizovani izazovi, rizici i pretnje prekograničnih karakteristika pokazali da takozvana „potpora” na međunarodne organizacije i velike sile sve češće ne odigrava ključnu ulogu u suočavanju, upravljanju i potencijalnom prevazilaženju aktuelnih bezbednosnih fenomena. Savremeni izazovi, rizici i pretnje u međunarodnim odnosima, političkog, ekonomskog, bezbednosnog ili zdravstvenog karaktera svedoče da je suočavanje, upravljanje i potencijalno prevazilaženje njihovih posledica pre svega u uzročno-posledičnom odnosu sa strateškim institucionalnim ustrojem unutrašnjih sistema subjekata međunarodnih odnosa. To nas vodi ka tome da međunarodne organizacije i „potpora” u formatu velikih sila ne garantuju uspešnost u procesima obezbeđivanja opstanka i osiguranja održivosti, ukoliko je subjekt međunarodnih odnosa na unutrašnjem planu ranjiv. Odnosno, spoljna podrška, u formatu međunarodnih institucija ili velikih sila, ne garantuje efektivno delovanje u odnosu na savremene bezbednosne fenomene. Stoga je unutrašnja dimenzija, u smislu

strateškog institucionalnog ustrojstva, otpornosti i održive efikasnosti i efektivnosti, od ključnog značaja za suočavanje, upravljanje i potencijalno prevazilaženje aktuelnih izazova, rizika i pretnji. U tom kontekstu spoljni „partneri”, kao što su međunarodne organizacije i velike sile, mogu biti dodatna „potpora”, ali ne i generator stabilnosti, održivosti i opstanka.

Upravo na ovim osnovama pronalazimo ključni indikator koji definiše male i slabe države u bezbednosnom kontekstu. Naime, reč je o subjektima međunarodnih odnosa kojima nedostaje strateški ustrojeni institucionalni sistem, dugoročno otporan, efikasan i efektivan, te taktički prilagodljiv spoljnim uticajima, a istovremeno oblikovan za prvenstveno „eliminisanje” unutrašnjih izazova, rizika i pretnji, a zatim spreman za „suočavanje” sa prekograničnim karakteristikama aktuelnih i nadolazećih izazova, rizika i pretnji, jer institucionalno ustrojstvo „nesposobno” da prevaziđe unutrašnje bezbednosne fenomene, po automatizmu neće posedovati ni kapacitete za izazove, rizike i pretnje koji prevazilaze fizičke granice jedne teritorijalne celine, u ovom kontekstu subjekta međunarodnih odnosa.

5.1. Vojna infrastruktura

O vojnoj infrastrukturi kroz istoriju međunarodnih odnosa najčešće je bilo reči kada su se analizirale takozvane velike sile, bez obzira da li je bilo reč o analizama jedne konkretne „velike sile” ili je o komparativnoj analizi dve i više velikih sila. Zapravo, predstavnicima teorija međunarodnih odnosa bilo je svojstveno da se bave vojnim pitanjima isključivo iz perspektive velikih sila, jer je tradicionalna pretpostavka da isključivo ova kategorija država poseduje vojnu infrastrukturu vrednu za analizu, izučavanje i tumačenje u kontekstu njene uloge u međunarodnim odnosima. Verovatno bi klasični realisti promovisali jedno takvo polazište, jer su prema njima male i mikrodržave ograničene u svakom aspektu karakteristika, a ponajviše u kontekstu posedovanja vojne snage, odnosno vojne infrastrukture. Međutim, u ovoj studiji naš cilj nije da ustanovimo, tj. da upoređujemo vojne kapacitete iz perspektive vojne infrastrukture malih i mikrodržava u odnosu na velike sile, već da pokušamo da obznanimo i objasnimo kakva je to vojna strategija koja bi bila usklađena sa nacionalnim i državnim interesima malih i mikrodržava, te ustanovimo

koji je model vojne infrastrukture zapravo najpoželjniji za ove jedinice međunarodnog sistema iz tri ugla: da osiguravaju svoju nacionalnu bezbednost, da doprinose održivom mozaiku bezbednosti na regionalnom i međunarodnom nivou, da utrošeni resursi na razvoj i održivost predmetne infrastrukture bude usaglašen sa realnim finansijskim i personalnim kapacitetima male i mikrodržave, ne dovodeći time, odnosno ne ugrožavajući druge važne aspekte održivosti na račun neodrživog snaženja vojske, uključujući i vojne infrastrukture.

Baldur Toralson u svom polazištu „skloništa” kao model spoljnopolitičkog pristupa malih i mikrodržava takođe naglašava model vojne podrške druge države ili međunarodne organizacije (Thorhallsson, 2018, str. 26). Naime, on vojnu strategiju malih i mikrodržava na veoma jednostavan način povezuje sa spoljnopolitičkom, odnosno političkom strategijom, te koristeći ponuđeno polazište „skloništa” smatra da je jedan od funkcionalnih načina osiguravanja vojne dimenzije kod predmetnih jedinica međunarodnog sistema faktička upotreba „vojnog kišobrana” nekih drugih većih ili velikih sila. I to je zapravo veoma česta praksa u aktuelnim međunarodnim odnosima, što se dokazuje i kroz empirijske primere. „Baš kao što četiri balkanske države, članice NATO Albanija, Slovenija, Severna Makedonija i Crna Gora nemaju potrebna vazduhoplovna sredstva da bi doprinele NATO vazdušnom policijskom nadzoru nad sopstvenim teritorijama, te stoga nebo iznad ovih zemalja obezbeđuju vazduhoplovne snage drugih saveznika. U konkretnom slučaju Albanije, Severne Makedonije i Crne Gore, misiju zajednički izvršavaju italijanske i grčke vazduhoplovne snage, dok u slučaju Slovenije, napore dele italijanske i mađarske vazduhoplovne snage” (Air Policing over the Western Balkans, n. d.). Preciznije, „država sa malom populacijom će imati poteškoće da rasporedi veliku vojnu silu sa raznovrsnim mogućnostima, te mala populacija i mala ekonomija neizbežno postavljaju ograničenja na vojne i diplomatske resurse koji su na raspolaganju državi” (Thorhallsson, 2018, str. 19).

Ali, u praksi, to ne znači da male države ne ostvaruju nikakav vojni aktivizam, niti su strateški opredeljene za izgradnju vojne infrastrukture. Pederson objašnjava, koristeći nordijski vojni aktivizam kao empirijski primer, da „međunarodno angažovanje nordijskih zemalja odražava instrumentalniju i stratešku motivaciju”, jer pokušavaju da ojačaju svoj

ugled među saveznicima i povećaju verovatnoću da će ih SAD i NATO zaštititi od spoljnih pretnji (Pedersen, 2018, 217-241, citirano u Thorhallsson, 2018, str. 24). Postoje brojni slični primeri malih i mikrodržava koje angažuju svoje ograničene vojne kapacitete u stranim misijama kako bi sebe „dokazali” kao države koje doprinose međunarodnoj bezbednosti i stabilnosti, istovremeno pokušavajući da „uvere” velike sile i snažnije partnere da ih je „opravdano” braniti u slučaju spoljnih napada ili pretnji.

Kako objašnjava Vernon Noel Benet (*Vernon Noel Bennett*), odluke koje države donose u obezbeđivanju vojnih kapaciteta nisu jednostavni proračuni resursa i namere, dok širok spektar potencijalnih vojnih uloga i zadataka dodatno usložnjava načine na koji projektuju, održavaju i koriste svoje snage (Bennett, 2018, str. 1). Ovo je posebno zabrinjavajuće za male države, jer one mogu brže dostići granice svojih kapaciteta nego veće države. Takođe, mogu imati manji kapacitet da apsorbuju posledice loših odluka ili da obezbede ekonomiju u potrebnom obimu i pokriju fiksne troškove u nadogradnji osnovnih funkcija države kako bi obezbedile svoje nacionalne, spoljnopolitičke i bezbednosne ciljeve i interese (Bennett, 2018, str. 2). U ovom kontekstu Benet postavlja pitanje „da li, s obzirom na njihov nedostatak moći i kapaciteta, koji izbor male države prave u vezi sa održavanjem vojnih snaga i kakvu korist dobijaju od njih?” (Bennett, 2018, str. 2).

Pitanje je od suštinskog značaja iz dvostrukog ugla: s jedne strane problematizuje pitanje koordinacije sveobuhvatne ekonomsko-finansijske održivosti malih i mikrodržava sa ograničenim budžetskim kapacitetima u poglavlju međunarodnih odnosa u kojima su vojni izdaci iz godine u godinu sve viši; s druge strane, kakvu ulogu faktičku i suštinsku odigrava vojska u malim i mikrodržavama ukoliko je *de facto* nesposobna da se samostalno suoči sa potencijalnim spoljnim rizicima i pretnjama, oslanjajući se na regionalne i velike sile, a istovremeno se insistira na njenom održavanju u takozvanoj tradicionalnoj postavci kao garanta, odnosno čuvara političke nezavisnosti i teritorijalnog suvereniteta.

Zapravo Benet je pokrenuo pitanje konceptijskog karaktera koje nas bez sumnje vodi u jednom smeru, a to je postavljanje teze o suštinskoj različitosti uloge i kapaciteta između vojske i vojne infrastrukture velikih i regionalnih sila, s jedne, te vojske i vojnih kapaciteta u slučaju malih i

mikrodržava, s druge strane. Ova koncepcijska postavka o suštinskim razlikama u kontekstu uloge i kapaciteta ne znači pojednostavljivanje teze, odnosno hipotetičko pozicioniranje da malim i mikrodržavama nisu potrebne vojne infrastrukture, već kreiranje novog sistematskog razumevanja koje će u kontekstu malih i mikrodržava ponuditi novu koncepcijsku viziju za strukturiranje, upravljanje i postizanje održivosti vojnih kapaciteta i infrastrukture, istovremeno utemeljene na finansijsko-ekonomskim mogućnostima i aktuelnim izazovima, rizicima i pretnjama. U tom kontekstu, a kako objašnjava Žan-Mark Rikli, „trenutno evropsko strateško okruženje je veoma drugačije od onog koje je postojalo pre 20 godina, a kao posledica toga, tradicionalne teritorijalne pretnje zamenjene su višestrukim rizicima, a upotreba vojne sile u teritorijalne svrhe postala je sve irelevantnija, te se pojavila nova paradigma koja se fokusira na ekspedicione operacije. Odnosno, da bi vojna moć bila relevantna, mora biti projektovana” (Rickli, 2008, str. 307).

U takvom savremenom konceptu razumevanja vojske, „zbog nedostatka resursa, male države moraju da biraju između dve opcije bezbednosne politike: mogu se odlučiti za uticaj ili autonomiju” (Mouritzen, 1997, str. 101-106, citirano u Wivel, 2005, str. 396, u Rickli, 2008, str. 309). Ako mala država odluči da maksimizira svoj uticaj, ona usvaja strategiju saradnje, što odgovara pristupanju savezu (Rickli, 2008, str. 310). „S druge strane, mala država može da izabere da zaštiti svoju autonomiju. U ovom slučaju, ona usvaja odbrambenu politiku. Ova opcija bezbednosne politike favorizuje suverenitet. Mala država ne očekuje zaštitu od velikih sila i shodno tome može očekivati da će ostati van tuđih ratova. Posledica ovoga je da mala država rizikuje da bude ‘izolovana’ od strane velikih sila u sistemu. Tradicionalno, ovu opciju je karakterisalo usvajanje politike neutralnosti” (Reiter, 1996, citirano u Rickli, 2008, str. 307). Takozvanu savezničku strategiju u savremenim međunarodnim odnosima empirijski možemo analizirati na osnovu NATO-a, kao vojnog saveza sastavljenog od velikih i regionalnih sila, ali i malih i mikrodržava u kojim je okvirima „odbrambeni kišobran” *de facto* utemeljen na principu „velike sile čuvaju političku nezavisnost i teritorijalni integritet” malih i mikropartnera, dok istovremeno ovi drugi jačaju svoju logističku vojnu komponentu, pružajući tako podršku „velikim” partnerima u realizovanju savezničkih operacija. Kao empirijski primer možemo iskoristiti Severnu Makedoniju, državu karakterističnu za male i mikrodržave. Ona je do sada

u okvirima Organizacije Ujedinjenih nacija i NATO-a (kao deo programa Partnerstvo za mir, a kasnije i kao država-članica Alijanse) učestvovala u međunarodnim misijama, poput UNIFIL-a, u Centralnoafričkoj Republici, KFOR-u, ALTEA, Osnaženom isturenom prisustvu NATO-a (aktuelne misije), kao i Slobodi za Irak, ISAF-u i Odlučujućoj podrški (okončane misije) (Ministarstvo Odbrane Republike Severne Makedonije – Misije, n. d.), te se na osnovu postojećih podataka može ustanoviti da je njeno učešće u značajnoj meri simboličnog karaktera imajući u vidu mali broj makedonskih pripadnika u datim misijama, ali je istovremeno dat logistički doprinos zajedničkim savezničkim strateškim ciljevima u takvim kompleksnim operacijama koje istovremeno uključuju ostvarivanje višestrukih zadataka iz domena bezbednosti, odbrane, stabilizacije, medicinska i humanitarna pitanja, pa čak i postkonfliktnu stabilizaciju. Stoga, vraćajući se korak unazad, a istovremeno imajući u vidu ograničene resursne, ekonomske i ljudske kapacitete malih i mikrodžava, možemo u određenoj meri ustanoviti zašto je možda saveznička strategija *de facto* „isplativija” u odnosu na strategiju zaštite autonomije, koju je Rajter Dan (*Dan Reiter*) okarakterisao i kao strategiju neutralnosti. Zaštita autonomije kao vojna strategija u ekonomsko-finansijskom smislu višestruko je neuporediva u odnosu na savezničku strategiju, jer se ona konceptualno kosi sa savremenim poimanjem vojske kod malih i mikrodžava sa savezničkim pristupom, jer zaštita autonomije kao strateški okvir podrazumeva isti ili sličan pristup vojnoj strategiji kakav imaju velike sile, što bi pretpostavljalo razvijanje različitih vojnih mehanizama i instrumenata koji bi trebalo da obezbede sveobuhvatnu bezbednost i sigurnost, počevši od tradicionalnih pretnji, poput političke nezavisnosti i teritorijalnog integriteta, pa sve do novih izazova, rizika i pretnji, poput energetske, zdravstvenih, hibridnih, prekograničnih, klimatskih, pa čak i onih sa kombinovanim karakteristikama koje u svojstvu naoružanja stoje na raspolaganju velikim i razvijenim silama. U ovom smislu male i mikrodžave suočavaju se sa izraženo suženim manevarskim prostorom imajući u vidu finansijske potrebe za strukturiranje, opremanje i održavanje takve sveobuhvatne vojne infrastrukture u savremenim bezbednosnim okolnostima. Manevarski prostor je sužen iz dva razloga: prvo ekonomsko-finansijski, koji se direktno tiče alokacije budžetskih sredstava. Na primer, da li da se nova ulaganja usmere ka modernoj infrastrukturi koja će privući savremene investicijske tokove, ili snaženju autonomnih vojnih kapaciteta?

Zatim, da li da se budžetska ulaganja usmere ka restrukturiranju zdravstvenog sistema koji bi bio prilagođen potrebama aktuelnih zdravstvenih izazova, rizika i pretnji ili snaženju autonomnih vojnih kapaciteta? Naposljetku, da li da se javna ulaganja usmere ka izgradnji održive energetske infrastrukture, prilagođene aktuelnim tendencijama klimatskih izazova, rizika i pretnji, uključujući izazove koje sa sobom donosi globalna politika prema fosilnim resursima ili snaženju vojnih kapaciteta? Ovo nisu hipotetička pitanja, jer se male i mikrodržave sa ograničenim ekonomsko-finansijskim resursima zaista suočavaju sa navedenim pitanjima strateškog karaktera. U suprotnom, ukoliko se ne postavljaju ova pitanja, onda ne možemo ni da tvrdimo da je reč o maloj ili mikrodržavi. S druge strane, kada je reč o savezničkoj strategiji, jedno generalno pitanje uvek ostaje otvoreno, a to je da li će zaista veliki saveznici stati u odbranu i zaštitu u slučaju spoljnog napada, opasnosti ili agresije. U savremenim međunarodnim odnosima ovo nije hipotetičko pitanje, imajući u vidu nedavni incident sa dronovima na evropskom kontinentu kada je u okvirima NATO-a na vrhu agende nametnuta tema o savezničkoj odbrani, odnosno da li će napad na jednu državu članicu efektivirati član 5 Osnivačkog ugovora Alijanse koji predviđa da se napad na jednu članicu smatra napadom na sve države članice (Упад дронова у Пољску: Провокација или грешка Русије – да ли се рат у Украјини прелива на НАТО, 2025) (*The North Atlantic Treaty*, 1949). Upoređujući dva navedena strateška pristupa, ni jedan, ni drugi ne pružaju maksimalističke garancije u obezbeđivanju bezbednosti i sigurnosti. Strategija „Zaštita autonomije“, osim navedenih otvorenih pitanja, takođe ne pruža garancije apsolutne sigurnosti, jer je izloženost spoljnoj opasnosti većeg neprijatelja uvek otvorena. S druge strane, „saveznička“ strategija po definiciji osigurava zaštitu od spoljnih opasnosti i pretnji, ali garancija izostaje u praksi. Jedina prednost druge u odnosu prvu je što saveznička strategija pruža veći manevarski prostor u finansijsko-ekonomskom pogledu, a istovremeno omogućava profesionalno usavršavanje postojećih vojnih kapaciteta u određenim segmentima. Dok kod „zaštite autonomije“, osim slabosti na finansijsko-ekonomskoj strani, postoji opasnost od nedovoljnog jačanja sveobuhvatnih kapaciteta usled glomazne vojne infrastrukture u uslovima ograničenih realnih kapaciteta. Na osnovu iznetog, a pre svega u kontekstu savremenih i aktuelnih izazova rizika i pretnji, Movle i Sacko smatraju da direktne bezbednosne implikacije za male države su da se podsticaj za

pridruživanje rastućim državama povećava i da strategije saradnje postaju jedina realna strateška opcija (Mowle, 2007a, str. 603, citirano u Rickli, 2008, str. 314). Rickli precizira da „udruživanjem sa najmoćnijom državom, male države povećavaju svoju moć bez brige o mogućim odmazdama drugih država, kao što bi to bio slučaj u bipolarnom ili multipolarnom sistemu” (Rickli, 2008). Ricklijeva pretpostavka odnosi se na unipolarni momenat, međutim u aktuelnim međunarodnim odnosima teško je pretpostaviti da li je reč o unipolarnom, bipolarnom ili multipolarnom poretku. Analizirano iz ugla vojne moći, možemo uslovno reći da je reč o unipolarnom momentumu (2025 Military Strength Ranking, 2025), ali, preciznije i suštinski analizirano, iz ugla sveprožimajućih i prekograničnih karakteristika izazova, rizika i pretnji, reč je o svojevrsnom uravnoteženom međunarodnom sistemu u kome se savezništvo postavlja na pijedestal „nužnosti”, upravo iz pomenute perspektive karakteristika savremenih bezbednosnih fenomena. Odnosno, savremeni bezbednosni fenomeni, suočavanje sa njima, upravljanje i prevazilaženje ne postavljaju snagu i veličinu jedne vojske kao valjanu varijablu koja pruža empirijsko, a zatim i teorijsko objašnjenje, već je reč o višestrukim unutrašnjim i spoljnim varijablama koje bi dale odgovor na zadato pitanje. U kontekstu malih i mikrodržava vojna infrastruktura jeste neizostavni integralni elemenat sveobuhvatno unutrašnjeg bezbednosnog mehanizma, ali ne isključivi instrument koji osigurava odgovor na postojeće izazove, rizike i pretnje. Vojna infrastruktura u kontekstu malih i mikrodržava pretpostavlja integralnu koordinaciju i sinhronizaciju različitih unutrašnjih i spoljnih (savezničkih) instrumenata i mehanizama koji kratkoročno i srednjoročno čine ovu vrstu jedinica međunarodnog sistema spremnim da se suoče sa aktuelnim bezbednosnim fenomenima, relativno otpornim (unutrašnja i spoljna sinhronizacija kapaciteta) u kontekstu upravljanja, a dugoročno održivim u kontekstu posledica.

5.2. Bezbednosna politika

Najvažnije namere o tome šta se želi postići, odabir tima, ključna postavljenja i uspostavljanje Sistema saveta za nacionalnu bezbednost, najvažniji govori i konkretni potezi prema regionalnim i funkcionalnim pitanjima govore mnogo o tome kako će spoljna i bezbednosna politika jedne administracije uopšte izgledati (Simić & Živojinović, 2021, str. 187).

Ovu tezu, datu u kontekstu predsedničkog mandata Džozefa Bajdena na čelu Sjedinjenih Američkih Država, postavili su Dragan Simić i Dragan Živojinović. Ali ona, kao takva, može se iskoristiti i u postavljanju teze o karakteristikama bezbednosne politike malih država, jer u suštini predstavlja i svojevrsan okvir ili indikator za razumevanje i određivanje različitih modela bezbednosne politike, što je u ovoj studiji od izuzetne važnosti da bi se precizno ustanovile posebnosti bezbednosne politike malih i slabih država.

Bezbednosna politika i male države za predstavnike realističke teorije su gotovo nelogični pojmovi za bilo kakvu analizu. Realisti su ubeđeni da je bezbednosna politika resurs i kapacitet „na raspolaganju” isključivo velikim silama i jakim državama, a da je neizbežni pristup malih država u „zadovoljavanju” svoje osnovne funkcije opstanka „uskakanje u vagon” čije su lokomotive upravo pomenuti veliki i jaki subjekti međunarodnih odnosa. Pojednostavljeno posmatrano, stiče se utisak da bezbednosna politika uopšte nije svojstvena malim državama, te da je njima preostalo samo da izaberu na koju će se veliku silu „osloniti”. Kasnije, pojavom sistemskih teorija, pogotovo u kontekstu postojanja i funkcionalnosti međunarodnih institucija u formatu organizacija, malim državama ostavljen je malo izvesniji „manevarski prostor” po pitanju rukovođenja bezbednosnom politikom. S jedne strane međunarodne institucije i organizacije postavljene su na pijedestal kreatora svetske politike, uključujući i bezbednosne, dok su s druge strane male države pozicionirane u tom institucionalnom okviru kao „jednake” u pravima i obavezama, zajedno sa drugim državama – velikim silama, regionalnim „igračima”...

Međutim, objašnjenja koja nude predstavnici realizma o kapacitetima vođenja bezbednosne politike kod malih država, kao i predstavnici sistemskih teorija koji „sve karte stavljaju” na međunarodne organizacijske institucionalne okvire, predstavljaju veoma „jednosmerno” polazište, neprilagođeno aktuelnim i nadolazećim izazovima, rizicima i pretnjama, ali istovremeno „usko” jer determiniše mogućnosti i kapacitete vođenja bezbednosne politike isključivo na indikatorima vojne sile i međunarodnog institucionalnog ustrojstva.

Iz današnje perspektive, dok je ova studija u procesu pisanja, bezbednosna politika predstavlja pitanje na vrhu agende kako u institucionalno-političkim okvirima velikih sila, tako i kod malih. Samo,

suštinska razlika između vođenja bezbednosne politike kod „velikih” i „malih” jeste upravo njena percepcija iz ugla teze i definicijskog okvira Simića i Živojinovića koji smo prethodno naveli. A da bismo bili još precizniji, bezbednosnu politiku malih država, u cilju razumevanja kao takve, razvrstaćemo na sektore koje je u svom delu *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi* naveo Filip Ejodus, ali istovremeno ćemo je osnažiti ljudskom, političko-institucionalnom i međunarodnom dimenzijom kako bismo pružili dvostruko sveobuhvatniji odgovor: koje su karakteristike bezbednosne politike kod malih država i, ono suštinsko, koja je ključna razlika u kontekstu bezbednosne politike na osnovu koje možemo valjano govoriti o dihotomiji velikih i jakih država i malih i slabih država. Uz to, iskoristićemo aktuelne i nadolazeće izazove, rizike i pretnje kao indikator koji će poslužiti empirijskom objašnjenju o polazištima, pristupima i strateško-taktičkoj pozicioniranosti bezbednosnih politika kod velikih sila, s jedne strane, i kod malih država, s druge.

Bezbednosna politika malih država u kontekstu savremenih izazova, rizika i pretnji zapravo predstavlja svojevrsno jezgro sveobuhvatne funkcionalnosti jedne male države, jer kroz analizu bezbednosne politike, ulazeći kroz pomenute sektore, a istovremeno posmatrane kroz pomenute dimenzije, dolazimo do sveobuhvatnog odgovora na pitanje o tome ko su zapravo male države u savremenim međunarodnim odnosima i koliko su kvantitativni kriterijumi zapravo akademski i naučno beznačajan indikator u stvarnom i pragmatičnom razumevanju predmetnih subjekata međunarodnih odnosa.

U postojećem „neredu” međunarodnih odnosa u kome su međuvladini institucionalni okviri ustrojani na ideološko-interesnim ciljevima određenih grupa ili koalicija zemalja, usvajanje jasnog razumevanja o malim državama, kao takvim, u kvalitativnom smislu, otvara akademski i pragmatični prostor koji u akademskom smislu postavlja temelje za debatu o održivosti i opstanku malih i slabih država, te kako ovi procesi utiču na međunarodne odnose u smislu stabilnosti, dok u pragmatičnom smislu kvalitativno razumevanje malih država doprinosi boljem razumevanju samih izazova, rizika i pretnji, kako onih prekograničnog, tako i onih unutrašnjeg karaktera, u smislu njihovih uzročnika i putanja pojavljivanja i širenja, što subjektima međunarodnih odnosa pruža jasniju sliku o potencijalnim partnerima i akterima sa kojima

mogu da sarađuju ili da se „oslonu” u postupcima suočavanja, upravljanja i menadžerisanja.

5.3. Izazovi, rizici i pretnje

Savremene izazove, rizike i pretnje sa kojima se suočavaju male države u najvećoj meri povezane su sa pitanjem održivosti i opstanka ovih subjekata međunarodnih odnosa. Naime, ovim nismo ništa novo obznanili, jer je u prethodnim poglavljima višestruko ponovljena teza istaknutih istraživača međunarodnih odnosa o tome da su izazovi, rizici i pretnje kod malih država takvog karaktera i karakteristika da determinišu njihovu održivost i opstanak. Ali, za razliku od tradicionalnih polazišta, pa i onih savremenijih, posmatranih iz ugla spoljopolitičkih strategija, kao što su svrstavanje, prilagođavanje i neutralnost, savremeni izazovi, rizici i pretnje kod malih, slabih i država u razvoju su pre svega dominantnih unutrašnjih karakteristika i posledica unutrašnjih okolnosti u domenima društva, kao zajednice, politike, ekonomije, bezbednosti, institucionalne infrastrukture, religioznog i etničkog ustrojstva. Zato je i ovo poglavlje od posebne važnosti. Ne da bismo kvantitativno nabrajali izazove, rizike i pretnje sa kojima se suočavaju takozvane velike sile, s jedne, i male države, s druge strane, već da bismo ukazali da živimo u poglavlju međunarodnih odnosa u kome se ukrštaju i višestruko uzročno-posledično deluju jedni na druge unutrašnji i spoljni (uvezeni) izazovi, rizici i pretnje. Ali i da je, u kontekstu malih država, opasnost i posledica na strani održivosti i opstanka koji proizvode unutrašnji izazovi, rizici i pretnje znatno izraženija u odnosu na spoljne. Ovaj odnos je takođe suprotan i kada analiziramo iz ugla velikih sila, odnosno one su ugroženije od posledica spoljnih i uvezenih pretnji, umesto onih sa unutrašnjim karakteristikama, odnosno proizvedenih u okvirima sistema, što je slučaj sa malim državama.

Na primerima Srbije i Severne Makedonije takođe je primetno koliko su unutrašnji izazovi, rizici i pretnje od suštinskog značaja u kontekstu kreiranja održivosti i opstanka, a time i pozicioniranosti u međunarodnim odnosima, a istovremeno koliko se politička i institucionalna elita u ograničenoj meri posvećuje ovim pitanjima koja determinišu „sudbinu” proklamovanih nacionalnih interesa na kojima se političke elite pozivaju gotovo u svakodnevnoj javnoj i političkoj komunikaciji. Ili je zapravo,

inicijalno, kako bi to objasnili Blagojević, Gajić, Subotić i Igrutinović, reč o „zanemarivanju strateške kulture” (Blagojević et al., 2025, str. 8), u ovoj studiji na empirijskom primeru Srbije i Severne Makedonije. Ali da bismo precizirali šta su to navedeni istraživači hteli poručiti, „to ne znači da ona ne postoji i da nas drugi ne analiziraju i kroz tu konceptualnu prizmu... drugim rečima, preko iskazanog, neophodno je naglasiti činjenicu da iako se mi ne bavimo strateškom kulturom, to ne znači da se ona ne bavi nama” (Blagojević et al., 2025, str. 8). Ovim možemo proizvoljno doći do jednog ne tako afirmativnog zaključka o „stanju svesti” jedne političke zajednice, a preciznije o „zrelosti” političke elite jednog naroda, građanske zajednice, subjekta međunarodnih odnosa.

I zašto je važno imati u vidu prethodno navedeni pasus o strateškoj kulturi? Da bi se upravo iz tog ugla analizirali procesi suočavanja, upravljanja i prevazilaženja unutrašnjih i spoljnih izazova rizika i pretnji u slučaju malih država, a predstavljeno na empirijskim primerima Srbije i Severne Makedonije.

Iz perspektive *strategije bezbednosti* u formatu nacionalnih i strateških dokumenata, evidentno je da je reč o politički uokvirenim konceptima, bez jasnog i sveobuhvatnog institucionalnog sagledavanja istorijskih, prethodnih, aktuelnih i nadolazećih okolnosti. Zapravo reč je o formalizovanim strateškim dokumentima, često „oblikovanim” da bi bili u službi „spoljnog dokazivanja” državnosti i „unutrašnjeg dokazivanja” državotvornosti, bez suštinskih elemenata i metodoloških okvira koji bi odgovornim institucijama ponudili objašnjenja i smernice zašto su date pojmove svrstali u grupu izazova, rizika i pretnji, kakva je njihova korelacija sa istorijskim nasleđem, aktuelnim stanjem i nadolazećim okolnostima na unutrašnjem i spoljnom planu. Zatim, reč je o takozvanim strateškim dokumentima koji *de facto* nemaju sprovodljivost u praksi, jer nisu stvoreni u formatu „institucionalni proizvod i smernice/mehanizam” koji bi napravio korelaciju između izazova, rizika i pretnji, s jedne, te kapaciteta, političkih, društvenih, ekonomskih, vojnih, resursnih, finansijskih, s druge strane. Naime, reč je o dokumentu obimnog političkog sadržaja i „rečnika” kome izostaju suštinski taktički elementi za sprovođenje u delo.

Iz perspektive *institucionalnog okvira* samodestruktivno institucionalno ustrojstvo karakteristično za male i slabe države koje unutar sebe proizvodi unutrašnje izazove, rizike i pretnje nije sposobno, već je

slabo i ranjivo i na „uvezene” i na postojeće unutrašnje izazove, rizike i pretnje. U ovom kontekstu, nelogično je očekivati da institucije određenog subjekta međunarodnih odnosa pruže odgovor na pitanje, u smislu suočavanja i upravljanja, savremenim izazovima, rizicima i pretnjama prekograničnog karaktera u faktičkom stanju sveobuhvatne nesposobnosti istog tog sistema. Navedeni unutrašnji izazovi, rizici i pretnje u potpoglavlju ove studije *Politički ugao*, izvedeni isključivo na osnovama godišnjih izveštaja Evropske komisije za takozvanu Zapadnobalkansku šestorku, svedoče o suštinskim anomalijama sa kojima se suočavaju male države u prezentovanom empirijskom primeru, koje srednjoročno, a često i dugoročno, onesposobljavaju institucije predmetnih subjekata međunarodnih odnosa, a da budu relevantni akteri u kontekstu bezbednosnih činilaca u kreiranju održivog bezbednosnog mozaika u sveobuhvatnom smislu.

Naposletku, ali ne u smislu najmanje važnog, iz perspektive *ljudske i društvene dimenzije* reč je o okruženju koje obrazovno nema uspostavljene temelje za strateško razumevanje izazova, rizika i pretnji kao stalno prisutnih pojmova u kreiranju funkcionalnosti, održivosti, a zatim i opstanka jednog subjekta međunarodnih odnosa. Prvo, obrazovni sistem u malim državama nije strukturiran na način koji bi pružio suštinsko razumevanje šta su nacionalni interesi u pojmovnom obliku, zatim zašto su baš određeni nacionalni interesi ključni za održivost i opstanak određenog subjekta međunarodnih odnosa, a potom koja je korelacija obrazovanja, ekonomije, tržišta rada i svih drugih državnih kapaciteta u sprovođenju spoljnopolitičkih ciljeva i očuvanju nacionalnih interesa. Drugo, društveno-politički okviri zloupotrebljavaju razumevanje definisanih nacionalnih interesa, a time i određivanje spoljnopolitičkih ciljeva. U društvenom kontekstu nacionalni interesi se često usko povezuju za određenu nacionalnu ili etničku zajednicu koja ne „odslikava” jedinstvo u smislu državne celovitosti, dok u političkom kontekstu često se zloupotrebljavaju u dnevopolitičkim i marketinškim prilikama i komunikacijama, što doprinosi „eroziji” težine samih nacionalnih interesa, postavljenih na „pijedestal” kroz koji se „meri” otpornost, održivost i opstanak jedne državne celine. U takvim društveno-političkim i obrazovnim okolnostima, svojstvenim malim i slabim državama, nacionalni interesi, a time i izazovi, rizici i pretnje koji ugrožavaju postojanost nacionalnih interesa, suočeni su sa sveobuhvatnim procesom dvostruke

relativizacije jer, s jedne strane, relativizacija izazova, rizika i pretnji dodatno ugrožava očuvanje nacionalnih interesa, dok, s druge, relativizacija nacionalnih interesa dovodi do zanemarivanja prethodno pomenutih bezbednosnih fenomena, što je ponovo društveno i politički determinisano i iznutra ugrožava spomenuti „pijedestal”. Treće, ekonomsko-resursno-kapacitetni okvir takođe ne koordiniše i sinhronizuje svoje aktivnosti sa prevaziđenim, aktuelnim i nadolazećim izazovima, rizicima i pretnjama. Političko-ekonomske elite strukturiraju privrednu aktivnost u javnom i privatnom sektoru prema svojim interesnim potrebama, odnosno pojedinačnim i interesnim potrebama pojedinaca i grupe. Investiciona politika utemeljena je na političkim i stranačkim interesima, umesto na nacionalnim interesima. Tržište rada takođe se prilagođava zahtevima i „potraživanjima” političkih i ekonomskih elita, umesto aktuelnom stanju na strani nacionalnih interesa i na strani suočavanja i prevazilaženja izazova, rizika i pretnji.

6. Regionalni aspekt malih država

Procesi regionalne integracije koji su se pojavili nakon Drugog svetskog rata prvobitno su se uglavnom odnosili na trgovinu i ekonomiju, ali je postalo jasno da se, posebno od osamdesetih godina, sa takozvanim talasom „novog regionalizma”, regionalna integracija može posmatrati kao višedimenzionalni proces koji, pored ekonomske saradnje, podrazumeva i dimenzije politike, diplomatije, bezbednosti, kulture itd. (Lombaerde, 2005, str. 2). Regionalizam predstavlja posebno važan „momentum” u razumevanju funkcionalnosti malih i mikrodržava u savremenim i aktuelnim međunarodnim odnosima. Naime, regionalizam u značajnoj meri može imati doprinos u projektovanju spoljnostopolitičke i ekonomske delotvornosti malih i mikrodržava u međunarodnom sistemu, što bi pretpostavljalo i posredan doprinos u osiguravanju održivosti ovih subjekata u međunarodnim odnosima.

Da bismo imali jasnije razumeli sam koncept regionalizma bitno je pozvati se na objašnjenje koje nude Jelisavac Trošić i Arnaudov, odnosno da „postoji geografski regionalizam kao takav, gde jednostavno region čini njegova integralna i fizička povezanost. Potom, postoji regionalizam koji

pored geografskih atributa poseduje i one političke, kao dodatno vezivno tkivo. A zatim postoji i ekonomski regionalizam, kao savremeni model povezivanja u jednom datom geografskom području, koji kroz različite metode i modele integracije čini upravo taj region prepoznatljiv u odnosu na druga geografska regionalna područja” (Jelisavac Trošić & Arnaudov, 2024, str. 7). Zapravo, „regionalna integracija zauzima sve značajnije mesto u savremenim međunarodnim odnosima i neophodno ju je analizirati iz dva ugla: 1) kao političku, ekonomsku i bezbednosnu celinu koja u značajnoj meri determiniše pozicioniranje političkih entiteta određenog regiona na sceni međunarodnih odnosa; 2) kao političku, ekonomsku i bezbednosnu celinu koja pruža mogućnosti i kapacitete za suočavanje sa savremenim i tekućim izazovima, rizicima i pretnjama” (Jelisavac Trošić & Arnaudov, 2024, str. 7).

Kada sve ovo povežemo sa malim i mikrodržavama, dolazimo do stanovišta koje je dijametralno suprotstavljeno polazištu klasičnih realista o tome da male države „nisu sposobne” ništa da urade same, pa su im u tom značenju pripisali „sudbinu” prilagođavanja interesima velikih sila, a na taj način učinili održivost malih država realnom. „Međutim, realistički pristup zanemaruje domete regionalizma upravo u razumevanju efikasnosti i efektivnosti malih država, a samim tim i razumevanju njihove održivosti” (Jelisavac-Trošić & Arnaudov, 2025, str. 398). Svedoci smo „novog regionalizma koji je procvat doživeo krajem 20. veka, po okončanju Hladnog rata, a i on predstavlja višedimenzionalnu formu integracije koja uključuje ekonomiju, politiku, socijalne i kulturne aspekte (...), a s ciljem formiranja regionalnog slobodnog tržišta” (Jelisavac-Trošić & Arnaudov, 2025, str. 398). U navedenom kontekstu, analizirajući suštinsku dimenziju regionalizma, pored one tradicionalne i prirodne, odnosno geografske, reč je zapravo o potencijalnom političkom, ekonomskom i bezbednosnom udruživanju u celini, ili u različitim navedenim segmentima, koje značajno može doprineti u procesima suočavanja, upravljanja i prevazilaženja savremenih izazova, rizika i pretnji i u slučaju velikih i regionalnih sila, a pogotovo u kontekstu malih i mikrojedinica sistema međunarodnih odnosa, koje karakterišu u značajnoj meri ograničeni političko-diplomatski, ekonomsko-fnansijski, bezbednosno-odbrambeni i resursni kapaciteti. Stoga je posebno važno prilikom istraživanja o pozicioniranosti malih i mikrodržava u međunarodnim odnosima koristiti regionalizam kao

značajnu varijablu u savremenom poimanju međunarodnih odnosa, te malih i mikrojedinica kao integralnih delova pomenutog sistema.

U tom kontekstu važno je naglasiti da su „glavni pokretači regionalizma (materijalni) dobici koje države očekuju da ostvare od međusobne trgovine, što uključuje smanjene transakcione troškove, političke eksternalije, ekonomije obima, tehnološke inovacije zbog veće konkurencije, više stranih direktnih investicija i veći ekonomski i politički uticaj na međunarodnim tržištima i u institucijama” (Börzel, 2016, str. 2). Reč je zapravo o pokretačima koji najbolje objašnjavaju šta je zapravo savremeni regionalizam u kvalitativnom smislu, odnosno regionalizam koji izuzima geografsko-fizičku dimenziju, te se bavi varijablama koje doprinose procesima saradnje, koordinacije, sinhronizacije i integracije. Međutim, pojavljuju se i drugačija objašnjenja, poput sledećeg: „formiranje regionalnih saveza radi uravnoteženja moćnih država koje predstavljaju pretnju u regionu i van njega, umesto da se pridružuju njima, je još jedno objašnjenje za regionalnu saradnju u uslovima anarhije” (Walt, 1987, citirano u Börzel, 2016, str. 7). U kontekstu malih i mikrodržava teško je pretpostaviti da je cilj postojanja regionalnih platformi uravnoteživanje u bilo kom obliku. Pre bismo mogli pretpostaviti da je u slučaju malih i mikrodržava cilj saradnje, koordinacije i integracije zapravo „smanjenje troškova”, odnosno sinhronizovani nastup prema savremenim izazovima, rizicima i pretnjama, bez obzira iz kog domena potiču – političkog, ekonomskog ili bezbednosnog.

Kao primer možemo iskoristiti regionalne platforme za integraciju na politički definisanom području Zapadnog Balkana, kakve jesu Otvoreni Balkan i Berlinski proces. Kada je reč o inicijativi Otvoreni Balkan, koja je pokrenuta krajem 2019. godine (Leđenac, Šinković & RSE, 2019), bitno je istaći da su njeni vodeći ciljevi slobodno kretanje robe, usluga, ljudi i kapitala po modelu Evropske unije, a ključno je što je otvorena prema svim ekonomijama u regionu (Arnaudov, 2023, str. 45). Zapravo svedočimo o konkretno strukturiranoj regionalnoj platformi kada je reč o definisanim ciljevima koji su utemeljeni na principu jednakosti, imajući u vidu činjenicu da je jedinstveno tržište EU, odnosno učlanjenje u Evropsku uniju, najmanji zajednički imenitelj na Zapadnom Balkanu za sve političke entitete, odnosno ekonomije, kako su deklarirane u okvirima Otvorenog Balkana. S druge strane, tu je regionalna inicijativa Berlinski proces (Šuka & DW, 2024),

čiji su osnovni ciljevi ubrzanje pristupanja Evropskoj uniji, unapređivanje međusobne (regionalne) saradnje prevashodno kroz rešavanje brojnih nagomilanih bilateralnih problema, dok je, s druge strane, Nemačka obećala finansijsku i stručnu pomoć u realizaciji brojnih infrastrukturnih, energetske i obrazovne projekata u regionu Zapadnog Balkana (Đukanović & Krstić, 2016, str. 169). Naime, reč je o empirijskim primerima dve regionalne platforme koje bukvalno svedoče o aktuelnim tendencijama koje karakterišu regionalizam, koje se kvalitativno tiču realizacije zajedničkih ciljeva političkih aktera u određenom regionu, dok se u kontekstu međunarodnih odnosa smatraju determinatorima boljeg spoljopolitičkog pozicioniranja aktera koji su integralni deo takvih regionalnih celina, a pre svega reč je o malim i mikrodržavama sa ograničenim kapacitetima za isključivo samostalno, a istovremeno delotvorno spoljopolitičko delovanje. Često se regionalna integracija predstavlja kao mesto u spektru oblika interakcije između država. U Dobsonovom spektru, na primer, integracija je predstavljena kao najintenzivniji oblik međudržavne interakcije, koji uključuje zajedničke politike među državama (Dobson 1991, citirano u Lombaerde, 2005, str. 6).

Regionalizam kao model saradnje u savremenim međunarodnim odnosima pre svega je konceptualno uokviren, marginalizujući fizičko-geografsku dimenziju. Regionalizam predstavlja svojevrsan, neformalni subjekt u međunarodnom sistemu koji u određenim domenima, kao što su politika, ekonomija, bezbednost, spoljna politika, klimatske promene, održivi razvoj, omogućava kreiranje zajedničkih politika dva ili više subjekata međunarodnih odnosa, otvarajući tako „vrata“ za dalju i dublju saradnju, koordinaciju, sinhronizaciju i integraciju. U tom kontekstu, kao svojevrsna interesno opravdana i delotvorna platforma, regionalizam predstavlja instrument i mehanizam u rukama malih i mikrodržava i treba ga posmatrati iz perspektive ograničenosti kapaciteta malih i mikrodržava. U tom kontekstu regionalizam, što pretpostavlja regionalnu saradnju, koordinaciju, sinhronizaciju i integraciju, *de facto* supstituiše nedostatke svojstvene malim i mikrojedinicama u međunarodnom sistemu putem mehanizama udruživanja postojećih kapaciteta i resursa, zajedničke koordinacije i upravljanja, kao i sinhronizovane alokacije u smeru ostvarivanja rezultata koji predstavljaju zajednički imenitelj. Nekadašnji potpredsednik makedonske vlade Nikola Dimitrov je u kontekstu značenja regionalne saradnje na empirijskom modelu Zapadnog Balkana naglasio

da „što više razgovaramo i šaljemo iste poruke, to će glasniji biti region i bolje ćemo se čuti u EU” („Ja za Evropu, Evropa za mene”, 2016). Potom, u kontekstu Srbije i njenih spoljnopolitičkih prioriteta, zvaničan stav Ministarstva spoljnih poslova ove zemlje je da je „regionalna saradnja jedan od spoljnopolitičkih prioriteta Republike Srbije”, te se naglašava da „regionalna saradnja unapređuje odnose između učesnika, ubrzava evropske integracione procese u regionu jugoistočne Evrope i stvara uslove za ekonomski napredak i poboljšanje životnog standarda stanovništva” (Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, 2025). O suštinskom doprinosu regionalne saradnje svedoči i istraživanje objavljeno u najnovijem izdanju „Balkanskog barometra”, u kojem čak 82 odsto građana na Zapadnom Balkanu podržava regionalnu saradnju, odnosno „ljudi prepoznaju da saradnja doprinosi rastu standarda, otvaranju tržišta, a da se istovremeno prilike umnožavaju” (Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, 2025). Međutim, suština problema na empirijskom primeru Zapadnog Balkana jeste u tome što i pored činjenice da su se „tokom proteklih godina pojavile mnogobrojne regionalne inicijative koje su nastavljale da se pojavljuju svakih nekoliko godina, njihove strukture su ostale slabe, ranjive na političke šokove i povremene slomove dok donose vrlo ograničenu promenu u regionalnoj saradnji i korist za građane svih zemalja” (Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, 2025).

U takvom kontekstu ponovo se vraćamo na suštinu problema, odnosno na osnovno istraživačko pitanje u ovoj studiji, a to je koliko institucionalno-politički i društveni okvir utiču na spoljnopolitičko pozicioniranje malih i mikrodržava, te koliko pomenuti okvir predstavlja ključnu varijablu u razumevanju koncepta održivosti malih i mikrojedinica u savremenom sistemu međunarodnih odnosa. Na osnovu prethodno pomenutog primera Zapadnog Balkana, pre svega u kontekstu političkih šokova i povremenih slomova, ustanovićemo koliko je čak i regionalna saradnja, koja je izraženo „poželjna” pre svega između političkih entiteta sličnih karakteristika, uslovljena, odnosno zavisna od unutrašnjih političkih, institucionalnih i društvenih kretanja u negativnom kontekstu.

Male i mikrodržave, bez obzira na činjenicu koliko im je regionalizam, odnosno regionalna saradnja u zajedničkom interesu, kao i potencijali koordinacije, sinhronizacije i integracije, takođe uslovljavaju ovu vrstu spoljnopolitičkog aktivizma unutrašnjim institucionalno-političkim i

društvenim kretanjima, uz napomenu, isključivo kada je reč o malim i mikrojedinicama međunarodnog sistema sa ograničenim, odnosno slabim institucionalnim kapacitetima. U tom kontekstu, na nivou Zapadnog Balkana, komentar jednog medijskog časopisa je da su „političari regije deo problema i prepreka”, sugerišući da politička elita „sprečava regiju da funkcioniše normalno” (*NIN*, 2023), te da je upravo u pomenutoj eliti „evidentna ogromna kontradikcija, nepomirljiva čak, između onoga što ove naše balkanske države zvaničnog govore i onoga što u stvari rade i misle” (*NIN*, 2023). Iz date empirijske perspektive politička, odnosno unutardržavna varijabla postavlja se na pijedestal noseće varijable u određivanju kapaciteta, mogućnosti i dometa regionalne saradnje na primeru Zapadnog Balkana. Zapravo, „političari i javne ličnosti koriste podeljiv jezik kako bi mobilisali podršku, targetirajući etničke, verske ili nacionalne grupe, a ova retorika uključuje uvredljive komentare usmerene na susedne zemlje ili manjinske populacije unutar sopstvenih granica” (Jerkov, 2024).

Suština je dvostruka. S jedne strane regionalizam doprinosi faktičkoj supstituciji nedostajućih kapaciteta, mogućnosti resursa kod malih i mikrodržava. Na spoljnopoličkom planu pruža mogućnosti zajedničkog nastupa u međunarodnim odnosima, što čini ove male i mikro jedinice vidljivijim u međunarodnom sistemu, povećavajući tako manevarski prostor za spoljnopoličko pozicioniranje. U ekonomskom kontekstu povećava tržišno-privredne i investicijske mogućnosti, uvećavajući konkurenciju na tržištu rada, snažeći nacionalna tržišta putem otvorenog pristupa na nova regionalna tržišta, čineći ove mikro i malejedinice atraktivnijim za strane direktne investicije usled prethodnog snaženja tržišta kao celine, ali i tržišta rada na strani kvalifikacije i profesionalizacije. Na bezbednosnom planu doprinosi saradnji, koordinaciji i integraciji u suočavanju, upravljanju i prevazilaženju savremenih i aktuelnih bezbednosnih izazova, rizika i pretnje. Posebno je važna bezbednosna dimenzija u procesima regionalne saradnje, imajući u vidu značajno ograničene kapacitete i mogućnosti malih i mikrodržava u smeru ulaganja u ovoj oblasti, ali i u personalnoj dimenziji, ne zanemarujući mali broj stanovnika. S druge strane, regionalizam je u slučaju malih i mikrodržava sa nestabilnim unutrašnjim političko-institucionalnim i društvenim okvirima suočen sa izazovima, rizicima i pretnjama koje dolaze iznutra, kao posledica institucionalne ranjivosti političkih entiteta u određenom

regionu. To pretpostavlja da je i sam regionalizam, kao suštinski koncept, ugrožen, kao posledica unutrašnjih kretanja u slučaju unutrašnje destabilizacije malih i mikrojedinica.

Uslovljenost je u najvećoj meri jednosmerna. Ukoliko postoji nacionalni, odnosno državni interes i institucionalna spremnost i otpornost za korišćenje benefita koje sa sobom donosi regionalizam u savremenim međunarodnim odnosima, održivost malih i mikrojedinica u međunarodnom sistemu u značajnoj meri je osnažena. U suprotnom održivost ovih malih i mikrojedinica kontinuirano je ugrožena, ali postoji još jedan generator izazova, rizika i pretnji, a to su bezbednosne komplikacije i dileme na regionalnom nivou, usled nedostatka saradnje, koordinacije, sinhronizacije i integracije, a pre svega društvenog i političkog poverenja.

7. Zaključak

Međunarodni odnosi predstavljaju svojevrsnu uređenu sredinu koja nalikuje velikim gradovima, metropolama, u kojima se čini da gradska, lokalna vlast uživa velika ovlašćenja zbog velikih kapaciteta koji karakterišu tu vrstu gradova, ali u kojima se politika sprovodi na nivoima gradskih opština, te bogatije i centralizovanije gradske opštine uvode svoje mehanizme delotvornosti, periferni delovi su posvećeni svom pitanju „vezivanja” sa centralnim gradskim područjem, dok se prigradske opštine, koje su takođe deo sveobuhvatnog gradskog konglomerata, suočavaju sa izazovima, rizicima i pretnjama koje ni na koji način ne mogu karakterisati jednu savremenu, veliku, urbanu i modernu gradsku sredinu, čiji su zapravo deo.

Suštinski na prethodno navedenom primeru funkcionisanja velikih gradova funkcionišu i međunarodni odnosi, analizirani iz aktuelne i savremene perspektive. Postoji formalizovana centralna vlast, u vidu međunarodnih organizacija, institucija, ali je faktička vlast na nivou jedinica koje čine međunarodni sistem, odnosno u „rukama” država, političkih entiteta i svih subjekata koji kao takvi spadaju u definiciju subjekta kako ga tumači pozitivno međunarodno pravo. U tom kontekstu, posmatrano na prethodno pomenutom primeru, velike sile bi bile centralne gradske sredine koje poseduju najveće budžete, najveći priliv sredstava, te

ostvaruju najveći uticaj na centralnu vlast. Tako je i u međunarodnim odnosima – velike države, sa svojim gotovo neograničenim političkim, ekonomskim, diplomatskim, vojnim i resursnim kapacitetima, ostvaruju najveći uticaj na sistem međunarodnih odnosa. U tom svojstvu one ostvaruju i najveći uticaj kako unutar međunarodnih organizacija, tako i u kreiranju takozvane globalne politike, koja je u najvećoj meri, u političko-diplomatskom, ekonomsko-finansijskom i vojnobezbednosnom pogledu, prilagođena njihovima nacionalnim interesima i definisanim spoljnopolitičkim ciljevima.

S druge strane, one periferne gradske sredine u međunarodnim odnosima se prepoznaju kao regionalne sile ili sile koje narastanju. Njihov cilj je da se na što više različitih nivoa povežu sa centralnim vlastima, odnosno da ostvaruju što je moguće sličniji uticaj onom kakav ostvaruju veliki sile. U međunarodnim odnosima reč je o državama srednjih veličina, sa izraženim vojnim, političkim, diplomatskim i ekonomskim kapacitetima, ali i dalje faktički izrazito udaljenih od kapaciteta, mogućnosti i uticaja kojima se bave velike sile. Praveći poređenje na ekonomskoj ravni, dok se velike sile bave sveprožimajućim procesom digitalizacije i visokim tehnološkim rešenjima, paralelno prilagođavajući tržište rada novim kadrovskim zahtevima privrede, regionalne sile i dalje su posvećene procesima privlačenja velikih investicija, prilagođavanju privrednog sektora novim tendencijama i podizanju bruto domaćeg proizvoda na nacionalnom i individualnom nivou.

Naposletku, ali ne i najmanje važne, tu su i takozvane prigradske opštine, u međunarodnim odnosima poznatije kao male i mikrodržave, sa slabom institucionalnom infrastrukturom. One ostvaruju najmanji uticaj na centralne vlasti, odnosno na međunarodni institucionalno-organizacijski poredak, najmanje utiču na kreiranje globalne politike u ekonomskom, političkom i bezbednosnom kontekstu, a najviše su subjekt prilagođavanja datim okolnostima usled nemogućnosti čvrstog pozicioniranja u sistemu međunarodnih, faktički neravnopravnih odnosa sa drugim subjektima, poput regionalnih i velikih sila, te usled navedene unutrašnje slabe institucionalne, političke i društvene infrastrukture i nedostatka kapaciteta i mogućnosti da ostvare državne, odnosno nacionalne interese, kao i definisane spoljnopolitičke ciljeve.

Zapravo reč je o jedinicama međunarodnog sistema koji su problematizovani u mnogim aspektima, te je njihova samostalnost u kontekstu političke nezavisnosti i suvereniteta pod stalnim znakom pitanja. Prvobitno su problematizovane od velikih sila, predstavljene su kao takozvani „skakači u vagon“, koje ostvaruju svoju održivost tako što koriste „vagone“ koje vuku „lokomotive“ u vidu velikih sila. Potom su problematizovane od strane dominantnih predstavnika realističke teorije u međunarodnim odnosima. Zapravo, realisti su i kovači termina „skakači u vagon“, jer smatraju da male i mikrodržave nemaju nikakvu ulogu u međunarodnim odnosima. Drugačije mišljenje imaju predstavnici liberalizma, ali je faktički njihovo polazište gotovo na ravni utopijskog polazišta, imajući u vidu činjenicu da su demokratski unutrašnji poredak, kao i liberalni tržišni model, osnovni preduslov za miroljubivi „poredak“ međunarodnih odnosa u kojima male i mikrodržave ostvaruju svoju spoljnopoličku pozicioniranost. Ali, kada bi takav model bio sprovodiv, onda i ova studija ne bi postojala, jer ne bismo u realnosti imali brojne primere malih, mikro i institucionalno slabih država čiji je opstanak i održivost na svakodnevnoj agendi političkih i državnih predstavnika. Zapravo, liberalno polazište je svojevrsno idealističko polazište koje je dokazivo u teoriji, ali sa značajno ograničenom praktičnom primenom, imajući u vidu „sudbinu“ liberalnih ekonomskih sistema i tradicionalnih demokratskih sistema sa jakim institucionalnim okvirima u aktuelnim međunarodnim odnosima. U realnosti „klatno naginje“ na drugu stranu, te su čak i veliki demokratsko-liberalni sistemi ugroženi, dok su mogućnosti da one budu suštinski implementirane u malim i mikrodržavama sve izazovnije usled masovne mobilizacije populističkih i kvazidesničarskih pokreta, koji zloupotrebljavaju čak i desničarsku ideologiju u populističke i partijske svrhe sa jednim ciljem – zadržavanje vlasti u što dužim vremenskim okvirima.

Iz institucionalne perspektive, male i mikrodržave predstavljaju gotovo nerešiv problem u savremenim međunarodnim odnosima, jer izostaju unutrašnji društveni i personalni kapaciteti za prevazilaženje unutrašnjih institucionalnih, političkih i društvenih izazova, rizika i pretnji. Unutrašnji institucionalni okvir u predmetnim subjektima međunarodnih odnosa predstavlja generator autentičnih izazova, rizika i pretnji, a kao posledica sveprožimajućih izazova, rizika i pretnji na unutrašnjem nivou koje generiše političko-društveno okruženje u vidu kriminalizacije sistema, poništavanja

sistema zasluga, sveprožimajuće korupcije i celokupne marginalizacije principa vladavine prava.

Naime, institucionalni okvir je zapravo odgovor koji je kroz različite perspektive objašnjavan u ovoj studiji, čiji je osnovni naučni cilj bio da dokaže da unutrašnje ustrojstvo institucija u malim i mikrodržavama, te njihova efikasnost i efektivnost, uključujući personalnu dimenziju u kontekstu rukovodstva i predstavnika tih institucija, imaju odlučujuću ulogu u procesima kreiranja sveobuhvatnog razvoja i održivosti predmetnih subjekata međunarodnih odnosa. Delimično marginalizujući regionalna kretanja i okolnosti na nivou međunarodnih odnosa, uspeali smo da dokažemo tezu da je institucionalni okvir zapravo „ogledalo” opstanka, uspešnosti i održivosti subjekta međunarodnih odnosa sa izraženo ograničenim političko-diplomatskim, vojnobezbednosnim, ekonomsko-resursnim kapacitetima.

Male i mikrodržave ne mogu da utemelje svoj opstanak i održivost na ekonomskim kapacitetima. One ne mogu da osiguraju svoj opstanak i održivost na resursnim kapacitetima, u slučaju da ih nemaju. Ukoliko ih imaju, opet je neophodan snažan, nezavisan i strateški postavljen institucionalni okvir koji bi osigurao efikasno i efektivno upravljanje i alociranje. Male države ne mogu da se oslone na vojnu moć, čak i bez obzira na intenzivna ulaganja, jer su konstantno u zavisnom položaju od velikih i regionalnih sila u kontekstu nabavke. Stoga se postavlja institucionalni okvir, utemeljen na kvalitetnoj društveno-političkoj infrastrukturi kao ključan generator, s jedne strane, ali i varijabla u determinisanju, određivanju i tumačenju održivosti malih i mikrosubjekata u aktuelnim međunarodnim odnosima.

Čvrsto ustrojeni institucionalni okvir uspešno se suočava sa potencijalnim unutrašnjim izazovima, rizicima i pretnjama. Nezavisan institucionalni okvir uspešno se suočava, upravlja i razrešava potencijalne društveno-političke anomalije u nastanku. Strateški uokviren i taktički usmeren institucionalni okvir efikasno i efektivno postavlja spoljnopolitička opredeljenja, prilagođena unutrašnjim okolnostima i spoljnopolitičkim prilikama, odnosno uokvirena na način koji bi u potpunosti obezbedio njihovu realizaciju, a time omogućio i očuvanje nacionalnih interesa. Iz ovog ugla institucionalni okvir u malim i mikrodržavama postavlja se na pijedestal ključnog i trajnog resursa, ukoliko je kao takav postavljen, koji može osigurati

opstanak, razvoj i održivost čak i u nepredvidljivim vremenskim poglavljima sistema međunarodnih odnosa, jer kao takav on nije uslovljen unutrašnjim ili spoljnim „inputima“, već je utemeljen na personalnim rešenjima i strateško-taktičkim smernicama koje sinhronizuju iskustvo sa već prevaziđenim izazovima, rizicima i pretnjama, sa aktuelnim izazovima, rizicima i pretnjama, te kvalitativno-kvantitativnim mehanizmima projektuju nadolazeće izazove, rizike i pretnje, metodologiju za suočavanje i upravljanje sa njima, kao i potencijalne negativne posledice.

Takvo razumevanje malih i mikrodržava, pod uslovom da izgrade snažno institucionalno ustrojstvo, doprinosi značajnoj promeni postojeće i tradicionalne percepcije u okvirima međunarodnih odnosa o mogućnostima, kapacitetima, efikasnosti i efektivnosti predmetnih jedinica međunarodnog sistema. Zapravo reč je o naučnom polazištu koje se u najvećoj meri suprotstavlja „krutoj“ tezi klasičnih realista, u značajnoj meri „uvažava“ polazišta neoklasičnih realista i liberala, u kontekstu personalnih i unutrašnjih varijabli, te pozicionira unutrašnja kretanja, pre svega na institucionalnoj i političko-društvenoj ravni, kao noseće varijable u razumevanju malih i mikrodržava kao integralnih delova međunarodnog sistema.

Iz takvog ugla male i mikrodržave postaju suštinski subjekti u okvirima međunarodnog sistema, imajući u vidu potencijale njihove unutrašnje funkcionalnosti, što doprinosi efikasnosti i efektivnosti, a zatim i aktivne projekcije funkcionalnosti na spoljnopolitičkom planu, kao pozitivna posledica unutrašnje systemske efikasnosti i efektivnosti. To bi pretpostavljalo da je manevarski prostor ovim jedinicama međunarodnog sistema u znatnoj meri proširen za samostalno i nezavisno delovanje, ne u negativnom kontekstu, kao delovanje koje bi doprinelo konfrontaciji drugim jedinicama međunarodnog sistema, već delovanje koje će efekuirati napore diplomatske službe u realizaciji i ostvarivanju spoljnopolitičkih ciljeva, a time i zaštititi i očuvati nacionalne interese.

8. Preporuke

Osim teorijske i naučne valjanosti, ova studija udvostručuje svoj značaj, odnosno osigurava naučnu i društvenu opravdanost time što, s jedne strane, doprinosi produbljivanju akademske debate o malim i mikrodržavama u međunarodnim odnosima, dok, s druge, pruža teorijsko-empirijska objašnjenja koja nude potencijalna rešenja institucijama sistema kako pravovremeno, delotvorno, a istovremeno u skladu sa zakonsko-ustavnim okvirima da obezbede efikasno i efektivno delovanje u cilju zaštite i očuvanja nacionalnih interesa koji pretpostavljaju kreiranje temelja za obezbeđivanje dugoročnog razvoja i održivosti u domenima politike, ekonomije, bezbednosti, društveno-socijalne kohezije. Zapravo, ova studija je metodološki ustrojena na način da koristeći empirijske primere objasni teorijska polazišta koja su predstavljena u radu, a s druge strane, koristeći teorijska polazišta, da napravi svojevrsan presek o postojećim i tradicionalnim percepcijama o malim i mikrodržavama, a zatim i da ponudi nove empirijske i praktične modele funkcionalnosti koji *de facto* „izazivaju” već postojeća teorijska polazišta novim tendencijama unutar sistema malih i mikrojedinica međunarodnih odnosa, ali i novim tendencijama u sveobuhvatnom mozaiku međunarodnih odnosa kao celine.

Zato je i nastalo posebno poglavlje posvećeno preporukama, kako bi se relevantnim zainteresovanim stranama ponudile mogućnosti i opcije koje mogu biti primenjive na slučaju malih i mikrodržava, ukoliko kao preduslov postoji društveno-politička kohezija u tom pravcu.

U kontekstu budućih naučnoistraživačkih projekata, u smislu preporuka bitno je staviti naglasak na zamenu postojeće i tradicionalne teze, odnosno polazište, te da se započne sa kreiranjem novog naučnoistraživačkog i akademskog diskursa o faktičkoj jednakosti jedinica međunarodnog sistema, ne samo na temeljima međunarodnog prava već i na temeljima savremenih tendencija i okolnosti u međunarodnim odnosima koji pretpostavljaju višestruke, multisektorske i višestrane međuzavisnosti između velikih država, regionalnih sila i malih i mikrodržava. Time će biti otvoreno jedno novo poglavlje u nauci o međunarodnim odnosima, koje će „suziti” maksimalistički prostor koji je i dalje pod faktičkom „upravom” klasičnih realista, te omogućiti savremenim istraživačima, uz teorijsko-

empirijske modele, da predstave jednu novu viziju, postavku, a time i pozicioniranost malih i mikrosubjekata u međunarodnim odnosima.

U kontekstu javno-medijskog diskursa takođe je neophodno, kao i u prethodnom slučaju, objasniti javnosti i društvu zašto su se razlike između malih i mikrodržava u savremenim međunarodnim odnosima znatno umanjile. I to ne sa ciljem da se stekne pogrešna slika o faktičkoj jednakosti, već da se kompleksi i višestruko uslovljeni aktuelni međunarodni odnosi iskoriste kao model za objašnjenje da su politička nezavisnost i suverenitet jednako „izazvani” i u slučaju velikih sila, i u slučaju malih i mikrodržava, te da su sličnosti u izazovima, rizicima i pretnjama učinili da se i velike i male/mikrodržave suočavaju sa istim i sličnim bezbednosnim fenomenima prekograničnog i sveprožimajućeg karaktera, koji kao takvi ne prepoznaju nivo razvijenosti i institucionalnu snagu, čime se faktički smanjuje razlika u percepciji između jednih i drugih subjekata.

U političko-institucionalnom kontekstu savremena politička elita i predstavnici institucija treba da iskoriste momentum sličnih i istih prekograničnih i sveprožimajućih izazova, rizika i pretnji kao momentum koji bi povezo „velike” i „male” jedinice međunarodnog sistema, a u cilju pružanja sveobuhvatnog, koordinisanog i sinhronizovanog odgovora u suočavanju, upravljanju i prevazilaženju pomenutih bezbednosnih fenomena, bez obzira da li potiču iz političkih, ekonomskih, vojnobezbednosnih, zdravstvenih ili klimatskih „kuhinja”. Takva političko-institucionalna postavljenost imala bi značajan uticaj na društvenu percepciju, te bi se razlike marginalizovale u cilju prepoznavanja i upravljanja onim što se naziva zajedničkim imeniteljima.

U obrazovno-edukativnom kontekstu važno je ukazati na tradicionalne karakteristike koje su korišćene kao metod za „razvrstavanje” velikih, regionalnih i malih/mikrodržava, ali istovremeno naglasiti da ove tradicionalne karakteristike nemaju odlučujuću ulogu u savremenim međunarodnim odnosima u smislu efikasnosti i efektivnosti jednog subjekta u međunarodnim odnosima. Time će fokus biti usmeren na kvalitativne kriterijume, poput delotvornosti, efikasnosti i efektivnosti, umesto na kvalitativne kriterijumime, poput veličine teritorije, broja stanovnika, snage vojske, koji *de facto* imaju značajnu ulogu, ali ne i određujuću u savremenom razumevanju funkcionisanja takozvanog međunarodnog poretka, ukoliko ga uopšte možemo nazvati poretkom

imajući u vidu činjenicu da je međunarodni institucionalni mehanizam i dalje relativno efektivan, te faktičke domete njihovih odluka, čak i u slučaju kada se donose na visokom nivou, poput nivoa međuvladinih konferencija.

U kontekstu teorijskih pravaca moguće je na primeru malih i mikrodržava kombinovati polazišta različitih teorijskih predstavnika, poput neoklasičnih realista, liberala, predstavnika sistemske teorije, kako bi se *de facto* išlo u smeru kreiranja takozvane megateorije o malim i mikrodržavama koja bi obuhvatila tradicionalna, savremena i aktuelna polazišta, nudeći tako novim istraživačima sistemsku ustrojenost teorija, postavljenu u formatu „ispletene mreže”, od onoga što je identično kod različitih teorijskih predstavnika, do onoga što je u apsolutnom smislu dijametralno suprotstavljeno, imajući tako svojevrsan mozaik koji bi budućim istraživačima predstavljao bazu za razumevanje malih i mikrodržava, a time i sprovođenje novih teorijski utemeljenih istraživanja, a uvek sa mogućnošću za empirijska testiranja.

Naposletku, ali ne i najmanje važno, suštinski je važno kreirati praktikum uspešnih empirijskih primera o malim i mikrodržavama u aktuelnim međunarodnim odnosima koji će omogućiti političkim odlučiocima da suštinski i temeljno proučavaju uspešne mehanizme koje ne bi trebalo u praksi preslikavati u „svojim” sistemima, odnosno na čijem su čelu, već izvući najbolje praktične primere koji bi u prilagođenom formatu uticali i doprineli delotvornosti, efikasnosti i efektivnosti njihovih sistema.

Preporuke su zapravo u savremenim naučnoistraživačkim projektima postale svojevrsne smernice za dalji akademski i praktičan rad. Ova studija je, koristeći teorijska polazišta i empirijske primere, metodom ukrštanja pružila značajno proširenu sliku o mozaiku međunarodnih odnosa i ulozi malih i mikrodržava u međunarodnom sistemu, ali nivo razvoja međunarodnog sistema, kao i postojeća dinamika, iziskuju kontinuirani i sistematski nastavak istraživačke delatnosti kako bi predstavnici akademskog i naučnoistraživačkog miljea u svakom trenutku bili spremni da ponude nova i praktično primenjiva rešenja, koja su istovremeno utemeljena na analizi i ukrštanju različitih teorijskih polazišta, a u smeru kreiranja potpune efikasnosti i efektivnosti, kao determinatora dugoročnog razvoja i sveobuhvatne održivosti.

9. Literatura

- „Ja za Evropu, Evropa za mene” (2021, decembar 1). *Region ima kapacitet da bude kredibilan partner EU*. <https://www.eu.me/>. <https://www.eu.me/region-ima-kapacitet-da-bude-kredibilan-partner-eu/>
- 2025 Military Strength Ranking. (2025). Globalfirepower. Pristupljeno: septembar 28, 2025. <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>
- A. K. Hey, J. (Ed.). (2003). *Small States in World Politics: Explaining Foreign Policy behavior*. Lynne Rienner Publishers, Inc.
- Air Policing over the Western Balkans (n. d.). NATO official site. Pristupljeno: septembar 28, 2025. <https://ac.nato.int/missions/air-policing/western-balkans>
- Albania 2024 Report: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions. (2024). European Commission. enlargement.ec.europa.eu (SWD(2024) 690 final). Pristupljeno: avgust 31, 2025. https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/a8eec3f9-b2ec-4cb1-8748-9058854dbc68_en?filename=Albania%20Report%202024.pdf
- Arnaudov, M. (2021). *Strategija spoljne politike Republike Makedonije od 2006. do 2015. godine* [Doktorska disertacija]. Univerzitet u Beogradu.
- Arnaudov, M. (2023). Uloga Otvorenog Balkana u aktuelnim regionalnim odnosima iz perspektive strateške politike i evropskih integracija. *Napredak*, Vol. IV / No. 1, 45–58. DOI: <https://doi.org/10.5937/napredak4-42842>
- Arnaudov, M. (2022). Usklađivanje državne spoljne politike sa spoljnom politikom Evropske unije – primer Severne Makedonije. *Evropsko zakonodavstvo*, br. 77–78/2022, 291–304. DOI: https://doi.org/10.18485/iipe_ez.2022.21.77_78.18
- Baehr, P. R. (1975). “Small States: A Tool for Analysis.” *World Politics* 27, no. 3, pp. 456–466.

- Bennett, V. N. (2018). *Military Force Structures in Small States: Providing for Relevant and Credible Military Capability* [Doctor of Philosophy, Victoria University of Wellington]. https://openaccess.wgtn.ac.nz/articles/thesis/Military_force_structures_in_small_states_Providing_for_relevant_and_credible_military_capability/17068199?file=31559843
- Blagojević, V., Gajić, A., Subotić, M., & Igrutinović, M. (2025). *Savremena srpska strateška kultura*. Institut za evropske studije.
- Börzel, A. T. (2016). Theorizing Regionalism: Cooperation, Integration, and Governance. In: *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism* (ed): Tanja A. Börzel and Thomas Risse. Oxford University Press, 41-64. <https://core.ac.uk/download/pdf/148905679.pdf>
- Bosnia and Herzegovina 2024 Report: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions. (2024). *enlargement.ec.europa.eu*. Pristupljeno: avgust 31, 2025. https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/451db011-6779-40ea-b34b-a0eeda451746_en?filename=Bosnia%20and%20Herzegovina%20Report%202024.pdf
- Cabaravdic, S., Barbir Mladinović, A., Bugarinović, N., Jovićević, B., & Milojević, M. (2007, septembar 25). Sve više tužbi Evropskom sudu za ljudska prava. *Radio Slobodna Evropa*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/710269.html>
- Celeste, A. W., (1999). *Mortal Friends, Best Enemies: German-Russian Cooperation after the Cold War*. Ithaca, Cornell University Press, New York.
- Čekerevac, M. (2025, januar 11). SAD uvele ozbiljne i teške sankcije NIS-u. *Politika Online*. Pristupljeno: avgust 31, 2025. <https://www.politika.rs/scc/clanak/654325/sad-uvele-ozbiljne-i-teske-sankcije-nis-u>
- Danas/Fonet. (2025, Avgust 12). Vučić: Srbija ne namerava da uvodi sankcije nikome. *Danas Online*. Pristupljeno: avgust 31, 2025. <https://www.danas.rs/vesti/politika/vucic-srbija-ne-uvodi-sankcije-rusiji/>

- Dar, Z., (2018) "Regional Integration as a Concept for Economic, Social and Political Development?", Research Paper.
- Dašić, M. (2020). *Međunarodni politički položaj kao odrednica spoljne politike malih država: studija slučaja Republike Srbije od 2000. do 2018. godine* [Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu]. https://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/Marko_Dasic_Disertacija_FPN.pdf
- Dimitrijević, V., & Stojanović, R. (1979). *Međunarodni odnosi: Osnovi opšte teorije*. Nolit.
- Dobson, W. (1991). "Economic Policy Coordination: Requiem or Prologue?", *Policy Analyses in International Economics*, (30).
- Draškić, M & RTS. (2024, maj 8). Kina i Srbija u zajednici zajedničke budućnosti – na šta se odnosi i za šta se zalaže. [rts.rs. https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/5435153/zajednicka-buducnost-kina-srbija-.html](https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/5435153/zajednicka-buducnost-kina-srbija-.html)
- Đukanović, D., & Krstić, M. (2016). Berlinski proces – Nemačka „zapadnobalkanska” inicijativa. *Srpska politička misao*, br. 4/2016, 169–185. DOI: <https://doi.org/10.22182/spm.5442016.10>
- Eulex (2010, jun 4). Napredak i izazovi u oblasti vladavine prava. *Eulex Official Web Page*. <https://www.eulex-kosovo.eu/sr/news/000231.php>
- European Commission (2025, septembar 15). Analyses and reports. *European Commission Official Web Page*. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/eu-borrower-investor-relations/analyses-and-reports_en
- FoNet (2025, januar 9). MAT: Srbija u 2024. bila jedna od najbrže rastućih ekonomija u Evropi. *N1*. <https://n1info.rs/biznis/mat-srbija-u-2024-bila-jedna-od-najbrze-rastucih-ekonomija-u-evropi/>
- Freedom House (2023). Nations in Transit 2023: War Deepens a Regional Divide. *Online Report*. https://freedomhouse.org/sites/default/files/2023-05/NIT_2023_Digital.pdf

- Galal, A. M. (2020). External behavior of small states in light of theories of international relations. *Review of Economics and Political Science*, 5(1), 38-56. <https://doi.org/10.1108/rep-11-2018-0028>
- Gjurovski, M., Arnaudov, M., & Hadžić, N. (2023). Conclusion of the Council for National Security of the Republic of Serbia adopted on the occasion of the armed conflict on the territory of Ukraine that began on 24 February 2022. In *Towards a Better Future: Peace, Justice, and Strong Institutions*. Kicevo : University "St. Kliment Ohridski" - Bitola, Faculty of Law. https://pfk.uklo.edu.mk/wp-content/uploads/sites/13/2024/01/con_proc_tbf_peace_justice_and_strong_institutions-1.pdf
- Glaser, L. C. (2003). "Structural realism in a more complex world". *Review of International Studies*. Birmingham.
- Građanska Alijansa (2025, septembar 14). Demokratija u Crnoj Gori pod ključem partijskih interesa. *Civic Alliance Online*. <https://gamn.org/demokratija-u-crnoj-gori-pod-kljucem-partijskih-interesa/>
- Hasa, G. & BiEPAG. (2025, Februar 20). Albania's Rule of Law on Trial and the EU's Compliance. *BiEPAG Online*. <https://www.biepag.eu/blog/albanias-rule-of-law-on-trial-and-the-eus-compliance>
- Ikenberry, G. J. (2001). After victory: Institutions, strategic restraint and the rebuilding of order after major wars. Princeton, NJ: Princeton University Press. And Lake, D. A. (2009). Hierarchy in international relations. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Infomax. (2025, Septembar 16). ЕУ е загрижена за владеењето на правото во Македонија и земјите од регионот. *Infomax.mk Online*. <https://infomax.mk/%D0%B5%D1%83-%D0%B5-%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B8%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D0%B2%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%B5%D1%9A%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%82/>
- Jelisavac Trošić, S., & Arnaudov, M. (2024). Political Antagonisms, Misaligned Security Policies, and Economic Integration Efforts in the Western Balkans: Present Challenges and Future Perspectives. U

- Global Security and International Relations After the Escalation of the Ukrainian Crisis* (pp. 429-454). https://doi.org/10.18485/iipe_gsirescu.2024.ch19
- Jelisavac Trošić, S., & Arnaudov, M. (2024). Uloga regionalne saradnje u savremenim međunarodnim odnosima. Institut za politiku i privredu, Beograd. <https://www.diplomacy.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2024/12/Uloga-regionalne-saradnje.pdf>
- Jelisavac Trošić, S., & Arnaudov, M. (2024). Uloga regionalne saradnje u savremenim međunarodnim odnosima. Institut za politiku i privredu, Beograd. <https://www.diplomacy.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2024/12/Uloga-regionalne-saradnje.pdf>
- Jelisavac-Trošić, S., & Arnaudov, M. (2024). Geopolitical (non) opportunities vs. "late" response of the foreign political service of North Macedonia in the process of European integration. *Srpska Politička Misao*, 86(4), 95-122. <https://doi.org/10.5937/spm86-50170>
- Jelisavac-Trošić, S., & Arnaudov, M. (2025). Modeli saradnje na Zapadnom Balkanu kao determinante regionalne integracije. *Baština*, sv. 66, 393–409. DOI: <https://doi.org/10.5937/bastina35-56411>
- Jelisavac Trošić, Sanja, Aleksandra Tošović-Stevanović, and Vladimir Ristanović (2021). Kriza svetske ekonomije na početku XXI veka. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. http://repozitorijum.diplomacy.bg.ac.rs/806/1/2021_Trosic_Stevanovic_Ristanovic-Kriza_svetske_ekonomije.pdf
- Jerkov, A. (2023). Govor mržnje i politička kultura na Zapadnom Balkanu. *Regional Academy for Democratic Development (ADD)*. <https://regionaladd.org/sr/1880-2/>
- Jovanović, M. (2003). Politički sistem i institucionalni nered. *Repozitorijum Fakulteta političkih nauka*, godina II 1/2003, 125–146. <https://rfpn.fpn.bg.ac.rs/bitstream/id/611/86.pdf>
- Jovičić, D. (2017). Demokratija i političke institucije. *CIVITAS*, 7(1), 50–64. <https://civitas.rs/wp-content/uploads/2017/09/DEMOKRATIJA-I-POLITICKE-INSTITUCIJE.pdf>

- Jović, D. (2013). *Teorije međunarodnih odnosa: Realizam*. Politička kultura.
- Katić, G. & Radio Slobodna Evropa. (2025, Jul 21). Trend gašenja medija koji pokrivaju Zapadni Balkan i posljedice. *RSE Online*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/trend-mediji-stop-zapadni-balkan-posljedice/33477839.html>
- Keohane, R. O. (1969). Lilliputians' dilemmas: small states in international politics. *International Organization*, 23(2), 291-310.
- Kosovo Online. (2022, mart 1). Severna Makedonija uvela sankcije Rusiji. *Kosovo Online*. <https://www.kosovo-online.com/vesti/region/severna-makedonija-uvela-sankcije-rusiji-1-3-2022>
- Kosovo* 2024 Report: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions (2024). *enlargement.ec.europa.eu* (SWD(2024) 692 final). Pristupljeno: avgust 31, 2025. [https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/c790738e-4cf6-4a43-a8a9-43c1b6f01e10_en?filename=Kosovo%20 Report% 202024.pdf](https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/c790738e-4cf6-4a43-a8a9-43c1b6f01e10_en?filename=Kosovo%20Report%202024.pdf)
- Krasner, S. D., 1995. Compromising Westphalia. *International Security*, 20(3), pp. 115-151.
- Krause, V., & Singer, D. J., (2001). Minor Powers, Alliances, and Armed Conflict: Some Preliminary Patterns. In E. Reiter, & H. Gartner, *Small States and Alliances* (pp. 15-23) Berlin: Heidelberg Springer-Verlag.
- Lee, J. Y., 2017. Hedging Strategies of the Middle Powers in East Asian Security: the Cases of South Korea and Malaysia. *East Asia*, 32(1), pp. 23-37.
- Leđenac, M., Šinković, N. & Radio Slobodna Evropa (2019, oktobar 10). Vučić, Zaev i Rama potpisali deklaraciju o slobodnom protoku robe i ljudi. *RSE Online*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/vucic-zaev-rama-novi-sad/30209132.html>
- Lombaerde, De P., (2005). Indicators of Regional Integration: Methodological Issues. *Discussion Paper*, No. 64. Institute for

- International Integration Studies / The Sutherland Centre, Trinity College, Dublin, 1-32. <https://ssrn.com/abstract=739711> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.739711>
- Miljus, S. & VOA (2024, decembar 13). Beogradski centar za ljudska prava: „Stanje u Srbiji je poražavajuće”. *Glas Amerike Online*. <https://www.glasamerike.net/a/stanje-ljudskih-prava-srbija-porazavajucesonja-toskovic-beogradski-centar-bcljp-protest-studenti-nadstresnica/7900477.html>
- Ministarstvo spoljnih i evropskih poslova Republike Hrvatske (2025, avgust 16). *Hrvatska 28. članica Evropske unije*. 1–20. <https://mvpe.gov.hr/UserDocsImages/files/file/publikacije/Hrvatska-28-clanica-Europske-unije.pdf>
- Ministarstvo odbrane Republike Severne Makedonije – Misije (n.d.). *mod.gov.mk*. Pristupljeno: septembar 28, 2025. <https://mod.gov.mk/%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%B8%D0%B8/>
- Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije (2025, avgust 14). *Regionalne inicijative*. <https://www.mfa.gov.rs/>. <https://www.mfa.gov.rs/spoljna-politika/eu-integracije/regionalne-inicijative>
- Montenegro 2024 Report: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions. (2024). *eeas.europa.eu* (SWD(2024) 694 final). Pristupljeno: avgust 31, 2025. <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2024/Montenegro%20Report%202024.pdf>
- Morgenthau, H. (1948). *Politics Among Nations*. New York: Alfred A. Knoff Inc.
- Mouritzen, H. (1997). *External Danger and Democracy: Old Nordic Lessons and New European Challenges*. Aldershot, UK, Ashgate.
- Mouritzen, H., and Wivel, A. (Eds.). (2005). *The geopolitics of Euro-Atlantic integration*. New York, NY: Routledge.

- Mowle, T. S. & Sacko, D. H. (2007a) "Global NATO: bandwagoning in a unipolar world", *Contemporary Security Policy*, 28:3.
- NIN (2023, septembar 20). *Političari regije su deo problema i prepreka*. <https://www.nin.rs/>. <https://www.nin.rs/arhiva/vesti/34111/politiciari-regije-su-deo-problema-i-prepreke>
- North Macedonia 2024 Report: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions. (2024). Sajt: enlargement.ec.europa.eu (SWD(2024) 693 final). Pristupljeno: avgust 31, 2025. https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/5f0c9185-ce46-46fc-bf44-82318ab47e88_en?filename=North%20Macedonia%20Report%202024.pdf
- Nye, J.S. (2011). *The Future of Power*. Public Affairs, New York, NY.
- Pace, R. (2000). "Small States and the Internal Balance of the European Union: The Perspective of Small States." In *Enlarging the European Union: The Way Forward*. Eds. Jackie Gower and John Redmond. Burlington, Vt.: Ashgate, pp. 107-119.
- Panke, D., & Thorhallsson, B. (2024). Foreign Policy of Small States. *The Oxford Handbook of Foreign Policy Analysis*, 501-518. <https://academic.oup.com/edited-volume/56004>
- Pedersen, R. B. (2018). Bandwagon for status: changing patterns in the Nordic states statusseeking strategies? *International Peacekeeping*, 25(2).
- Popovski, R. & Al Jazeera Balkans (2016, april 24) Sve boje makedonskog proljeća. *Al Jazeera Balkans Online*. <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2016/4/24/sve-boje-makedonskog-proljeća>
- Radio Slobodna Evropa (2020, mart 27). Severna Makedonija i zvanično članica NATO-a. Radio Slobodna Evropa online. <https://www.slobodnaevropa.org/a/30513425.html>
- Reiter, D. (1996). *Crucible of beliefs: learning, alliances, and World Wars*. Ithaca, New York: Cornell University Press.

- Rickli, J. (2008). European small states' military policies after the Cold War: from territorial to niche strategies. *Cambridge Review of International Affairs*, 21(3), 307-325. <https://doi.org/10.1080/09557570802253435>
- Sağlam, Z. (2024). Neoclassical Realism and Small State Behavior: Understanding Kosovo's Foreign Policy. *Ulisa: Journal of International Studies*, 8(2), 109-122. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4353981>
- Schweller, L. R. (2006). *Unanswered Threats*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Serbia 2024 Report: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions. (2024). European Commission. enlargement.ec.europa.eu (SWD(2024) 695 final) Pristupljeno: avgust 31, 2025. https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/3c8c2d7f-bff7-44eb-b868-414730cc5902_en?filename=Serbia%20Report%202024.pdf
- Simić, D., & Zivojinović, D. (2021). The first hundred days of the Biden administration and the us foreign and security policy. *Medjunarodni problemi*, 73(2), 187-213. <https://doi.org/10.2298/medjp2102187s>
- Sputnik Srbija, (2015, Maj 12). Zaustavljanje krize uslov za pregovore Makedonije sa EU. *Sputnik Srbija Online*. <https://lat.sputnikportal.rs/20150512/1858583.html>
- Taliaferro, J. W. (2006). State building for future wars: Neoclassical realism and the resource-extractive state. *Security Studies*, vol. 15, br. 3, jul-septembar, pp. 464-495.
- Tanjug (2025, Avgust 30). Apelacioni sud presudio da je većina Trampovih globalnih carina nezakonito. *Nin Online*. <https://www.nin.rs/svet/vesti/87574/apelacioni-sud-presudio-da-je-vecina-trampovih-globalnih-carina-nezakonito>
- The North Atlantic Treaty. (1949, April 4). NATO Atlantic Treaty Organization. Pristupljeno: septembar 28, 2025. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm

- Thorhallsson, B. (2018). Studying Small States: A review. *Small States & Territories*, 1(1), 17-34. <https://www.um.edu.mt/library/oar/bitstream/123456789/44443/4/SST-MS9-Thorhallsson-FINAL.pdf>
- Thorhallsson, B. and Steinsson, S. (2019). "A Theory of Shelter". In *Small States and Shelter Theory: Iceland's External Affairs*, edited by Baldur Thorhallsson, 24-59. Abingdon: Routledge
- Tuhina, G. & Radio Slobodna Evropa (2023, novembar 7). Evropska komisija: Crna Gora nije napredovala u polju vladavine prava. *RSE Online*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/ek-crna-gora-vladavina-prava/32675117.html>
- Vaicekauskaitė, Ž. M. (2017). Security Strategies of Small States in a Changing World. *Journal on Baltic Security*, 3-7-15(2). https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/BDC_2_238BDC_2_29230%20-%20Journal%20on%20Baltic%20Security%20Security%20Strategies%20of%20Small%20States%20in%20a%20Changing%20World.pdf
- Vaicekauskaitė, Ž. M. (2017). Security strategies of small states in a changing world. *Journal on Baltic Security./Journal on Baltic Security*, 3(2), 7-15. <https://doi.org/10.1515/jobs-2017-0006>
- Vankovska, B., Sakwa, R., Zhang, W., & Mileski, T. (Eds.). (2025). *Cooperative Multipolar System: In Quest of a New World Order*. Bomat Graphics – Skopje. https://www.researchgate.net/publication/390784838_Cooperative_Multipolar_System_In_Quest_of_a_New_World_Order#fullTextFileContent
- Šuka, A. & Dojče Vele (2024, oktobar 12). Berlinski proces: deset godina između nade i razočaranja. *Dojče Vele Online*. <https://www.dw.com/sr/berlinski-proces-deset-godina-izme%C4%91u-nade-i-razo%C4%8Daranja/a-70453453>
- Walt, S. (1987). *Origins of Alliances*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Waltz, K. N. (1979). *The Theory of International Politics*. Massachusetts: Addison-Wesley Publishing.

- Western Balkans Regular Economic Report No.27 | Spring 2025. (2025). *worldbank.org. World Bank*. Pristupljeno: septembar 28, 2025. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099042325021511545/pdf/P506742-7e63000a-aafd-40a5-8b97-fffe2a1cc12f.pdf>
- Wivel, A. (2005). The security challenge of small EU member states: interests, identity and the development of the EU as a security actor, *Journal of Common Market Studies*, 43:2, 393-412.
- Wivel, Anders, 2021. The Grand Strategies of Small States. In *The Oxford Handbook of Grand Strategy*, edited by Thierry Balzacq and Ronald Krebs, pp. 490-505. Oxford: Oxford University Press.
- Živojinović, D. (2008). Neoklasični realizam u teorijama međunarodnih odnosa. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, 2(2), 367–392.
- Гуровски, М. (2017). *Безбедносни политики и концепти* (Бесплатно издание). Фондација Конрад Аденауер во Република Македонија. <http://www.kas.de/mazedonien/en>
- Денешен весник* – рубрика економија. (2022, октобар 6). ЗИМА СО ЕНЕРГЕТСКА КРИЗА: Ние со санкции кон Русија чекаме руски гас од Србија, ЕУ не сака Србија да профитира оти не воведува санкции. <https://denesen.mk/zima-so-energetska-kriza-nie-so-sankcii-kon-rusija-chekame-ruski-gas-od-srbija-eu-ne-saka-srbija-da-profitira-oti-ne-voveduva-sankcii/>
- Плусинфо* (2025, јун 3). *МАКЕДОНСКАТА ЕКОНОМИЈА Е НА ЧЕТВРТО МЕСТО ВО ЕВРОПА СПОРЕД РАСТОТ НА БДП ВО ПРВИОТ КВАРТАЛ* Пред нас се само Ирска, Данска и Полска. [plusinfo.mk. https://plusinfo.mk/makedonskata-ekonomi-a-e-na-4-to-mesto-vo-evropa-sporod-rastot-na-bdp-vo-prviot-kvartal-pred-nas-se-samo-irska-danska-i-polska/](https://plusinfo.mk/makedonskata-ekonomi-a-e-na-4-to-mesto-vo-evropa-sporod-rastot-na-bdp-vo-prviot-kvartal-pred-nas-se-samo-irska-danska-i-polska/)
- Politika* (2010, јануар 12). Kako je utvrđena vojna neutralnost. *Politika Online*. <https://www.politika.rs/scc/clanak/119284/kako-je-utvrdena-vojna-neutralnost>

Radio-televizija Srbije (2014, februar 1). Lavrov: Srbija strateški partner Rusije. Rts.rs <https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/1510185/lavrov-srbija-strateski-partner-rusije.html>

Radio Slobodna Evropa, (2019, decembar 5). Izveštaj Pribea: BiH da se ozbiljno pozabavi vladavinom prava. *RSE Online*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/30309388.html>

Raonić, I. & Bloomberg Adria (2025, mart 22). Ekonomski izazovi BiH: Kriza, izvoz, arbitraže i tehnološke promjene. *Bloomberg Adria Online*. <https://ba.bloombergadria.com/ekonomija/newsletter/76121/koji-su-to-najveci-ekonomski-izazovi-za-bih/news>

Упад дронова у Пољску: провокација или грешка Русије – Да ли се рат у Украјини прелива на НАТО (2025, septembar 11). PTC. Pristupljeno: septembar 28, 2025. <https://www.rts.rs/vesti/ratu-u-ukrajini/5786478/upad-dronova-u-poljsku-provokacija-ili-greska-rusije—da-li-se-rat-u-ukrajini-preliva-na-nato.html>

CIP- Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327
332.135

АРНАУДОВ, Митко К., 1990-
Male države u savremenim međunarodnim odnosima : između želja,
kapaciteta i mogućnost / Mitko Arnaudov.- Beograd : Institut za međunarodnu
politiku i privredu, 2025 (Beograd : Donat graf).- 138 str. ; 24 cm

Tiraž 100.- Napomene i bibliografske reference uz tekst.- Bibliografija: str. 127-
138.

ISBN 978-86-7067-360-1

а) Међународни односи

б) Регионална сарадња

COBISS.SR-ID 177708041

Mitko Arnaudov angažovan je u Institutu za međunarodnu politiku i privredu kao naučni saradnik. Osnovne oblasti njegovog naučnoistraživačkog interesovanja su međunarodni odnosi, spoljnopolitičko delovanje malih i mikro država, odnosi Srbije sa susedima, regionalni odnosi na Balkanu, susedski na Zapadnom Balkanu, savremena istorija Balkana, procesi evropskih i atlantskih integracija zemalja Zapadnog Balkana, kao i odnosi zemalja Zapadnog Balkana sa Evropskom unijom. Arnaudov je u oktobru 2021. godine doktorirao na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Prethodno je na Fakultetu političkih nauka završio osnovne i master studije. Objavio je više naučnih radova u domaćim i stranim časopisima, učestvovao je na više domaćih i međunarodnih naučnih skupova, a uključen je i u nekoliko naučnoistraživačkih projekata.

